

העשור השקט

מלחמת לבנון השנייה ותוצאותיה, 2006-2016

עורכים: אודי דקל, גבי סיבוני ועומר עינג

העשור השקט

מלחמת לבנון השנייה ותוצאותיה, 2006-2016

עורכים: אודי דקל, גבי סיבוני ועומר עינב

המכון למחקרי ביטחון לאומי (חל"צ) **INSS**

המכון למחקרי ביטחון לאומי, המשלב בתוכו את מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, הוקם בשנת 2006. למכון שתי מטרות מוצהרות: הראשונה, היא לערוך מחקרים בסיסיים בנושאי הביטחון הלאומי של ישראל, המזרח התיכון והמערכת הבינלאומית, וזאת על פי אמות המידה האקדמיות הגבוהות ביותר. המטרה השנייה, היא לתרום לדיון הציבורי ולעבודת הממשל בנושאים שנמצאים, או ראוי שיימצאו, בראש סדר היום הביטחוני של ישראל.

קהל המטרה של המכון הוא דרג מקבלי ההחלטות, מערכת הביטחון, מעצבי דעת הקהל בישראל, הקהילה האקדמית העוסקת בתחומי הביטחון בישראל ובעולם, והציבור המתעניין באשר הוא.

המכון מפרסם מחקרים שהוא מצא כראויים לתשומת הלב הציבורית, תוך שמירה על מדיניות נוקשה של אי משוא פנים. הדעות המובעות בפרסומים הן של המחברים בלבד ואינן משקפות בהכרח את עמדות המכון, נאמניו או האישים והגופים התומכים בו.

העשור השקט

מלחמת לבנון השנייה ותוצאותיה, 2006-2016

עורכים:

אודי דקל, גבי סיבוני ועומר עינב

דצמבר 2016

מזכר 161

**The Quiet Decade:
In the Aftermath of the Second Lebanon War,
2006–2016**

Udi Dekel, Gabi Siboni and Omer Einav, Editors

המכון למחקרי ביטחון לאומי (חברה לתועלת הציבור - חל"ץ)

חיים לבנון 40
ת.ד. 39950
רמת-אביב
תל-אביב 6997556

טל. 03-6400400
פקס. 03-7447590
דוא"ל: info@inss.org.il

אתר המכון: <http://www.inss.org.il>

ISBN: 978-965-92569-0-7

כל הזכויות שמורות © דצמבר 2016

הביא לדפוס: משה גרונדמן

עיצוב גרפי: מיכל סמוֹקובץ ויעל ביבר, המשרד לעיצוב גרפי, אוניברסיטת תל-אביב
עיצוב העטיפה: מיכל סמוֹקובץ, המשרד לעיצוב גרפי, אוניברסיטת תל-אביב
תמונת השער: כוח יוניפייל, אזור מרגיעיון, גבול ישראל-לבנון. 5 בינואר 2016.
הצילום: MAHMOUD ZAYYAT / AFP

דפוס: אלינר, פתח תקווה

תוכן עניינים

7	הקדמה
	מבוא
	הדרך למלחמת לבנון השנייה – 2000-2006: עידן של שינויים אסטרטגיים בלבנון, במזרח התיכון ובזירה הבין-לאומית
13	ראובן ארליך
	מלחמת לבנון השנייה
	מלחמת לבנון השנייה – מגבלות החשיבה האסטרטגית
25	אודי דקל
	מלחמת לבנון השנייה והשלכותיה: מבט מהבית הלבן
35	אליוט אברמס
	השלכות המלחמה על ישראל
	לקחי צה"ל ממלחמת לבנון השנייה ויישומם
45	גבי סיבוני
	החזית האזרחית בישראל עשור לאחר מלחמת לבנון השנייה: מה נשתנה?
53	אלכס אלטשולר, שמואל אבן, מאיר אלרון, יונתן שחם
	"ניצחנו או הפסדנו?": השיח התקשורתי בישראל על מלחמת לבנון השנייה, 2006-2016
63	ציפי ישראלי
	מטוסים ללא טייס במערכה האסימטרית: לשמר את היתרון בצד המדינתי
73	לירן ענתבי
	השלכות המלחמה על לבנון
	לבנון וסוריה: עשור של הכרעות – ממלחמת לבנון השנייה למלחמת האזרחים הסורית
85	אייל זיסר
	עשור סוער: הזירה הפוליטית בלבנון – 2006-2016
95	בנדטה ברטי
	תפיסת ההרתעה של חזבאללה כלפי ישראל על פי נאומי נצראללה: ממלחמת לבנון השנייה ועד היום
101	ד"ר כרמית ולנסי, יורם שוייצר

איך תיראה המלחמה הבאה?

המלחמה הבאה עם חזבאללה – שיקולים אסטרטגיים ואופרטיביים

אודי דקל ואסף אוריון

115

125

הכותבים

הקדמה

מלחמת לבנון השנייה פרצה ב־12 ביולי 2006, מבלי ששני הצדדים, ישראל וחזבאללה, התכוונו להידרדר אליה. אלא שחטיפת חיילי צה"ל על ידי חוליה של חזבאללה באותו היום יצרה מציאות חדשה בצפון, שהובילה להחלטת ישראל לצאת לפעולה צבאית שהפכה למלחמה. למהלך המלחמה ולתוצאותיה נודעה השפעה כבדת משקל על תהליכים פנימיים וחיצוניים – בישראל, בלבנון ואף בסביבה האזורית – שהתרחשו לאורך השנים שבאו בעקבותיה.

בהתבוננות לאחור, קיימת הזדמנות לבחון את אירועי מלחמת לבנון השנייה והשלכותיה בפרספקטיבה רחבה ושקולה יותר. למידת העבר והפקת תובנות מאירועי המלחמה פותחות צוהר להבנה טובה יותר של העשור שחלף מאז, ובהמשך – גם לניתוח הזירה הצפונית של ישראל בהווה ולהערכה של תרחישים עתידיים בה.

מלחמת לבנון השנייה מהווה ציון דרך במספר היבטים. הייתה זו מלחמה ראשונה בה מדינת ישראל נחשפה להפעלה מסיבית של אש תלולת מסלול לעבר העורף האזרחי שלה. דרך פעולה זו, שאומצה על ידי חמאס בשלושת העימותים העוקבים עם ישראל ברצועת עזה מאז שנת 2009, אילצה את צה"ל להתמודד עם הצורך להפחית את הירי תלול המסלול ולצמצם את הנזק בעורף הצבאי והאזרחי, כמרכיב מרכזי במאמציו. הבלטת חלקו של העורף בלחימה העלתה ביתר שאת נושאים מהותיים, כמו הגנה על תשתיות לאומיות, חוסן לאומי ורציפות תפקודית של מערכות חיוניות ושל כלל המשק הישראלי, כרכיבי יסוד בכל מערכה עתידית.

צה"ל נמצא ערב מלחמת לבנון השנייה ברמת מוכנות נמוכה ועם תפיסת הפעלה חדשה ולא מובנת, שטרם הוטמעה אצל הכוחות הלוחמים. לאחר שש שנים, בהן המאמץ והקשב העיקריים שלו היו נתונים ללחימה בטרור ביהודה ושומרון וברצועת עזה, נקלע צה"ל למצב חדש בלבנון שחייב אותו, לראשונה מאז מלחמת לבנון הראשונה, להתאים את עצמו ולהסתגל במהירות ללחימה בה הוא נדרש להפעיל כוחות בקרב משולב של תמרון ואש. מלחמת לבנון השנייה הביאה לבחינה מחדש של בניין הכוח של צה"ל ותפיסת הפעלתו, לצד שיפור התרגולות הבסיסיות של הצבא, ריענון אופן הפעלת מערך המילואים והטיפול במחסני החירום.

היבט נוסף שאפיין את המלחמה היה החשיפה התקשורתית לציבור. האמצעים הטכנולוגיים אפשרו לכסות את המלחמה ולתווכה לציבור כמעט בשידור ישיר, תוך

דיווחים בלתי פוסקים משדה הקרב בזמן אמת, לא פעם בסיוע הלוחמים בשטח. האופי המוחצן של המלחמה יצר למעשה מצג תקשורתי שלה, שהביא במידה רבה לקיומה של מלחמת תודעה, אשר התנהלה במקביל ללחימה הצבאית ולעתים אף האפילה עליה בעיצוב הדימויים ותפיסות הציבור את המלחמה. מעניין לבחון דווקא כיום, כעשור לאחר המלחמה, כיצד התמודדה התקשורת עם האירועים ותוצאותיהם והאם חל מאז 2006 שינוי בתפיסות שהיא הציגה לציבור.

אשר לחזבאללה, המלחמה הייתה לאבן דרך גם עבורו. בשנים שקדמו לה הוא נישא על כנפי האהדה אליו, כארגון שהצליח להוציא את צה"ל מדרום לבנון. במלחמה עצמה הוא טיפס שלב נוסף וביסס את עצמו כגוף צבאי בעל מאפיינים מסוימים השמורים לצבא סדיר, שבכוחו להתמודד בפרק זמן ממושך עם הצבא שנחשב לחזק ביותר במזרח התיכון. אולם בה בעת, נסדקה תדמיתו של חזבאללה כמגן לבנון, כתוצאה מהנזק הרב שהמלחמה הסבה למדינה.

נוסף לכך, המלחמה גם הביאה להגברת הבקרה מצד איראן על הארגון, לאחר שטהראן לא הייתה מרוצה מ"פליטת הכדור המוקדמת והלא רצויה" שהביאה לשחיקה של נשק אסטרטגי שאיראן מסרה לחזבאללה. מטרתו של נשק זה הייתה ליצור הרתעה כלפי ישראל ולהניא אותה מפני תקיפת פרויקט הגרעין האיראני, בד בבד עם בניית יכולת איראנית להשגת הגמוניה אזורית.

במהלך העשור החולף חלו אירועים דרמטיים בישראל, בלבנון ובמזרח התיכון בכלל. העימותים של ישראל עם חמאס ברצועת עזה הסיטו לעתים את תשומת הלב מהזירה הצפונית, אך זו המשיכה להיות איום משמעותי, בעיקר נוכח העובדה שחזבאללה מהווה שלוחה קדמית של איראן במאבקה בישראל. במקביל, המחאה החברתית שפרצה בישראל בשנת 2011 השפיעה על סדר היום הביטחוני ועל המשאבים שהוקצו למערכת הביטחון הישראלית בהתמודדות עם אתגרי הביטחון הלאומי.

גם בלבנון חלו תמורות נכבדות – פנימיות וחיצוניות כאחת. העימותים האלימים במדינה בשנת 2008 ואי־תפקוד המערכת המדינתית הלבנונית בשנים האחרונות היוו נקודות ציון בולטות. אבל נדמה שהאירוע המשמעותי מכולם הוא מלחמת האזרחים בסוריה – זרם הפליטים הנרחב, הטרור בערים הגדולות במדינה ובסֶפֶר הסורי, ומעורבות חזבאללה לצד בשאר אל־אסד במלחמה על אדמת סוריה – והשלכותיה על לבנון. ככל שנמשכה המלחמה בסוריה, וחזבאללה הצליח למנוע את זליגת האירועים ממנה ללבנון, כך השתקמו מעמדו המוביל ודימויו כמגן לבנון.

ניכר, אם כן, שהזירה הצפונית של מדינת ישראל אינה כשהייתה מבחינות רבות. מלחמת האזרחים בסוריה הביאה לתנודות ולשינויים ביחסי הכוחות ובאיזונים, ואף אפשר להצביע על חילופי תפקידים: רמת הגולן, שהייתה הגבול השקט ביותר של ישראל במשך ארבעה עשורים, הפכה למרחב רווי פעילות "מעבר לגדר" ובעל פוטנציאל

התלקחות גבוהה, בעוד שדרום לבנון, שהיה שדה הקרב של העשורים האחרונים, שקט לחלוטין מאז 2006, ונשמר בו מאזן הרתעה הדדי שכמעט ואינו מופר. למלחמת לבנון השנייה יש תפקיד מרכזי ביצירת המשוואה הקיימת בין ישראל לחזבאללה (ובעלי בריתו), כשהרצון ההדדי הוא להימנע מהסלמה נרחבת.

הנחת המוצא של רבים בישראל היא כי הספירה לאחור ל"מלחמת לבנון השלישית" כבר החלה. התחמשות חזבאללה לקראת מלחמה עתידית אינה מוטלת בספק, והארגון משכלל את יכולותיו וכאמור צובר ניסיון קרבי בשדות הלחימה בסוריה. גם צה"ל של היום אינו דומה לצה"ל של שנת 2006, ומלחמה חדשה בלבנון עלולה לגרום לה נזק נרחב ועמוק הרבה יותר משנגרם לה במלחמת לבנון השנייה. לכן, האתגר שעומד לפתחם של מקבלי ההחלטות בישראל אינו מספר הטילים שבמחסני חזבאללה או הצורך לתקן את הרושם השלילי ואת תחושת ההחמצה שנפוצו לאחר מלחמת לבנון השנייה; האתגר הוא מניעה של עימות רחב נוסף, צמצום ההתעצמות של חזבאללה, ובניית יכולות לפגיעה קשה בארגון ביום פקודה.

אסופת המאמרים שבחרנו לכלול בקובץ זה עוסקת במכלול הנושאים שנסקרו כאן בקצרה ומנסה, באמצעות זוויות התבוננות מגוונות, לגבש תמונה מעמיקה ומקיפה של מלחמת לבנון השנייה, תוצאותיה והשלכותיה. בעבור עשר שנים, חקר המלחמה והפנמת לקחיה הם שיעור חיוני עבור מדינת ישראל וביטחונה הלאומי.

אודי דקל, גבי סיבוני, עומר עינב

דצמבר 2016

מבוא

הדרך למלחמת לבנון השנייה - 2006-2000: עידן של שינויים אסטרטגיים בלבנון, במזרח התיכון ובזירה הבין-לאומית

ראובן ארליך

רקע

בליל 23 במאי 2000 פינה צה"ל את "אזור הביטחון" בדרום לבנון. יציאת צה"ל מלבנון קיבלה לגיטימציה בין-לאומית מתוקף החלטת מועצת הביטחון 425, שהתקבלה ב-1978 לאחר מבצע ליטני וקראה לנסיגת צה"ל מלבנון. כוחות צה"ל נערכו מדרום לגבול הבין-לאומי, לאורך "הקו הכחול" שהותווה על ידי צוות קרטוגרפים של האו"ם. בכך הגיעו לסיימון 18 שנות נוכחות ופעילות אינטנסיבית של צה"ל בלבנון. לאורך הגבול הישראלי-לבנוני נוצרה מציאות חדשה, שאפשרה לתושבי צפון ישראל לשוב לחיים נורמליים.

שש השנים שבאו לאחר מכן וקדמו למלחמת לבנון השנייה התאפיינו בשינויים דרמטיים בזירה הפנים-לבנונית: מעמדה של סוריה בלבנון נחלש בעקבות מותו של חאפז אל-אסד ביוני 2000 ועליית בנו בשאר, חסר הניסיון, לשלטון. מותו של אסד האב הביא לשחיקת "הסדר הסורי" שהוטל על לבנון מאז הסכם טאיף ב-1989, הסכם שסיים את מלחמת האזרחים במדינה. האופוזיציה הנוצרית ל"סדר הסורי" הרימה ראש, ואליה חברו בני העדה הדרוזית בהנהגת וליד ג'ונבלאט ומוסלמים סונים בהובלת רפיק אל-חרירי. מול מחנה זה ניצבו סוריה, איראן וחזבאללה, שראו עצמם כציר ההתנגדות למערב ולישראל ושאפו לכפות את תפיסותיהם ואת סדר היום שלהם על לבנון.

נסיגת צה"ל לגבול הבין-לאומי וקבלת לגיטימציה בין-לאומית לה פגעו בצידוק הפנים-לבנוני לקיומו של חזבאללה כארגון בעל תשתית צבאית, ושחקו את הדימוי שביקש ליצור לעצמו כ"מגן לבנון". הטיעון העיקרי שבאמצעותו ניסה חזבאללה להצדיק את הפעולות שביצע נגד ישראל בהר דב לאחר נסיגתה מלבנון היה שחרור חוות שבעא. טיעון נוסף בזכות פיגועי חטיפה של חיילי צה"ל שהעלה הארגון היה

דרישתו להביא לשחרור אסירים לבנוניים הכלואים בישראל (טיעון שלישי, אך זניח, היה התביעה להחזרת שבעת הכפרים השיעיים בשטח ישראל לריבונות לבנונית). טיעונים אלה לא יכלו להוות תחליף הולם ללגיטימיות לה זכה הארגון בעת הנוכחות הישראלית על אדמת לבנון, והביאו להתעוררות ביקורת בקרב המחנה האנטי-סורי על חזבאללה, כארגון היחידי אשר הותר לו לקיים תשתית צבאית במדינה מאז הסכם טאיף, בניגוד למיליציות האחרות שנאלצו להתפרק ממשקן.

גם בזירה האזורית והבין-לאומית חלו שינויים משמעותיים שהחלישו את מעמדה של סוריה בלבנון. פיגועי הטרור בארצות הברית ב־11 בספטמבר 2001 הובילו להשתלטות על עיראק ולהכללתה של סוריה כאחת החברות ב"ציר הרשע", כהגדרתו של הנשיא בוש. בעקבות זאת, ולנוכח התסיסה הגוברת בלבנון, התגברו הלחצים הבינלאומיים לפירוק חזבאללה ממשקו ולהוצאת הכוחות הסוריים מן המדינה. הדבר מצא את ביטויו בהתגייסות ארצות הברית וצרפת למהלך דיפלומטי להוצאת כוחות סוריה מלבנון, כחלק מהכוונה לפגוע ב"סדר הסורי" שהתהדק לאחר יציאת צה"ל. המהלך האמריקאי-צרפתי קיבל ביטוי מעשי בהחלטת מועצת הביטחון 1559 (מ־2 בספטמבר 2004), שקראה לנסיגה של כל הכוחות הלא-לבנוניים מלבנון ולפירוק כל המיליציות במדינה. הלחץ הבינלאומי, אליו הצטרפה המחאה שהתעוררה בלבנון בעקבות רצח ראש הממשלה רפיק אל-חריירי בפברואר 2005 (שסוריה נתפסה כמי שעומדת מאחוריו), אילצו את בשאר אל-אסד להוציא באפריל 2005 את הצבא הסורי מלבנון. חמש שנים לאחר שצה"ל עזב את המדינה, הגיעה לסיומה גם הנוכחות הצבאית הסורית שם, אותה נוכחות שאפשרה את צמיחתו והתבססותו של חזבאללה. עידן חדש נפתח בלבנון.

מדיניות ישראל בלבנון – 2000–2006

במשך 18 שנים (1982–2000) עמדה לבנון באופן חריג במוקד תשומת הלב של המדיניות הישראלית. עיקר תשומת ליבם של הדרג המדיני והצבאי בישראל הוקדש אז להתמודדות עם האתגרים שהציבה הזירה הלבנונית, ובמרכזם המאמצים להשגת הסכם מדיני עם לבנון והלחימה בארגון חזבאללה. במהלך מלחמת לבנון הראשונה שהו במדינה כוחות מסיביים של צה"ל, כתמיכה במערכה המדינית והצבאית שהובילה ממשלת ישראל. מדיניות זו כשלה והסתיימה בשנת 1985 ביציאת צה"ל מרוב שטחה של לבנון ללא הסכם ובהקמת "אזור הביטחון". בתקופת ההיערכות מחדש ב"אזור הביטחון" ניהל צה"ל לחימה פעילה באמצעות כוחות מצומצמים, בסיוע צבא דרום לבנון (צד"ל). יהודה, שומרון ורצועת עזה היוו כל אותה עת זירת פעילות משנית, שבה צה"ל היה עסוק במשימות ביטחון שוטף.

בשש השנים שקדמו למלחמת לבנון השנייה חל שינוי יסודי בסדר העדיפויות הישראלי. תשומת הלב העיקרית של ההנהגה המדינית ושל צה"ל הופנתה למערכת

הטרור הפלסטינית (האינתיפאדה השנייה) שפרצה באוקטובר 2000 – כחמישה חודשים לאחר יציאת צה"ל מלבנון – בעוד שלאורך הגבול הישראלי-לבנוני קיים צה"ל פעילות ביטחון שוטף מתוך תפיסה הגנתית, תוך הקפדה יתרה שלא לפתוח חזית שנייה שתחייב הקצאת משאבים והפניית קשב. המערכה נגד האינתיפאדה השנייה חייבה את ריתוקם של מרבית הכוחות הסדירים של צה"ל ליהודה, שומרון ורצועת עזה, ולעתים גם גיוס כוחות מילואים. היא הגיעה לשיאה במבצע "חומת מגן" ב-2002, ובסיומה התנתקה ישראל מרצועת עזה (2005).

בחמש השנים שקדמו למלחמת לבנון השנייה כיהן אריאל שרון כראש ממשלה (2001-2006). בכהונתו כשר הביטחון בממשלת בגין השנייה היה שרון הרוח החיה מאחורי מבצע "שלום הגליל", שהפך למלחמת לבנון הראשונה. לעומת זאת, בתקופת כהונתו כראש ממשלה הוא הראה עניין מוגבל ביותר בזירה הלבנונית, היה זהיר ומאופק הרבה יותר, ואת עיקר עיסוקו הוא הפנה לטיפול באינתיפאדה השנייה, אליה התייחס כאל מלחמה לכל דבר.¹ על רקע זה, התגובה הישראלית כלפי הפעילות הצבאית המזדמנת שבוצעה על ידי חזבאללה הייתה מאופקת, למרות שהיציאה המלאה מלבנון נתנה לישראל לגיטימציה בינלאומית, וגם לגיטימציה בקרב דעת הקהל בארץ, לתגובות חריפות הרבה יותר.

המדיניות המאופקת של ישראל בלטה עוד קודם לכן, כאשר חזבאללה יצא באופן בוטה נגדה, עת הרג וחסף שלושה חיילי צה"ל במהלך סיור שגרתי שלהם בהר דב ב-7 באוקטובר 2000. ישראל הגיבה לחטיפה בצורה רפה, שהתבטאה בתקיפת מטרות טקטיות של חזבאללה באזור האירוע, והובילה לפגיעה באמינות ההרתעה הישראלית. בכך היא עודדה את חזבאללה ליזום תקריות ירי מעת לעת בגזרת הר דב, שבהן נהרגו ונפצעו מספר חיילי צה"ל.² גם חדירת חוליית מחבלים פלסטיניים לגליל המערבי ב-2002, תחת חסות חזבאללה, לא זכתה לתגובה משמעותית מצדה של ישראל. ישראל גם נמנעה מתגובה משמעותית לסיוע העקיף שחזבאללה הגיש לארגוני הטרור הפלסטיניים במהלך האינתיפאדה השנייה.

חזבאללה ניצל את התקופה שבה תשומת הלב של ישראל התמקדה במתן מענה לאינתיפאדה השנייה ובנה תשתית צבאית רחבה בלבנון, בסיוע סוריה ואיראן, ללא הפרעה משמעותית מצדה של ישראל.³ תשתית זאת, שכללה בין היתר מערך רקטות גדול, הופעלה בהצלחה נגד ישראל במלחמת לבנון השנייה.

המדיניות הישראלית כלפי לבנון מאז נסיגת צה"ל ממנה כונתה על ידי ועדת החוץ והביטחון של הכנסת "אסטרטגיית ההכלה". היא תוארה היטב בדוח של הוועדה לאחר מלחמת לבנון השנייה. בפרק העוסק בהיערכות צה"ל בחזית הצפונית ערב המלחמה נכתב:

אסטרטגיית ההכלה, שגובשה ויושמה בחזית הצפונית לאחר היציאה מלבנון בשנת 2000, כוונה לעיצוב דפוס יחסים של הרתעה, אשר תמנע הידרדרות בחזית הצפון, מתוך ההבנה שאירוע מקומי (דוגמת חטיפת חייל) יכול להתפתח במהרה למערכה בעלת השלכות אסטרטגיות, שאינה משרתת בהכרח את האינטרסים הישראליים. כחלק ממדיניות ההכלה, הונחתה מערכת הביטחון לפעול בדרך שלא תביא להצתת הגזרה. במקום שבו פעל חזבאללה בגלוי נגד ישראל בצורה זו אחרת, והתחייבה תגובה ישראלית, ננקטה תגובה מוגבלת (בדרך כלל באש מנגד) שלא הביאה להסלמה כוללת [...] למדיניות זו היה בסיס הגיוני, בין היתר בגלל הרצון למנוע פתיחת חזית נוספת בזמן שצה"ל היה שקוע ברובו בלחימה בטרור ולא התאמן כראוי, והרצון להימנע מעימות צבאי נרחב בתנאים מדיניים וכלכליים נחותים מבחינת ישראל. אלא שהמשמעות האופרטיבית של מדיניות זו הייתה פגיעה קשה בצבא גם ברמה הטקטית. הסד"כ בגבול הצפון דולל, סיורי הצבא הוסגו לאחור, הפעילות המבצעית לאורך הקו ומעבר לו צומצמה מאוד, פריסת אמצעים טכנולוגיים באזור הגבול לא הושלמה ואיסוף המודיעין נחלש. השגרה המבצעית בגבול הלמה את רוח ההנחיה המדינית-אסטרטגית שנשארה בתוקפה עד לחטיפה: הכלה והשקטת החזית [...]⁴

מדיניות איראן, סוריה וחזבאללה

בשש השנים שקדמו למלחמת לבנון השנייה גברה חשיבותו של ארגון חזבאללה עבור איראן ובעלת בריתה סוריה. חזבאללה, שבראית איראן הוכיח עצמו כארגון אמין ובעל יכולות צבאיות במהלך שנות הלחימה בצה"ל, נתפס כמי שמשרת את האינטרסים האזוריים של איראן וכ"זרוע הארוכה" שלה מול ישראל. חיזוקה של "זרוע" זאת היה בעל חשיבות מיוחדת לנוכח קידום תוכנית הגרעין של איראן ופיתוח מערך הטילים שלה, שהביאו לעלייה במתיחות בינה ובין ישראל.

גם עבור סוריה גברה חשיבותו של חזבאללה כארגון שליח (proxy) מועדף, דווקא לנוכח היחלשות "הסדר הסורי" בלבנון. בעידן שלאחר יציאת הכוחות הסוריים מלבנון נתפס חזבאללה על ידי משטרו של בשאר אל-אסד ככלי חשוב לשמירת האינטרסים של סוריה שם, במקום הכלים המסורתיים ששימשו אותה במהלך שנות מעורבותה בלבנון מתוקף נוכחותם של מנגנוני המודיעין והצבא הסוריים במדינה.

בתקופה שלאחר יציאת צה"ל מלבנון ניצב חזבאללה בפני דילמה לא פשוטה. היציאה מיצבה אותו כארגון מנצח ותרמה לעליית יוקרתו ולחיזוק מעמדו כ"מגן לבנון". אולם בר-בזמן, הלגיטימיות הבינלאומית שניתנה ליציאת צה"ל מלבנון פגעה בלגיטימציה

הפנים-לבנונית להמשך פעולתו הצבאית של חזבאללה נגד ישראל ולקיומו כארגון מזוין. לנוכח זאת, בחרו איראן וחזבאללה במדיניות חדשה, שכללה כמה מרכיבים: "הורדת פרופיל" של הפעילות הצבאית השוטפת, אך ללא הפסקתה המוחלטת; שימת דגש רב על הפעילות הפוליטית בזירה הפנים-לבנונית, אך ללא זניחת הפעילות הצבאית; סיוע עקיף להתארגנויות טרור פלסטיניות לשם ליבוי האינתיפאדה השנייה, תוך הימנעות מפעילות צבאית אינטנסיבית לאורך הגבול הלבנוני. מדיניות זאת מנעה הידרדרות והעניקה לחזבאללה את מרווח הזמן לחיזוק כוחו הצבאי והפוליטי בלבנון.

המדיניות החדשה חייבה את חזבאללה להתאמות ולשינויים במדיניות הפיגועים שלו. את מקום הפעילות הצבאית האינטנסיבית ירשו פיגועים מזדמנים, בעיקר בהר דב. חזבאללה גם ביצע או ניסה לבצע חטיפות חיילים מעת לעת. בעקבות התגובה המאופקת של ישראל על חטיפת החיילים בהר דב בשנת 2000, בא ניסיון חטיפה נוסף בכפר ע'ג'ר בנובמבר 2005, שנכשל. החטיפה הבאה, ב-12 ביולי 2006, כבר התרחשה בתקופת ראש הממשלה אהוד אולמרט והביאה לתגובה ישראלית שונה בתכלית, שהפתיעה את חזבאללה.

במישור הפוליטי, בתקופה שבין יציאת צה"ל מלבנון ובין מלחמת לבנון השנייה הגדיל חזבאללה את מספר מושביו בפרלמנט הלבנוני והעמיק את השפעתו הפוליטית בלבנון. בשנת 2005 הוא הצטרף לארגון השיעי אמל, ושני הארגונים ניהלו משא ומתן קואליציוני עם ראש הממשלה המיועד, הסוני פואד סניורה. הממשלה שהוקמה ביולי 2005 כללה חמישה שרים שיעיים, לרבות שר החוץ. מחמד פניש, ממייסדי חזבאללה, מונה לתפקיד שר האנרגיה, במהלך שנועד לאותת על רצון הארגון להגביר את מעורבותו בפוליטיקה הלבנונית.⁵

בניית התשתית הצבאית של חזבאללה

יציאת צה"ל מלבנון והירידה המשמעותית בנפח הפעילות הצבאית אפשרו לחזבאללה, לראשונה מאז הקמתו בשנת 1982, להתפנות מעול הלחימה היומיומית ולמקד את עיקר פעילותו בבניין הכוח הצבאי באזורים שבשליטתו. חזבאללה נכנס לוואקום הביטחוני והמשילותי שנוצר באזור, במיוחד כאשר צבא לבנון והממשל המרכזי, שהיו אמורים להיכנס לדרום לבנון ולבסס בה את הריבונות הלבנונית, נמנעו מלעשות זאת מחשש מפני עימות מזוין עם הארגון, ונוכח הלחצים של נותני חסותו. הדבר אפשר לחזבאללה לבנות בדרום לבנון ובאזורים שיעיים נוספים – בביירות ובבקעת הלבנון – מוקדי שליטה שבהם החליף הלכה למעשה את הריבון הלבנוני ובה תשתית צבאית.

התשתית הצבאית המשודרגת של חזבאללה נבנתה בסיוע איראני וסורי. סיוע זה התבטא באספקה מסיבית של אמצעי לחימה (כולל כמויות גדולות של רקטות ושל טילי נ"ט מתקדמים), במימון כספי ובגיבוי פוליטי, שאפשרו לחזבאללה להתמודד

בהצלחה עם מתנגדיו בזירה הפנים-לבנונית. התשתית המשודרגת שנבנתה בתקופה זאת הפכה את חזבאללה מארגון טרור וגרילה לארגון בעל יכולות צבאיות סמי-מדינתיות, שבתחומים מסוימים (מערך הרקטות, למשל) עלו על היכולות הצבאיות של צבאות סדירים. תשתית זאת כללה שלושה מערכים: התקפי, הגנתי ולוגיסטי.

המערך ההתקפי התבסס עד לפרוץ מלחמת לבנון השנייה על מאגר רקטות גדול, שהוערך ביותר מ-20,000 רקטות בעלות טווחים שונים, כולל טווח ארוך המגיע עד חיפה ואף דרומה ממנה. רוב הרקטות רוכזו ב"ליבה המבצעית" של חזבאללה בדרום לבנון, ורובן אוחסנו במחסנים ייעודיים שפוזרו בעיירות ובכפרים באזור. מערך התקפי זה נועד להעניק לחזבאללה יכולת לנהל מערכה ממושכת נגד ישראל ולפגוע באופן נרחב באוכלוסייה האזרחית שלה, כפי שאכן אירע במלחמת לבנון השנייה.

המערך ההגנתי של חזבאללה התבסס על התשתית הצבאית שהארגון הקים במרחב שמדרום לליטני וברמת נבטיה. אלה אזורים בעלי רוב של אוכלוסייה שיעית, שחזבאללה העמיק את שליטתו עליה לאחר יציאת צה"ל מלבנון. המערך ההגנתי נועד לאפשר לארגון לנהל לוחמת גרילה יעילה בתרחיש של כניסת צה"ל ללבנון, באמצעות הפעלת טילי נ"ט מתקדמים, כוחות הנדסה וחי"ר איכותי. מערך הלחימה ההגנתי התבסס על פריסה נרחבת של חזבאללה בעיירות ובכפרים השיעיים שמדרום לליטני ועל ניהול לחימה עיקשת מתוך ריכוזי האוכלוסייה. כהשלמה למערך הצבאי בקרב ריכוזי האוכלוסייה, בנה חזבאללה גם מאחזים בשטח הפתוח ("שמורות טבע"), אך הללו מילאו תפקיד משני בתפיסה ההגנתית של הארגון.

המערך הלוגיסטי כלל מחסנים רבים שהיו פזורים ברחבי לבנון, ובמיוחד בדרומה, בהם אופסנו אמצעי לחימה שנועדו לאפשר לחזבאללה לנהל לחימה ממושכת נגד ישראל. למעשה, חזבאללה בנה לעצמו בלבנון "מדינה בתוך מדינה", תוך רתימת תשתיות המדינה הלבנונית, ובראשן מערכי התחבורה והתקשורת, לצורכי המערכה נגד ישראל.

סיוע חזבאללה לארגוני הטרור הפלסטיניים

בשנים שקדמו למלחמת לבנון השנייה סייע חזבאללה לארגוני הטרור שפעלו ביהודה, שומרון ורצועת עזה במהלך האינתיפאדה השנייה. סיוע זה היה חלק ממדיניות איראנית כוללת, שנועדה להגביר את כמות ואיכות פעולות הטרור נגד אזרחי ישראל ולשפר את יכולותיהם של מבצעייהן. סיוע זה כלל אכוונה, מימון, הברחת אמצעי לחימה, אימונים וידע טכנולוגי. כל זאת, תוך ניסיון של איראן וחזבאללה להסוות את מקור הסיוע ולהימנע מהיגררות לעימות ישיר עם ישראל.

בין השנים 2001-2006 גדל מדי שנה מספרן של התארגנויות הטרור הפלסטיניות, רובן ביהודה ושומרון ומקצתן ברצועת עזה, שקיבלו סיוע ואכוונה מחזבאללה. ההתארגנויות הבולטות היו אלו שהשתייכו ל"גדודי חללי אל-אקצא" של פתח.

הסיוע שהגיש חזבאללה לארגוני הטרור הפלסטיניים במהלך האינתיפאדה השנייה היה ככלל עקיף, אולם במקרה אחד ניתן להצביע על מעורבות ישירה של חזבאללה בפיגוע בשטח ישראל: ב־12 במארס 2002, בשיאה של האינתיפאדה, אפשר הארגון לשני מחבלים פלסטיניים לחדור לאזור הגליל המערבי. השניים ירו מנשק קל לעבר כלי רכב ישראליים שנסעו באזור קיבוץ מצובה, וכתוצאה מכך נהרגו חמישה אזרחים וחייל אחד. כדי לטשטש את מעורבותו, השתמש חזבאללה במחבלים פלסטיניים ונמנע מלקבל על עצמו אחריות מפורשת לפיגוע. ישראל, במסגרת מדיניותה המרוסנת בגבול הלבנוני, נמנעה גם במקרה זה מתגובה משמעותית.

חזבאללה גם היה מעורב בניסיון האיראני להברחת כמות גדולה של כלי נשק עבור יאסר ערפאת בספינה "קארין A", שחיל הים הישראלי השתלט עליה בים סוף (ליל 2-3 בינואר 2002). אמצעי הלחימה המתקדמים שנשלחו בספינה נועדו, בראיית האיראנים, להיות "מכפיל כוח" עבור ארגוני הטרור ולאפשר להם להעצים את האינתיפאדה השנייה. חקירת אנשי צוות הספינה "קארין A" העלתה כי פעילי חזבאללה היו מעורבים באימונים של אנשי הצוות וברכש הספינה.

בתום האינתיפאדה השנייה חלה ירידה משמעותית בהיקף הסיוע של חזבאללה להתארגנויות ביהודה ושומרון, ומוקד הסיוע שלו ושל איראן לארגוני הטרור הפלסטיניים הועתק אל רצועת עזה. היה זה במיוחד בתקופה שלאחר ההתנתקות הישראלית מהרצועה ותפיסת השלטון שם על ידי חמאס, שהפך את המקום למוקד טרור נגד ישראל. חמאס וארגוני הטרור האחרים, שבנו את התשתיות הצבאיות שלהם ברצועת עזה בעידן שלאחר ההתנתקות, ראו בחזבאללה מודל לחיקוי. ייתכן מאוד כי חזבאללה, מצדו, ראה בהצלחת חמאס לחטוף את החייל גלעד שליט בגבול הרצועה ביוני 2006 דחף להגביר את נחישותו ולחדש חטיפת חיילים ישראליים.

אפילוג

בשנת 2006, השנה שבה פרצה מלחמת לבנון השנייה, חלו במדינת ישראל שינויים פוליטיים משמעותיים והשתנו אתגרי מדיניות החוץ שניצבו בפניה. ב־4 בינואר 2006 לקה ראש הממשלה אריאל שרון בשבץ קשה והוחלף על ידי ממלא מקומו אהוד אולמרט. בתום מערכת בחירות במארס 2006 הושבע אולמרט לראש ממשלת ישראל. האתגרים שבפניהם ניצב ראש הממשלה החדש השתנו באופן משמעותי: האינתיפאדה השנייה הסתיימה, ומוקד תשומת הלב של ישראל בעידן שלאחריה הועתק לרצועת עזה, שם התבסס חמאס. לעומת זאת, הזירה הלבנונית עדיין נתפסה כזירת פעילות משנית בקרב הדרגים המדיני והצבאי.

ב־12 ביולי 2006 בשעה תשע בבוקר תקף כוח של חזבאללה שני רכבי סיור של צה"ל בדרכם בנסיעה מזרעית לשתולה במהלך פעילות שגרתית. כתוצאה מהתקיפה

נהרגו שלושה חיילים, שניים נפצעו ושניים נוספים (אודי גולדווסר ואלדד רגב) נלקחו בשבי חזבאללה. באותו הלילה החליטה ממשלת ישראל פה אחד, לאחר ישיבה של שעתיים, לצאת למה שהפך לימים למלחמת לבנון השנייה. בדוח ועדת וינוגרד על אירועי המלחמה, מינואר 2008, נכתב: "הממשלה לא רצתה במלחמה, לא התכוונה לצאת אליה, ולא ידעה שהיא יוצאת למלחמה. רק ביום ה-25 במארס 2007 החליטה הממשלה לקרוא למערכה הצבאית של קיץ 2006 'מלחמה'. יחד עם זאת, זו הייתה משמעות ההחלטה של 12 ביולי".⁶

ישראל לא תכננה לצאת למלחמה בזירה הלבנונית, וגם חזבאללה לא תכנן זאת. מלחמת לבנון השנייה הייתה ביסודה פועל יוצא של שחיקה ממושכת בהרתעה של ישראל, שדרבנה את חזבאללה לבצע פעולת חטיפה פרובוקטיבית בהנחה המוטעית שזו לא תוביל בהכרח להידרדרות. חזבאללה לא לקח בחשבון שמולו ניצב ראש ממשלה חדש, שדפוסי התנהלותו עדיין לא היו מוכרים לארגון, וזאת בתקופה שלאחר סיום האינתיפאדה השנייה, שבה חופש הפעולה הצבאי והמדיני של ישראל בזירה הלבנונית גדל. מנהיג חזבאללה, חסן נצראללה, אף הודה לאחר המלחמה שלו היה מעריך נכונה את תגובת ישראל, הארגון לא היה מבצע את חטיפת החיילים.

מלחמת לבנון השנייה נמשכה 34 ימים ותוצאותיה היו מרחיקות לכת. הגם שאופן ניהולה זכה לביקורת נוקבת בציבוריות הישראלית ובדוח ועדת וינוגרד, היא הביאה לרגיעה ממושכת וחסרת תקדים לאורך הגבול הישראלי-לבנוני, רגיעה שעדיין נמשכת בחלוף כמעט עשור. כן הביאה המלחמה לשיקום, ולו חלקי, של ההרתעה הישראלית שנשחקה בשנים 2000-2006. עם זאת, לא היה בכך כדי למנוע את בניית התשתית הצבאית של חזבאללה מחדש: יכולותיו הצבאיות של הארגון ב-2016 עולות בהרבה על אלו של שנת 2006.

במבט היסטורי, ניתן לראות את מלחמת לבנון השנייה כמעין מהלך משלים לנסיגת צה"ל מלבנון במאי 2000. אלא שמהלך משלים זה לוקה בנקודות תורפה, שיתכן והן טומנות בחובן את זרעי העימות הבא.

הערות

- 1 דוד לנדאו, **אריק, חייו של אריאל שרון** (אור יהודה: כנרת, זמורה-ביתן, דביר, 2005), עמ' 292-297. לנדאו כותב כי בממשלת אולמרט, שהוקמה כחודשיים לפני מלחמת לבנון השנייה, נשמעו דיבורים לא מחמיאים, שלא לציטוט, על "טראומת לבנון" ששרון לקה בה כביכול (שם, עמ' 408-409). אני סבור כי הצורך לטפל באינתיפאדה השנייה ולא "הטראומה הלבנונית" הוא שעמד ביסוד המדיניות הישראלית המרוסנת כלפי לבנון בתקופת כהונתו של אריאל שרון כראש ממשלה. עם זאת, סביר להניח שמבחינה אישית, אריאל שרון, שנכווה בזירה הלבנונית, הפיק את הלקחים הנדרשים בנוגע למגבלות הפעלת הכוח בלבנון.
- 2 מאז אוקטובר 2000 ועד קיץ 2006 נרשמו יותר משלושים תקריות ירי בגזרת הר דב, בהן נהרגו מספר חיילי צה"ל ללא תגובה ישראלית משמעותית (תומר נווה, "יחסי ההרתעה בין מדינת ישראל

- לארגון חזבאללה בשנים 1982–2006", עבודת גמר לקראת התואר מוסמך באוניברסיטת תל אביב, אוקטובר 2007.
- 3 עמאד מע'ניה, סגנו הצבאי של מנהיג חזבאללה חסן נסראללה, היה דמות מפתח בבניית התשתית הצבאית המשודרגת בתקופה שקדמה למלחמת לבנון השנייה ובהפעלתה בעת המלחמה. מוע'ניה נהרג בשנת 2008, כשנתיים לאחר מלחמת לבנון השנייה, בפיצוץ רכבו בדמשק, שיוחס על ידי התקשורת הזרה לישראל.
- 4 ועדת החוץ והביטחון של הכנסת, **דין וחשבון בנושא הפקת לקחי מלחמת לבנון השנייה** (דצמבר 2007), עמ' 65.
- 5 יצחק נקש, **בדרך אל הכוח, השיעים בעולם המודרני** (תל אביב: דביר, 2008), עמ' 154–155.
- 6 ועדת וינוגרד, **דין וחשבון סופי: כרף א'** (ינואר 2008), עמ' 33.

מלחמת לבנון השנייה

מלחמת לבנון השנייה - מגבלות החשיבה האסטרטגית

אודי דקל

רקע

ישראל יצאה מלבנון בשנת 2000 מבלי לתאם את התנאים לפינוי רצועת הביטחון בדרום המדינה עם ממשלת לבנון, אך עשתה זאת בתיאום עם האומות המאוחדות: נציגי מזכ"ל האו"ם קבעו את "הקו הכחול" כקו התיחום בין ישראל ללבנון - לשם קביעת הגבול הסופי נדרשת הסכמת שתי המדינות - ועל בסיס זה האו"ם אישר בהצהרה כי ישראל נסוגה מכל שטחי לבנון, למעט צפון הכפר ע'ג'ר.

חזבאללה ניצל את עזיבתו המהירה של צה"ל ואת הריק שנוצר בדרום לבנון לשורה של צעדים: טיפוח נרטיב הניצחון, לפיו ישראל לא הצליחה להתמודד עם פעולות "ההתנגדות" של הארגון וניגפה בפניו; השתלטות בפועל על השטחים שפינתה ישראל בדרום לבנון, התבססות בהם והפיכת הארגון לאדון השטח, תוך ביצוע פרובוקציות נגד ישראל; חיזוק ההשפעה במערכת הפוליטית הלבנונית, כולל השתתפות בבחירות והצטרפות לממשלת לבנון; בניית כוחו הצבאי של הארגון, בסיוען של סוריה ואיראן, ובכלל זה הצטיידות במערכות טילי קרקע-קרקע ורקטות קרקע-קרקע לטווחים בינוניים (עד 250 ק"מ), במערכות טילים מתקדמות ונישאות נגד טנקים ונגד מטוסים, בכלי טיס בלתי מאוישים למודיעין ולתקיפה ובטילי חוף-ים; בניית תשתיות תת-קרקעיות לשיגור, למסתור ולמערכות מודיעין ושליטה; ארגון מחדש של התפיסה האסטרטגית, תוך התבססות על יכולות אש של צבא סדיר ותפיסת הפעלה של לוחמת גרילה, לצד ארגון מחדש של מבנה הפיקוד והשליטה; הענקת סיוע ישיר ועקיף לארגוני הטרור הפלסטיניים בתכנון פיגועים, במימון ובחימוש.

במקביל לצעדים תשתיתיים של בניין הכוח ומיצוב פוליטי בלבנון, המשיך חזבאללה בפעילות טרור, ששיאה היה חטיפת שלושה חיילים ישראלים בגזרת הר דב באוקטובר 2000 (עת ישראל נקלעה לאינתיפאדה השנייה בזירה הפלסטינית), ולאחר מכן עוד מספר ניסיונות כושלים לחטיפת חיילי צה"ל בגזרת הגבול בשנים 2005-2006.

בספטמבר 2004 התקבלה החלטת מועצת הביטחון של האו"ם 1559, שקבעה כי על הכוחות הסוריים לעזוב את שטחה של לבנון והורתה על פירוק המיליציות החמושות במדינה, לצד הרחבת האחריות והשליטה של ממשלת לבנון בדרום המדינה. לאחר קבלת ההחלטה חלו שני אירועים מכוננים בזירה הלבנונית: רצח ראש הממשלה לשעבר, רפיק אל-חרירי (פברואר 2005), ו"מהפכת הארזים", אשר הביאה לסיום הנוכחות הצבאית הסורית בלבנון (אפריל 2005).

זה היה הרקע לאירועי 12 ביולי 2006. באותו היום הצליח חיבאללה להפתיע סיור של צה"ל שניע לאורך הגבול עם לבנון בתוך שטח ישראל, לחטוף שני חיילים, להרוג שלושה ולפצוע שלושה נוספים. אירוע החטיפה לווה בשיגור רקטות קרקע-קרקע לעבר יישובים בצפון ישראל. היה זה כחודש לאחר חטיפתו של החייל גלעד שליט בגבול רצועת עזה. הערכת מנהיג חיבאללה, חסן נצראללה, הייתה שתגובת ישראל לאירוע בגבול לבנון תהיה מתונה, וזאת על רקע הפניית הקשב של צה"ל לרצועת עזה, היעדר תגובה משמעותית מצדה של ישראל לחטיפת החיילים בשנת 2000 ולניסיונות החטיפה ב-2005-2006, וביטחון עצמי רב של חיבאללה (ונצראללה אישית) ביכולתו לצפות את תגובות ישראל לכל אירוע.¹

התכלית האסטרטגית

במהלך שנות האינתיפאדה השנייה והעימות עם הטרור הפלסטיני, ישראל בחרה לא להיגרר למצב של לחימה בשתי זירות – הפלסטינית והצפונית – והעריכה כי ביכולתה להכיל את האירועים מול חיבאללה. בד בבד, ישראל צפתה בדאגה בהתעצמות הצבאית של הארגון ובתחושת הביטחון הגוברת שלו. חיבאללה שלט בדרום לבנון ואתגר את צה"ל כמעט על בסיס יומיומי, תוך שהוא מפריע לשגרת הפעילות האזרחית סמוך לגבול ומגביר את ניסיונותיו לחטוף חיילי צה"ל, הן כקלף מיקוח והן כדי להשפיל את ישראל.² לאחר שצה"ל הצליח לגבור על הטרור הפלסטיני במבצע "חומת מגן", וישראל הבינה כי יש לשים סוף להתגרויות המתמשכות של חיבאללה, היא התפנתה לטפל בזירה הצפונית. כשבא אירוע החטיפה בדרום לבנון ביולי 2006, על רקע אירוע החטיפה ברצועת עזה, לא יכלה עוד ממשלת ישראל להבליג, ויחד עם ראשי הצבא החליטה כי הפעם יש להגיב באופן נחרץ.

התגובה הצבאית לאירוע החטיפה בדרום לבנון הייתה כמעט אוטומטית, מבלי שהתקיימה הערכת מצב אסטרטגית וללא דיון והחלטה מה ישראל רוצה להשיג.³ בישיבת ממשלה שהתקיימה ביום החטיפה הוחלט למעשה לצאת למלחמה מבלי להגדיר את הפעולה ככזו, ומבלי לקיים את הבירור ההכרחי בנוגע למטרות המלחמה והסיכויים להשיגן.

אם הממשלה הייתה נוהגת כנדרש, היה עליה ללבן שתי אופציות עיקריות, בהתאם להגדרת הבעיה האסטרטגית:

האופציה הראשונה נבעה מהגדרת הבעיה האסטרטגית כשחיקת ההרתעה. שחיקה זו התבטאה בעצם נכונותו של חזבאללה לשוב ולתקוף את ישראל. כנגזרת מכך, היה צורך לשקם את ההרתעה. להשגת יעד זה נדרשה פעולת תגמול בעוצמה חזקה בלבנון למשך מספר ימים, המבוססת על יכולת תקיפה ואש, בעיקר של חיל האוויר. זאת, כדי לגבות מחיר כבד מחזבאללה, ובתוך כך לגרום נזק והרס ללבנון עצמה, כאחראית לנעשה בשטחה, ועל כן חייבת לשלם על החסות שהעניקה לארגון הטרור. פעולה ישראלית מעין זו לא היה בה כדי להחזיר את החטופים ולהסיר את האיום מצד חזבאללה, אולם היה בה סיכוי לשקם את הרתעה של ישראל באמצעות גביית מחיר מהצד השני והנאתו מפני המשך התקפותיו על ישראל.

האופציה השנייה נבעה מהגדרת הבעיה האסטרטגית כהתעצמות חזבאללה כארגון צבאי חזק וכשחקן דומיננטי בזירה הצפונית, המסוגל לפגוע באזרחי ישראל בכל עת שיחפוץ. העוצמה שצבר חזבאללה שינתה בהדרגה את יחסי הכוחות בינו ובין ישראל ואת שיקולי המדיניים, והביאה כאמור לשחיקת ההרתעה הישראלית. לפיכך, נדרשה תכלית אסטרטגית שתביא לשינוי המצב מיסודו ושינוי יחסי הכוחות. הדרך להשגתה הייתה פגיעה קשה ביכולותיו של חזבאללה, בדגש על יכולותיו לפגוע בישראל באמצעות נשק תלול מסלול, והרחקה של כוחות הארגון מהגבול עם ישראל. מימושה של תכלית אסטרטגית זאת חייב להפעיל כוח רב ולבצע תמרון קרקעי לתוך עומק שטח לבנון לפחות עד קו הליטני (שדרומית לו היו לחזבאללה נכסים רבים), בסדר כוחות של שלוש עד ארבע אוגדות. מבצע יבשתי כזה אמור היה להימשך לפחות שישה שבועות, ובאופן טבעי היה כרוך במחיר ובסיכון גדולים, כולל אבדות בנפש ואפשרות של הסתבכות ממושכת בשטח לבנון. גורמים אלה נדרש להעריך ולשקלל בעת קבלת ההחלטה.

כאמור, הדיון בממשלה התקיים ללא ליבון לעומק של האופציות השונות והשלכותיהן. הוא הסתיים בהחלטה להנחות את צה"ל להתחיל בתקיפות של חיל האוויר כתגובה לאירוע החטיפה. ההנחה הייתה כי בהמשך תתקבלנה החלטות בהתאם להתפתחויות. בדיון נוסף בקבינט הציג צה"ל לממשלה הצעה לתכלית אסטרטגית ומצב סיום שנועדו לשנות את הדברים מיסודם. מצב הסיום שהוצע תיאר את המציאות המבוקשת בתום הלחימה: הרחקת חזבאללה מגבול ישראל-לבנון; גרימת נזק משמעותי ליכולות הארגון (בעיקר למערך הרק"ק לטווח ארוך ובינוני); פגיעה במעמד חזבאללה בלבנון ובדימוי שלו בעולם הערבי; הרתעה משוקמת של ישראל כלפי הארגון וכלפי שאר השחקנים האזוריים; שיפור התנאים ליישום החלטת מועצת הביטחון 1559 בכל הנוגע לפריסת צבא לבנון בדרום המדינה, לתחילת תהליך של פירוק המיליציות החמושות ולהחלת האחראיות המדינית של ממשלת לבנון; מעורבות בין-לאומית גוברת בלבנון ליישום

החלטות מועצת הביטחון; יצירת תנאים להשבת החיילים החטופים ולמניעת חטיפות בעתיד.

ההיגיון מאחורי הצבת יעדים מרחיקי לכת אלה היה הרצון להביא לשינוי המצב האסטרטגי שהתפתח בגבול ישראל-לבנון במשך שש השנים מאז יציאת כוחות צה"ל מרצועת הביטחון. התכלית אושרה בקבינט, אולם בישיבת הממשלה נדחתה ההחלטה לביצוע המרכיב העיקרי למימושה – תמרון קרקעי לעומק שטח דרום לבנון. הסיבה לכך הייתה בעיקרה החשש של הדרג המדיני והדרג הצבאי הבכיר מפני אבדות כבדות, שעל פי הערכות עשויות היו להגיע לכ-300-500 חיילים.⁴ כך נוצר פער בין התכלית האסטרטגית ובין מתווה הפעולה הצבאית שנועדה להשיג תכלית זו.

הרעיון האסטרטגי שיושם בפועל במלחמת לבנון השנייה התמקד בפגיעה ביכולות חזבאללה, ובראש ובראשונה בהשמדת מערך השיגור לטווח ארוך ובינוני של הארגון, שהתאפשרה בזכות מידע מודיעיני ייחודי ויכולות תקיפה מדויקות; בפגיעה קשה בשאר מרכיבי היכולת הצבאית של חזבאללה (יכולות שיגור אחרות, סיכול ממוקד של בכירים, השמדת מפקדות, השמדת מרכזים ומחסנים לוגיסטיים מאותרים, השמדת תשתיות וביצורים בסמוך לגבול ופגיעה בתשתיות אזרחיות המשרתות את מערך השיגור של הארגון); בחיזוק ההרתעה באמצעות הנחישות ועוצמת התקיפות האוויריות; בפגיעה בדימוי של חזבאללה כ"מגן לבנון" והבלטת היותו גורם לזריעת הרס במדינה; בביצוע מבצעים מיוחדים בעורף המערכים האסטרטגיים של חזבאללה; ביירוט וסיכול העברות של אמצעי לחימה מאיראן ומסוריה, ודרך סוריה, לחזבאללה; ובהטלת מצור ימי וסגר אווירי למניעת אספקת סיוע לחזבאללה ולהבלטת האחריות של ממשלת לבנון לנעשה במדינה.

התכלית האסטרטגית והרעיון האסטרטגי התגבשו תוך כדי הלחימה ולא לוו בהערכת מצב מסודרת על הגדרת הבעיה והתכלית וקביעת אופן הפעלת הכוח למימושה. גם לאחר שהוגדרו יעדים מרחיקי לכת, הפיקוד העליון והממשלה לא הכריזו רשמית על מעבר למצב מלחמה; אדרבא, הממשלה הטילה הגבלות על צה"ל בהפעלת הכוח, ובמיוחד אסרה פגיעה ישירה ומכוונת בתשתיות של המדינה הלבנונית (בעקבות התחייבות של ראש הממשלה אולמרט לנשיא בוש, שנועדה לאפשר לארצות הברית מרחב פעולה דיפלומטי לכינון הסדר מדיני).

בד בבד עם המאמצים הצבאיים הופעל מנגנון שאִפשר סיוע הומניטרי לאוכלוסייה הלבנונית שלא הייתה מעורבת בלחימה, וכאמור ננקטו מהלכים מדיניים בתיווך ארצות הברית. מהלכים אלה התקיימו מול ממשלת לבנון במטרה להחיל את אחריותה ואת ריבונותה בדרום המדינה עד הגבול עם ישראל, ועם הקהילה הבינלאומית במטרה להטיל אמברגו על העברות נשק ללבנון שאינו מיועד לצבאה הרשמי.

המלחמה התפתחה למעשה בשלושה שלבים, אותם ניתן להגדיר רק בדיעבד, שכן הם נוצרו ללא תכנון מוקדם, תוך כדי ההתפתחויות וההתרחשויות ועל רקע העובדה שחזבאללה המשיך לאורך כל המלחמה לשגר ברצף רק"ק לעבר ישראל (סה"כ כ-400 רקטות לטווח בינוני וכ-3,500 רקטות לטווח קצר⁵):

בשלב הראשון, שנמשך שמונה ימים, התמקד צה"ל בנטרול היכולות האסטרטגיות של חזבאללה על ידי תקיפת מערכי הטק"ק והרק"ק ארוך הטווח שלו, השמדת רובע השליטה והמפקדות של הארגון בלב ביירות (הדאחיה) ומניעת העברת סיוע לארגון מסוריה ומאיראן.

בשלב השני, שארך כשלושה שבועות, הדגש היה על העמקת ההישג ועל דחיקת חזבאללה מהגבול עם ישראל, תוך המשך ציד מערך הרקטות של הארגון על סוגי השונים.

בשלב השלישי נמשכה העמקת הלחץ על חזבאללה, ובמרכזו בוצע תמרון קרקעי לדרום לבנון עד קו נהר הליטני, במטרה להשמיד את תשתיות הארגון במרחב, לדחוק את היחידות המבצעיות שלו הרחק מהגבול, לדכא את שיגור הרק"ק קצר הטווח וליצור תנאים לקידום האינטרסים של מדינת ישראל בעת קבלת החלטה במועצת הביטחון על פי הפרמטרים שהציעה ארצות הברית. הדרג המדיני הורה על התמרון היבשתי לעומק דרום לבנון כיממה לפני המועד הצפוי להחלטה במועצת הביטחון, כנראה מתוך הבנה שהחלטה שתביא לסיום הלחימה תבטיח שצה"ל לא ייגרר למבצע קרקעי ממושך בלבנון.

מתיאור שלושת השלבים עולה כי השלב השני היה ממושך, לא הביא להגברת הלחץ על חזבאללה וליצירת תנאים מתאימים לסיום הלחימה, וכי ישראל התקשתה לגבש אסטרטגיית יציאה ומנגנון סיום למערכה, בעודה ממתינה להחלטת מועצת הביטחון ובעוד השעון המדיני מתקתק באיטיות מתישה. תופעה זו חזרה גם בעימותים העוקבים עם חמאס, שבהם שאפה ישראל לקצר את משך המערכה, אך בה בעת התקשתה לבחור בעיתוי ובמהלך המתאימים לכך, ובמקביל שאפה למקסם את ההישג הצבאי לצרכים מדיניים.

חיוני היה לקיים הערכת מצב מתמשכת מפתיחת העימות עם חזבאללה, ולהצביע על העיתוי הנכון לסיים את הלחימה בשלב בו מוצתה המתכונת של הפעלת הכוח הצבאי והושגו מרב היעדים המדיניים. התקיפות האוויריות ומאמץ האש מנגד הגיעו למצב של מיצוי יכולות לאחר שבוע של לחימה – פרק הזמן שבמהלכו נפגע קשות מערך השיגור האסטרטגי של חזבאללה והושמד מרכז העצבים של הארגון ברובע הדאחיה. בנוסף, בפרק זמן זה הנהגת חזבאללה הייתה עדיין שרויה בסוג של הלם בשל הפתעה מעוצמת התגובה הישראלית, מאובדן יכולותיו האסטרטגיות של הארגון ומהלגיטימציה שהעניקו לישראל המערכת הבינלאומית ואף העולם הערבי. נצראללה

אף הודה כי היה מוכן לסיים את הלחימה לאחר שבוע ימים, מה עוד שההישג המרכזי שלו – חטיפת החיילים – היה בידיו כבר בתחילת המלחמה. מטעמים אלה העלתה החטיבה האסטרטגית באגף התכנון בצה"ל המלצה לאסטרטגיית יציאה לאחר שבוע של לחימה, אך ההמלצה נדחתה הן על ידי הדרג הצבאי הבכיר והן על ידי הדרג המדיני.⁶

הפערים בין התכלית האסטרטגית לביצוע

מכיוון שקשה לבחון הישגי מלחמה במהלכה, נוצרת במקרים רבים, ובעיקר במבצעי הרתעה, התחושה שכדאי להמשיך בלחימה כדי להעמיק את ההישג הצבאי ולמנף אותו להישג מדיני. כך היה גם במלחמת לבנון השנייה, כשלא שוקללו נכון התפתחות מצבו של חזבאללה, מאזן ההישגים ונקודות היפוך המגמה בהם. ההשתוות הישראלית אפשרה לחזבאללה להתגבר על שלב ההלם, להסתגל למתווה הפעולה של צה"ל ולצבור הישגים. זאת, על ידי המשך שיגור רק"ק לישראל והמחשת חוסר יכולתו של צה"ל לשתק את מערך השיגורים של הארגון, בעוד חזבאללה ממשיך להסב אבדות לישראל בעומק שטחה ובחזית.

עימות בין מדינה כישראל ובין ארגון טרור תת־מדינתי כחזבאללה משקף מצב יסוד של אסימטריה: ארגון הטרור חופשי מאחריות מדינית, משתמש באוכלוסייה האזרחית כמרחב הסתתרות וכמגן אנושי ואף כ"בשר תותחים" לתעמולתו, ומכווין את פעילותו לפגיעה באזרחי ישראל. ממד נוסף של האסימטריה הוא במטרות המלחמה: עבור חזבאללה, העובדה שהוא לא נכנע לישראל נוסחה כניצחון, בעוד שעבור ישראל, מצב הסיום בו היא לא הכריעה בבירור את ארגון הטרור נתפס כהפסד. לכך תרמה גם מערכת ישראלית פתוחה וביקורתית, שחשפה את הפערים בקבלת ההחלטות, את הנזקים בפגיעה באזרחים, בחיילים ובעורף, את פערי המוכנות של צה"ל ואת ההפעלה המאוחרת והמסורבלת של התמרון היבשתי. בהיעדר תמונת ניצחון ברורה של ישראל, התמונה המעורפלת של תוצאות המלחמה שהציג חיזבאללה לציבור בלבנון אפשרה לו ולמנהיגו להכריז על "ניצחון אלוהי", בעוד שהצד הישראלי התעטף בביקורת מבית ובוועדות בדיקה וחקירה של הכישלון. בחלוף השנים הודה בהדרגה גם חזבאללה בשגיאות שביצע, במחירים ששילם ("פרויקט שיקום ההריסות" הסתיים שבע שנים מאוחר יותר), ובפועל נמנע מחידוש התקפות יזומות על ישראל מגבול לבנון (גם בשל הנסיבות שהתפתחו בסוריה).

מה היו הכשלים של ישראל בניהול המלחמה? ראשית, לא הייתה הבנה כי התגובה הישראלית המהירה בפגיעה קשה ביכולות האסטרטגיות של חזבאללה תוביל למלחמה, והמצב לא הוגדר כמלחמה. הימנעות מהגדרת הפעולה הצבאית כמלחמה נבעה גם מִחֶסֶם פסיכולוגי ופוליטי, שֶׁכֵּן הכרזת מלחמה יוצרת ציפיות גבוהות. מסיבה זו, חלק גדול מהמערכות המדיניות והצבאיות, ובכלל זה העורף, לא עברו למצב חרום ופעולה

של מלחמה. בנוסף, הוחלט באיחור על גיוס מילואים, ומשיצא זה לדרך, תהליך הגיוס התנהל בעצלתיים. כמו כן, הכוחות המגויסים לא הוכנו כראוי בשלב ההמתנה לפני התמרון הקרקעי, למרות שהוא החל כאמור רק כחודש לאחר תחילת המלחמה. בנוסף לכך, לא הייתה נכונות לקחת סיכונים בהפעלת הכוח כפי שמחייב מצב מלחמה.

שנית, צה"ל, שבמשך שנים היה ממוקד בעימות המתמשך בזירה הפלסטינית, הפחית את המוכנות בזירה הצפונית ולא התכוון לעימות צבאי בעצימות גבוהה עם חזבאללה. הוא העריך בטעות שהניסיון המבצעי שצבר בלחימה בטרור הפלסטיני מכשיר אותו באופן מספק להתמודדות עם חזבאללה. הפגיעה במוכנות התבררה במצב מחסני החירום של אוגדות המילואים, כמו גם ביכולות הפיקוד והשליטה של מפקדות האוגדות, שאיבדו את כשירותן למלחמה.

שלישית, לא היה בידי צה"ל מענה מתאים להמשך שיגור הרקטות לטווח קצר ונגד התשתיות התת-קרקעיות של חזבאללה, שבהן הוסתרו והושרדו משגרים, כך שגם ההישג הייחודי של שיתוק מערך השיגור האסטרטגי של חזבאללה והשמדת כתשעים אחוזים ממשגרי הרקטות לטווח בינוני נבלע בחוסר היכולת לדכא את שיגור הרקטות לטווח קצר.

רביעית, ערב המלחמה אישר המטכ"ל תפיסת הפעלה מעודכנת של צה"ל, אך היו עדיין הסתייגויות רבות ממנה בצבא, ולפיכך היא לא הוטמעה ברמת הכוחות בשטח. כתוצאה מכך, נוצרה מבוכה דוקטרינרית בין הדרג המטכ"לי ובין דרגי השטח בנוגע לאופן הפעלת הכוחות.

הלקחים העיקריים שצה"ל אמור היה להפיק ממלחמת לבנון השנייה

עימות אסימטרי אינו מתבטא רק באופן הפעלת הכוח, אלא גם במטרות המלחמה. במלחמת לבנון השנייה, האויב התת-מדינתי הגדיר את מצב הניצחון כהמשך שרידותו ועצם העובדה שלא הוכרע על ידי צה"ל (דבר שהופגן בעיקר בהמשך שיגורי רק"ק לעורף האזרחי של ישראל). לעומת זאת, קידום היעדים המדיניים של ישראל באותה מלחמה חייב את צה"ל להציב עובדות ברורות בשטח, כאלו שאינן ניתנות למניפולציה על ידי האויב. הדרך להשגת יעד זה היא הנחלת נזק כבד ביותר לאויב, לעיתים על ידי ביצוע תמרון יבשתי לעומק שטחו, וגרימה להפחתה משמעותית של יכולתו לפגוע בעורף האזרחי והאסטרטגי של ישראל.

צה"ל חייב להיות מוכן למגוון רחב של עימותים, ומענה לסוג אחד של עימות אינו מתאים בהכרח לסוגים אחרים של עימות. כך, יכולות וכשירויות שנרכשו בעימות המוגבל המתמשך בזירה הפלסטינית לא סיפקו כשירות ומוכנות להתמודדות צבאית עם אויב כמו חזבאללה, המצויד במערכות צבאיות מתקדמות וביכולות שיגור רחבות

וארוכות טווח המכסות את כל שטחה של ישראל. מצב זה חייב הפעלת עוצמה רבה יותר נגד הארגון.

חשוב לקיים הערכת מצב מקיפה לפני עימות, בפתיחתו ובמהלכו, כדי לבחון את הבעיה האסטרטגית שמעבר לאירוע הביטחוני, לנסח את ההנחיות המדיניות ואת התכלית האסטרטגית, לגבש את הרעיון האסטרטגי למימוש התכלית, לבחון מספר אופציות פעולה צבאיות-מדיניות בהתאם למטרות וליעדים המדיניים, ולברר לעומק את המשמעויות וההשלכות של האופציה שנבחרה, טרם הפעלתה.

רובד נוסף הוא המערכה המדינית, שבה לא ניתן להגיע להישגים גבוהים ללא הישגים ברורים בשדה הקרב. להצלחה במערכה המדינית נדרשים חמישה מרכיבי יסוד:

1. לגיטימציה בין-לאומית, קרי אי-האשמת ישראל בפריצת המלחמה.
2. הישגים ברורים בשדה הקרב, הווה אומר ניצחון שמשמעותו יכולת לכפות על האויב את תנאי ישראל להפסקת אש.
3. מיצוי הפוטנציאל האזורי והבינלאומי לקידום יעדינו המדיניים.
4. תיאום מלא עם ארצות הברית לגבי מטרות המלחמה והדרך להשיגן, דבר המחייב התחשבות גם באינטרסים אמריקאיים.
5. הקפדה על דיני המלחמה, תוך צמצום הנזק האגבי והימנעות ככל האפשר מפגיעה בבלתי מעורבים בצד היריב.

נקודה חיובית שיש לאמץ ממלחמת לבנון השנייה הינה השילוב בין המאמצים הצבאיים, המדיניים, המשפטיים וההומניטריים, שנעשו בניצוח ובסנכרון של ראש הסגל במשרד ראש הממשלה. הגישה הרב-תחומית חיונית בעידן של העימותים הנוכחיים ועוד נדרש לעשות רבות לשכלולה ולפיתוחה.⁷

סיכום

למרות ההחלטות הבעייתיות והכשלים במוכנות ובהפעלת הכוח על ידי ישראל במלחמת לבנון השנייה, מימוש פערי העוצמה בינה ובין חזבאללה הותיר את הארגון הלבנוני חבול קשות ואילץ אותו לשנות הן את צורת פעולתו והן את התנהלותו האסטרטגית מול ישראל. רצה הגורל ובשנים שלאחר המלחמה נשאב חזבאללה למלחמת האזרחים בסוריה, כך שישראל זכתה בעשור שקט בגבולה הצפוני.

הנקודה החשובה ביותר היא שאין לצאת למערכה צבאית כדי לתקן את התוצאות והדימוי של המערכה הקודמת; יש לבחון כל מערכה צבאית בהתאם להקשר האסטרטגי הייחודי והמשתנה ולהכווין את הפעלת הכוח בהתאם ליעדים האסטרטגיים שממשלת ישראל מציבה. אסור שתחושת ה"חמיצות" של אי-מיצוי ההזדמנות להכות קשות בחזבאללה במלחמת לבנון השנייה תשפיע על התכלית האסטרטגית של מערכה צבאית

עתידיית מול הארגון. ניתן לומר כי במצב האסטרטגי הנוכחי, הסבירות הגבוהה היא שמערכה כזו אינה נדרשת.

הערות

- 1 גדעון אלון, אסף אוני, אלוף בן ויואב שטרן, "נסראללה: לא היינו חוטפים את שני החיילים לו ידענו שהדבר יוביל למלחמה", **הארץ**, 26 באוגוסט 2006, <http://www.haaretz.co.il/misc/1.1131753>
- 2 עדות להלך הרוח של חזבאללה ניתן למצוא בנאום "קורי העכביש" של נצראללה מ-26 במאי "Sayyed Speech in Full on 26 May 2000 – Resistance and Liberation Day", *Al-Maaref*:2000 *Islamic Net*, May 21, 2013, <http://english.almaaref.org/essaydetails.php?eid=3886&cid=286>
- 3 להרחבה בנושא זה ראו: גיורא איילנד, "מלחמת לבנון השנייה – לקחים ברמה האסטרטגית", **צבא ואסטרטגיה**, כרך 1, גיליון 2 (אוקטובר 2009), עמ' 7-18.
- 4 יצחק בן-ישראל, "מלחמת הטילים הראשונה", נייר עמדה של בית הספר לממשל ולמדיניות, אוניברסיטת תל אביב, מאי 2007, עמ' 12-25.
- 5 **שם**.
- 6 עפר שלח ויואב לימור, **שבויים בלבנון** (תל אביב: ידיעות אחרונות וספרי חמד, 2007), עמ' 17-23.
- 7 אודי דקל ועומר עינב, "הצורך בעדכון תפיסת הביטחון הלאומי: אסטרטגיית השפעה רבת-חומית", **מבט על**, 773, 13 באוגוסט, 2015.

מלחמת לבנון השנייה והשלכותיה: מבט מהבית הלבן

אליוט אברמס

מלחמת לבנון השנייה, שפרצה ביולי 2006, הפתיעה את ארצות הברית כשם שהפתיעה את ישראל. תוצאות המלחמה היו בעלות חשיבות לממשל בוש: הן שינו את ההשקפה האמריקאית לגבי המצב בין ישראל לפלסטינים ופגעו קשות ביחסים בין ראש הממשלה אהוד אולמרט לבין מזכירת המדינה קונדוליסה רייס.

מאמר זה יבחן את הרקע לאירועים, כפי שנראו מוויינגטון. בקיץ 2005 השלים ראש הממשלה, אריאל שרון, את ההתנתקות מרצועת עזה והקים מפלגה חדשה, "קדימה", שנועדה לאפשר לו את מרחב הפעולה לתמרון פוליטי מול הפלסטינים באופן ש"הליכוד" לא אפשר לו. הנשיא בוש העניק תמיכה רבה לשרון בהתנתקות מהרצועה ובהקמת המפלגה החדשה. השבץ השני ששרון לקה בו הפך את אהוד אולמרט לראש הממשלה ולעומד בראש "קדימה". אולמרט "רץ" לבחירות על הפלטפורמה של תוכנית "ההתכנסות", כשהוא מבקש ליישם ביהודה ושומרון חלק מהרעיון של ההתנתקות מרצועת עזה. הוא זכה בבחירות שנערכו בסוף מארס 2006, כשמפלגתו קיבלה 29 מושבים בכנסת. הדבר אפשר לו להרכיב קואליציה שהעניקה לו משילות ויכולת לקדם את תוכניותיו. פגישותיו הראשונות של ראש הממשלה אולמרט עם הנשיא בוש היו מצוינות, ונדמה היה שישראל בחרה מנהיג שמסוגל להביא לשינוי מהותי ביחסים בין ישראל לפלסטינים.

ואז הגיעה מלחמת לבנון. בתחילה הממשל האמריקאי לא הטיל ספק בהחלטתו של אולמרט לצאת למלחמה. בדומה למרבית מדינות אירופה ומדינות ערב, הנחנו שהמלחמה תנוהל היטב וכי צה"ל ינחית מכה קשה ומהירה על חזבאללה. ההזדמנות להכות קשה את חזבאללה הייתה מעניקה מספר יתרונות לארצות הברית ובעלות בריתה במזרח התיכון. היא הייתה מחלישה את הארגון מבחינה פנימית ומחזקת את הממשלה החדשה בלבנון בהנהגת פואד סניורה, שנהנתה מתמיכה אמריקאית. היא גם הייתה אמורה להחליש את השפעתה של איראן ולחזק את ישראל ואת מעמדה האזורי,

כשניצחון מהיר היה ממקם את אולמרט בנקודת פתיחה טובה אף יותר להתקדמות בזירה הפלסטינית, בין אם באמצעות משא ומתן ובין אם בדרך של פעולות חד־צדדיות. כאשר המלחמה החלה, עמדת ארצות הברית הייתה דומה מאוד לזו של ישראל: החזרת החיילים החטופים ואי חזרה ל"סטטוס־קוֹ אָנְטָה" ששרר בלבנון מאז יציאת כוחות צה"ל מדרום לבנון. הסתבר כי גם מדינות ערב ציפו לתבוסה ברורה ומוחלטת של חזבאללה. זאת ועוד, בדלתיים סגורות תמכו דיפלומטים ערביים רבים בצה"ל. הבית הלבן התנגד להפסקת אש מיידית, משום שרצה שצה"ל יכה בחזבאללה ומשום שהפסקת אש מהירה פירושה היה שלא יחול שינוי של ממש במצב הבסיסי שלפיו חזבאללה שולט בדרום לבנון. לאור זאת, ב־19 ביולי דחתה מזכירת המדינה רייס באופן פומבי קריאות להפסקת אש מיידית, ובוועידת שרי החוץ שנערכה ב־26 ביולי ברומא היא דבקה בעמדתה מול נאומו הדומע של ראש ממשלת לבנון פואד סניורה ומול לחצים מכל שאר המשתתפים שתבעו הפסקת אש כזו. רייס אמרה בצורה ברורה למארכה, שר החוץ האיטלקי מאסימו ד'אלמה, עוד לפני הפגישה הרשמית אתו, כי ארצות הברית תחסום כל הצהרה הקוראת להפסקת אש מיידית ולנסיגה ישראלית. התכנון של ארצות הברית היה לפעול לאכיפה מסוימת של החלטה 1559 של מועצת הביטחון של האו"ם, שקראה לפירוק מיליציות לא ממשלתיות (כמו חזבאללה) מנשקן ולהשלטת ריבונותה של ממשלת לבנון בכל שטח המדינה, ובעיקר בדרום לבנון. עוד סברה ארצות הברית כי נוכחות בין־לאומית חזקה, ואולי כוח נאט"ו, או כוח משטרת גבולות בהשתתפות מדינות זרות, שיפעל לשיטור הגבול בין לבנון לסוריה ולמניעת הברחה של נשק סורי ואיראני לחזבאללה, יהיו הפתרון היעיל ביותר.

שבועיים לאחר פרוץ המלחמה החלה להתבהר המציאות החדשה. צה"ל לא הכריע את חזבאללה כפי שכולם ציפו; התמשכות הלחימה הסבה באופן בלתי נמנע נזק לתשתיות ונזק נלווה לאוכלוסייה האזרחית בלבנון; חזבאללה הצליח לנהל תעמולה מרשימה, שעשתה שימוש בכזבים כדי להעצים את מידת הנזק שגרמה ישראל, כשהוא מסתייע רבות בראש הממשלה סניורה ובממשלתו לקידום מטרה זו. כל אלה חברו להגברת בידודה של ארצות הברית והלחץ עליה. להבנת, לא הייתה לכך השפעה רבה על הנשיא בוש, אולם כן הייתה לכך השפעה על מזכירת המדינה רייס, שעסקה בעימות באופן יומיומי, תוך מעורבות אישית.

הממשלות הערביות איבדו מסבלנותן משום ש"הרחוב" נחשף לדיווחי הכזב של "אל־ג'זירה" על הרס מוחלט בלבנון, שהיו שקר רב עוצמה. כצפוי, האירופים ספקו כפיים אך לא הרבה יותר מכך, ולא הראו כל כוונה לפעול באורח ממשי. הדיונים שערכו האמריקאים בנוגע לכוח בינלאומי, שיחליף או יחזק את יוניפי"ל, לא התקדמו. בינתיים הועלה רעיון להשתתפות של גרמניה בכוח של משטרת גבולות, לאחר שהתברר כי היה לה את כל הדרוש כדי לספק אימונים, כוח אדם וכסף למטרה זו. הבעיה

היחידה נותרה סירובה התקיף של גרמניה למלא תפקיד זה. נקודה מרכזית נוספת בקושי להשיג נוכחות בינלאומית מורחבת הייתה העובדה שסניורה עצמו לא תבע נוכחות כזאת. ככל הנראה הוא פחד מחזבאללה וחשש להיראות כמי שמוותר על ריבונות לבנונית לטובת החזרת כוחות זרים, שנה בלבד לאחר שהכוחות הסוריים יצאו מלבנון. ייתכן כי ראש הממשלה סניורה לא הבין שדווקא כוחות זרים יסייעו לו לשמור על שלטונו מול חזבאללה, או שפשוט פחד להשמיע את דעתו בכל נושא למעט בנושא "פשעי המלחמה" של ישראל.

נכון לשבוע השלישי למלחמה, הפתרון שניסתה ארצות הברית לקדם הלך והתמוסס כאשר התברר שלא יהיה ניצחון ישראלי ברור; שלא נמצאו לה בעלי ברית שיושיטו יד להסדר שיהיה טוב יותר מהחזרה לסטטוס קוו; שפואד סניורה נהג כסנגורו של חזבאללה מסיבותיו; ושקונדוליסה רייס תפסה את המדיניות הישראלית ככישלון והחלה לאבד אמון באולמרט ובצה"ל. כאשר נפגשנו עם ראש ממשלת ישראל, הוא נהג לומר: "אני זקוק לעוד עשרה ימים" כדי לפגוע פגיעה של ממש בחזבאללה. בפגישה הבאה אתו, שהייתה מתקיימת כחמישה ימים לאחר מכן, היה אולמרט שב ואומר: "אני זקוק לעוד עשרה ימים". למעשה, לא הייתה כל הוכחה, לפחות לא כזו שידענו עליה, שאכן צפויה פגיעה קשה ומשמעותית בחזבאללה, אפילו אם היה ניתן לאולמרט זמן נוסף. מדובר בנקודה קריטית, משום שהיא ערערה את ההיגיון שעמד בבסיס ההתנגדות האמריקאית ללחץ הבינלאומי ואת ההיגיון של המשך הלחימה.

רייס עמדה בפני בעיה גדולה נוספת: לאחר "מהפכת הארזים" של 2005 בלבנון, ארצות הברית אימצה את פואד סניורה וממשלתו, והבחירות שנערכו במדינה באותה שנה היו דוגמה לצמיחתה של דמוקרטיה ערבית. בלבנון הייתה ממשלה שהונהגה על ידי תנועת "זרם העתיד" שהוקמה על ידי רפיק אל-חרירי, ונהנתה מסיוע אמריקאי. רייס חששה שהמלחמה תביא לנפילתה של ממשלה זאת. דאגתה של רייס להישרדותו של סניורה גרמה לה אפילו לקבל את עמדתו בנוגע לחוות שבעא. כאשר סניורה העלה עמדה זאת לראשונה, רייס הגיבה שמדובר בדרישה מגוחכת, במיוחד כשהאו"ם אישר שישראל נסוגה מכל שטח לבנון בשנת 2000. פירוש הדבר היה שחוות שבעא נחשבו לחלק מרמת הגולן הסורי ולא לחלק מלבנון. אולם סניורה המשיך להתעקש, אולי משום שהיה לו נוח למשוך שעות רצופות של דיונים על שבעא יותר מאשר לדון במלחמה שחזבאללה המיט על ארצו. שבועיים לאחר פרוץ המלחמה אמרה רייס לאולמרט ולשרת החוץ שלו, לבני, שכל החלטה של האו"ם לסיום העימות תהיה חייבת לציין את חוות שבעא – עמדה שהם סירבו לה, ובצדק.

על סף השבוע השלישי למלחמה התחלנו להבין שלמרות האמירה "לא תהיה חזרה לסטטוס קוו אנטה", זו כנראה צפויה להיות התוצאה: לא יהיה כוח בין-לאומי גדול וחזק בלבנון, כי לא היו מתנדבים לכך; ישראל הסבה מן הסתם נזק לחזבאללה,

אבל כלל לא היה ברור שזק זה קטלני לארגון מבחינה צבאית ופוליטית. למעשה, ככל שהמלחמה התארכה וככל שחזבאללה הצליח לעמוד במתקפות הישראליות, כך התעצמו הפופולריות והמיתוס שלו. במצב זה גיבשה רייס שורה של רעיונות בנוגע להפסקת אש, שלכל הפחות תיראה כעומדת ביעדים של ארצות הברית ושל ישראל. העקרונות, שהתבססו על החלטה 1559 של מועצת הביטחון של האו"ם, התייחסו לריבונות לאומית לבנונית, לפירוק מיליציות ממשקן ולפריסת כוחות צבא לבנון בדרום לבנון. עקרונות אלה היו צפויים לזכות בהסכמה כוללת, גם אם רבים חשבו שמדובר בהצהרות בלבד. לקראת סוף יולי הביעו אולמרט וסניורה הסכמה לשורת העקרונות, ורייס תכננה לבקר בירושלים, בבירות ושוב בירושלים, ואז לטוס לניו יורק כדי להציג את ההישג בפני מועצת הביטחון של האו"ם. המועצה אמורה הייתה לאמץ את ההחלטה המכילה את סעיפי המפתח, ובכך להביא לסיום הלחימה.

אבל אז הגיע אירוע כפר קאנא. תקיפה ישראלית על מבנה בדרום לבנון בליל 29-30 ביולי גרמה להרג של עשרות אזרחים. היה זה אירוע חמור דיו, ותזכורת לכך שדברים מסוג זה יכולים לקרות במלחמה. אלא שהדיווחים על האירוע שישראל העבירה לנו השתנו כמעט מדי שעה והעמיקו את חוסר האמון של רייס באולמרט ובצה"ל. יש גם לזכור שעיתוי האירוע היה כאשר רייס עמדה לצאת לביירות כדי לקבל את הסכמתו של סניורה לעקרונות שאולמרט כבר קיבל, ולחזור למועצת הביטחון כדי להביא לסיום המלחמה, ובכך לחגוג את ניצחונה. עבור ממשל בוש, שבוסס בבוץ של המלחמה הכושלת בעיראק וסבל משיעורי פופולריות נמוכים, הישג כזה היה אמור להיות בעל משמעות רבה.

והנה, הכול התפוגג בבת אחת. בבוקר של 30 ביולי התקשרה רייס לסניורה, וזה הודיע לה שלא תגיע לביירות. לאחר מכן יצא סניורה בנאום שבו קרא למנהיגי ישראל "פושעי מלחמה" והתייחס ל"מבצעי הטבח הישראליים" – רטוריקה שהייתה לה השפעה בעולם הערבי ובאירופה. הצוות של מזכירת המדינה מצא את עצמו בדרכו חזרה הביתה אחרי פגישה קשה עם אולמרט. ראש ממשלת ישראל הסכים להפסקת אש של 48 שעות, אך לא ראה את מה שרייס ראתה – הכתובת על הקיר: המלחמה חייבת להיפסק, ומהר. למרבה ההפתעה, אולמרט ביקש גם במהלך פגישה זאת עשרה ימים נוספים. רייס השיבה שהדבר בלתי אפשרי, נוכח העובדה שארצות הברית עמדה לפנות למועצת הביטחון בתוך יומיים או שלושה. בסופו של דבר אולמרט קיבל את עשרת הימים שביקש ואף יותר מכך, משום שהחלטת מועצת הביטחון התקבלה רק ב-11 באוגוסט. גם אז ישראל לא קיבלה אותה מיד, ועצרה את הלחימה רק ב-13 באוגוסט. ארצות הברית וצרפת הציגו טיוטת החלטה סבירה למועצת הביטחון כבר ב-4 באוגוסט, אולם היא הייתה מוטה מדי לטובת ישראל מכדי לעבור. לשם דוגמה, ההחלטה לא קראה לנסיגה מיידית של ישראל מלבנון. הטיוטה שהוצגה ב-8 באוגוסט

כבר שיקפה את הלחץ של הליגה הערבית, את העובדה שצרפת "התקפלה" בעקבותיו, ואת הפעילות של קטר, שהייתה חברה במועצת הביטחון באותה שנה.

החלטה 1701, שהתקבלה ב־11 באוגוסט, כללה כמה ניסוחים חיוביים בנוגע לשינויים הכרחיים בשטח: שליטה מלאה של ממשלת וצבא לבנון על כל שטח המדינה; פירוק כל המיליציות מנשקן; איסור אספקת נשק לאף גורם למעט לצבא לבנון; כוח יוניפי"ל חיזק הרבה יותר מבעבר. כמובן שהחלטה זו לא יושמה במלואה: חזבאללה התעצם והתחמש עוד יותר, ממשלת לבנון וצבא לבנון נותרו חלשים מכדי לשלוט בפועל בדרום המדינה, ולמרות שיוניפי"ל הוגדל, הוא נותר בלתי מסוגל ובלתי מוכן לאתגר ולהצר את צעדי חזבאללה.

מדוע לא הושג יותר מכך? ישראל לא יכולה הייתה להשיג באו"ם את מה שלא הצליחה להשיג בשדה הקרב, וארצות הברית לא יכולה הייתה להשיג זאת עבורה. ישראל לא הביסה את חזבאללה, והכישלון בהשגת המטרות הצבאיות שהציבה לעצמה לא אפשר את השגת יעדיה גם בזירה המדינית.

כאשר הדברים הלכו והתבהרו לציבור בישראל, ספג אולמרט נזק פוליטי שממנו לא הצליח להתאושש. מבחינת רייס, היו לכך השלכות משמעותיות בהקשר הישראלי-פלסטיני. מדיניות ארצות הברית לגבי הפלסטינים בשנים 2004–2005 הייתה לגבות את ראש הממשלה שרון ואת מדיניות ההתנתקות שלו מרצועת עזה. כאשר אולמרט עלה לשלטון ב־2006, המדיניות האמריקאית הייתה לגבות גם אותו ואת תוכנית "ההתכנסות" שלו. אולם, בין ניצחונו בבחירות במאוס 2006 לבין פרוץ המלחמה ביולי חלפו ארבעה חודשים בלבד, שבמהלכם הוא לא הצליח לעשות הרבה. לאחר מלחמת לבנון השנייה ארצות הברית הבינה שרעיון "ההתכנסות" ביהודה ושומרון מת למעשה בלבנון. במובן זה, נמתח קו ישר בין כפר קאנא ובין אנאפוליס, בין הרגע שבו רייס הגיעה למסקנה שהיא אינה יכולה לסמוך על כוחה של ישראל ועל תבונתה, ובין התהליך המדיני שיזמה בניסיון להגיע להסכם ישראלי-פלסטיני.

רייס הגיעה למסקנה שההובלה מוטלת עליה ולא על ישראל, או כפי שאמר מאוחר יותר יועצה במחלקת המדינה, אליוט כהן: "מלחמת לבנון הייתה ניסיון טראומטי. מאותו רגע ואילך, דברים רבים נצבעו בצבע מסוים [...] והיו לכך כמה ביטויים. האחד היה התחושה של רייס שהיא העמידה עצמה כמגינה על הישראלים, והם מצדם קרטעו בלבנון. דבר נוסף היה הכרה עמוקה בחוסר היכולת של ישראל לנהל את נושאי הביטחון שלה בעצמה. ומרכיב שלישי היה חוסר אמון אישי באולמרט, בשונה מיחסה אל שרון". לדעתה של רייס, אפסו הסיכויים שאולמרט יפנה לפלסטינים. רייס תכננה למלא את הוואקום שנוצר, וכך נולדה ועידת אנאפוליס.

בטיסה חזרה לארצות הברית ב־30 ביולי 2006, לאחר האסון בכפר קאנא, רייס כבר עסקה בתכנון צעדיה הבאים. בעקבות המלחמה בעיראק והמלחמה בלבנון, היא

גרסה כי "האנשים במזרח התיכון חשים אבודים כעת, ועלינו לפעול". היא "חשבה בגדול" על הסדרים מקיפים שיכללו את ישראל, הפלסטינים ואולי גם סוריה, ועל כינוס בינלאומי גדול בחסות הנשיא בוש. בעקבות לקחים משיגאתו של הנשיא קלינטון בקמפ דייוויד, שמאמציו לא זכו אז בתמיכה ערבית, החליטה רייס שיש להחליף את הקוורטט לענייני המזרח התיכון במדינות ערביות, ולערב אותן כבר בשלב מוקדם של המאמצים להסדר.

שבוע לאחר מכן, ב־6 באוגוסט, נפגשנו בדירתה של רייס בוטרגייט כדי לדון ברעיונותיה החדשים. מזכירת המדינה כבר שוחחה עליהם עם ג'יימס בייקר וברנט סקוקרופט, ושאלה אותם לגבי כינוס ועידת מדריד ב־1991. היא גם הטילה על עוזריה במחלקת המדינה להכין תוכניות להצבת חטיבה של המשמר הלאומי האמריקאי בגדה המערבית כדי לשמור על השלום לאחר נסיגת צה"ל משם. במקביל החלה רייס לתמוך בקו הישן של הערביסטים במחלקת המדינה, לפיו יחסי ארצות הברית עם מדינות ערב מחייבים התקדמות בחזית הישראלית-פלסטינית, במיוחד כשברקע נמצאת המלחמה בעיראק.

מהלכיה אלה של רייס הצטיירו כבלתי מציאותיים לחלוטין, אולם בבוא צוותה לשפוט את גישתה המדינית, ראוי לזכור שבמידה מסוימת היא נתמכה על ידי עמדתו של אולמרט. כבר באוגוסט, ימים ספורים לאחר סיום מלחמת לבנון השנייה, פעל אולמרט כדי להתחיל משא ומתן עם סוריה בתיווך טורקיה. יתרה מכך, הוא לא נואש ממאמציו גם מול הפלסטינים, ולמעשה פעל להתקדם בערוץ זה. לכל אורך 2007 ו־2008 הוא אמר לנשיא בוש שהסכם עם הפלסטינים הוא מעשי ואפשרי וכי הוא נחוש להשיגו. מבקריו של אולמרט יאמרו שביקש להתקדם מהר לאור ההאשמות בשחיתות שהתעוררו נגדו והעובדה שזמן כהונתו קוצר, ככל הנראה בשל העובדה שמלחמת לבנון נתפסה ככישלון. בין אם מניעיו האישיים של אולמרט היו קשורים לחקירת המשטרה ובין אם לאו, אין ספק שאיבוד הפופולריות שספג לאחר מלחמת לבנון השפיע על רצונו לחתור להסכם עם הפלסטינים, ועל האופן שבו דיבר על כך עם רייס ובוש. המתרחש בין אולמרט לרייס נותרה בעינה לאחר מלחמת לבנון. למרות זאת, שניהם אמרו לבוש דברים דומים: ננסה לחתור להסכם שלום עד תום 2008, לפני סיום כהונתו של בוש, ודבר זה אפשרי. כל אימת שאני אמרתי לבוש שבעיני הדבר אינו אפשרי, לנוכח הפער בין הצדדים וחולשתה של ההנהגה הפלסטינית, הוא היה משיב לי שאולמרט סבור אחרת וכי הוא אופטימי.

ייתכן שבסופו של דבר "תהליך אנאפוליס" לא הזיק לישראל, במובן זה שהוא מילא את המרחב המדיני בין קיץ 2006 ובין סוף כהונתו של ממשל בוש בינואר 2009, וכך הגן על ישראל מפני לחצים נוספים, כגון תוכניות חדשות, מאמצים אירופיים וכדומה. אריאל שרון אמר לבוש שהוא החליט להתקדם בסוגיית רצועת עזה, בין

היתר בשל העובדה שהוואקום שנוצר לאחר שערפאת דחק את עבאס הצדה בקיץ 2003, הוביל לגיבוש תוכניות שונות שלא אהב – החל מ"יוזמת ז'נבה" וכלה במסמך "המפקד הלאומי" של איילון-נוסייבה. "תהליך אנאפוליס" סייע לכך שתוכניות כאלו לא יתמשו.

הנוק למעמדה המדיני של ישראל באזור החל להשתקם רק בספטמבר 2007, עם הפצצת הכור הגרעיני הסורי באל־קיבאר. כשאני נזכר בוויכוח הפנימי בבית הלבן בנוגע לדרך הפעולה לאחר גילוי הכור, עלי לומר שהייתי מופתע בהתחלה מהחלטתו של הנשיא בוש לא להפציץ את הכור על ידי כוחות אמריקאיים. אולם במבט לאחור ייתכן שהוא האמין שמשימה כזו צריך להשאיר לישראל, משום שאם ישראל תפעל, יהיה בכך משום צעד חשוב בשיקום האמון בעוצמתה הצבאית, הן בעיניה עצמה והן בעיניהן של מדינות ערב השכנות – עוצמה שהמדינה היהודית חייבת שתהיה בידיה כדי לשרוד במזרח התיכון.

השלכות המלחמה על ישראל

לקחי צה"ל ממלחמת לבנון השנייה ויישומם

גבי סיבוני

מבוא

לחימת צה"ל ברצועת הביטחון בדרום לבנון הטילה רסנים רבים על יכולותיהם של כוחות היבשה הסדירים שלו לפעול באופן ההולם את תורת לחימת היבשה המשולבת שהתפתחה בצה"ל מאז הקמתו. קצרה היריעה מלהרחיב בסיבות לתופעה זאת, אולם די לציין את התאבנות הפעולה ברצועת הביטחון ואת הקושי של צה"ל באותם ימים להוציא לפועל מבצעים התקפיים בנוהל קרב חפוז ובלוח זמנים קצר.

הנסיגה מדרום לבנון והלחימה בטרור הפלסטיני בין השנים 2000-2005 חייבו את צה"ל לבצע שינויים מרחיקי לכת בתפיסת הפעולה שלו ובחופש המבצעי שניתן לכוחותיו בשטח. צה"ל וכוחות הביטחון הצליחו להביס את טרור המתאבדים בתהליך למידה והשתנות רווי כישלונות מבצעיים ולחימה עיקשת.¹ המיקוד בלחימה בטרור והשינויים שהצבא עבר בעקבות זאת גבו מחיר בדמות ירידה חדה במוכנותו של צה"ל לפעול בעימות רחב היקף, שיכלול הפעלת מסגרות גדולות ומיצוי רב-חילי כנדרש בקרב המשולב. היקף המשאבים שהוקצה לשמירה על כשירות הלחימה המשולבת ירד באופן חד.² הכשרות מפקדים ואימוני יחידות כמעט ולא התקיימו. כמו כן, התפתח פער תפיסתי מהותי: תפיסת הלחימה בטרור הפנימי התבססה בעיקר על פעילות שיטור לסיכול, תוך שילוב עם שאר גורמי הביטחון. תפיסה זו לא סיפקה תשתית ידע מספקת ללחימה רחבה ומשולבת, כמו למשל בלבנון.

אין להתפלא, לפיכך, שהמערכה בלבנון ב-2006 מצאה את צה"ל בכשירות נמוכה ללחימה בחזבאללה. התחקירים שהתקיימו לאחר אותה מערכה הצביעו על כשלים לא מעטים הן בבניין הכוח של צה"ל והן בהפעלתו. כשלים אלה חייבו תהליך עמוק של תיקון. לצדו, ובמקביל לו, גברה הבנתו של צה"ל את מאפייני האיום אותו מציבים חזבאללה בצפון המדינה וחמאס וארגונים אחרים בדרומה.

תהליך הפקת הלקחים ממלחמת לבנון השנייה עודנו נמשך. מאמר זה סוקר מרכיבים מרכזיים בתהליך זה, ובהם תפיסת הפיקוד והשליטה (פר"ש) של צה"ל, תמרון ואש, פעולה בעומק ומבצעים מיוחדים.

פיקוד ושליטה

באפריל 2006 פרסם הרמטכ"ל, דן חלוץ, את תפיסת ההפעלה של צה"ל כמסמך מחייב. הדבר היה לאחר שנים שבהן הובילו קצינים בצה"ל תהליכי חשיבה על דרכי ההתמודדות המיטביות עם האיומים המשתנים.³ תהליכים אלה היו מבורכים כשלעצמם, אולם תוכנם והטמעתם המבולבלת בצה"ל גררו תוצאות מרחיקות לכת, שהתבטאו, בין השאר, בהיעדר שפה משותפת במלחמת לבנון השנייה. ועדת וינוגרד, שבחנה את אירועי אותה מלחמה, כתבה בדוח שלה: "[תפיסת ההפעלה] לא הייתה ברורה דיה. היו פערים מהותיים בתשתית הבסיסית וליקויים בתוכנו, בשפתו ובמידת הטמעתו של המסמך בצה"ל [...]. בנוסף, לא כללה החוברת תרגום של הוראותיה לשפה שהייתה מקובלת, וחלק מעקרונותיה היו כלליים מאוד. בצידה התקיימו גם תפיסות והבנות [אחרות...] לא היה קשר של ממש, לפחות לגבי הגזרה הלבנונית, בין תורת ההפעלה החדשה לבין תרגום מבצעי מחייב שלה בפקודות המבצעיות".⁴

מאז מלחמת לבנון השנייה נעשו מספר ניסיונות לגבש תפיסת הפעלה עדכנית של צה"ל, אולם אלה לא הבשילו לכלל מסמך מתוקף. רק באוגוסט 2015, קצת יותר מתשע שנים לאחר המלחמה, פורסם מסמך תפיסתי חדש – "אסטרטגיית צה"ל". מסמך חדש זה מגדיר מספר עקרונות: תפיסת הפעלת הכוח של צה"ל, תפיסת הפיקוד והשליטה שלו, וכן עקרונות לבניין הכוח. העקרונות המופיעים בו קובעים למעשה את תפיסת ההפעלה של צה"ל ומהווים, כלשון המסמך, "מצפן להפעלת הכוח ולבניינו".⁵ פשטותו ובהירותו של המסמך, כמו גם הטמעתו בצה"ל ופרסומו לציבור הרחב, משקפים רצון ללמוד מליקויי העבר ולהתמודד עם הביקורת הפנימית והחיצונית על מסמך תפיסת ההפעלה מ-2006.

תפיסת ההפעלה של צה"ל לפני מלחמת לבנון השנייה עסקה בחלוקת הסמכויות במפקדה הכללית, וכן בתפיסת הפיקוד והשליטה של הרמטכ"ל מול המפקדות הראשיות להפעלת הכוח.⁶ בנוסף, היא קיבעה את מושג "המערכה" כתווך המרכזי בלחימה שמעבר ללחימה הטקטית, תוך שהיא מתבססת על רעיון שהוחדר לצה"ל בידי המכון לחקר תורת המערכה.⁷ במרכז התפיסה עמדה "זירת המערכה" (הפיקודים המרחביים) כמתכללת את כל מאמצי הלחימה של צה"ל אל מול כל מאמציו של האויב באותה זירה. כתוצאה מכך, נוצרו במהלך מלחמת לבנון השנייה מתחים בין מפקדי זירות "המערכה" לבין מפקדת זירת המלחמה (המפקדה הכללית) באשר לזהותו של מפקד "המערכה" בזירה הצפונית. מתח זה המשיך להתקיים בצה"ל גם בשנים שלאחר מכן.⁸

כלקח ממצב זה, פרק הפיקוד והשליטה (הפו"ש) במסמך "אסטרטגיית צה"ל" קובע כי "הרמטכ"ל מפקד על כל המערכות של צה"ל וקובע את כל המאמצים והמשימות שמוטלים על המפקדות הראשיות במסגרתן. הרמטכ"ל הוא הקובע את הרעיון ואת התפיסה להשגת המשימה, וכפועל יוצא את המאמצים שיבצעו המפקדות הראשיות ואת יחסי הגומלין ביניהם".⁹ מסמך "אסטרטגיית צה"ל" קובע למעשה כי אין יותר מפקדי מערכות בצה"ל זולת הרמטכ"ל, וכי מבנה הפו"ש הקבוע נשמר גם במפקדה הכללית. אין להמעטי בחשיבותה של קביעה זו, שבאה לעצור את הבלבול רב-השנים בקרב הקצונה הבכירה בצה"ל סביב הסוגיה.

הגדרת מצב היסוד הצבאי הינה אחד הנושאים החשובים בכל הקשור לתפיסת הפו"ש. אחת הבעיות המרכזיות במלחמת לבנון השנייה הייתה אי-הגדרת מצב יסוד של מלחמה והמשך ההישענות על תהליכים מעולם הביטחון השוטף (בט"ש). דוגמה מובהקת לכך הייתה המשך קיומו של מופע מבצעים וגיחות (מו"ג), שהיה (והינו) מאפיין מובהק בשגרה. הלקח שנבע מליקוי זה הופנם מאז, וצה"ל קבע לעצמו שלושה מצבי יסוד או שלוש מדרגות פעולה: שגרה, חירום ומלחמה. חובתו של הרמטכ"ל היא לקבוע בכל זמן נתון את מצב היסוד ממנו נגזרות סדרת פעולות קונקרטיות, כמו המעבר לפעולה במוצב הפיקוד העליון לפי "שעון מלחמה" והיבטים רלוונטיים נוספים.

תמרון ואש

אחד הלקחים המרכזיים שנבעו מהתחקירים על מלחמת לבנון השנייה עסק במוכנותו ובכשירותו של צה"ל לנהל קרב משולב בעימות רחב היקף. המלחמה ב-2006 חשפה קשיים, חוסר מקצועיות ואפקטיביות נמוכה בשילוב הרב-חילי בין כוחות שריון לחי"ר ובהפעלת אש ארטילרית בהיקפים חסרי תקדים. גם השילוב בין כוחות האוויר והיבשה היה לקוי והתאפיין בחוסר יכולת לספק סיוע אווירי קרוב לכוחות היבשתיים בלוח זמנים רלוונטי.

דוגמה לחוסר האפקטיביות של הפעלת כוחות היבשה במהלך מלחמת לבנון השנייה הייתה פעולתה של עוצבת "עמוד האש".¹⁰ ועדת וינוגרד הקדישה פרק קצר בדוח שלה לאוגדה זו וקבעה: "העוצבה גויסה ב-4 באוגוסט, ובאותו יום קיבלה פקודה פיקודית להשתלט על מרחב אל-ח'יאם [...] גם לאחר אישור התוכנית [...] החליט מפקד העוצבה לדחות את ביצוע המשימה ב-24 שעות [...] עקב אי-מוכנות כוחות [...] ביום שישי, 11 באוגוסט, נערכה העוצבה להתקפה חוזרת [...] הכוחות לא היו מוכנים ללחימה, ההתקפה נדחתה ולבסוף לא יצאה לפועל. בזאת הסתיימה לחימת העוצבה. משימותיה לא בוצעו".¹¹ הערה אחרונה זו של ועדת וינוגרד הינה בעלת משמעות חריפה במיוחד, לאור העובדה שכוחות היבשה שהו בהמתנה ממושכת לפני שהוחלט על ביצוע המהלך

היבשתי בלבנון, וכן מכיוון שמודל ההכנות לכניסה לחכימה וללימוד לקחי יחידות אחרות לא השיג למעשה את מטרתו.

כאמור, לקחי מלחמת לבנון השנייה הביא את צה"ל לפעול לתיקון מצב הכשירות של כוחות היבשה ושל המפקדים. הוא עשה זאת, בין השאר, על ידי ארגון סדר הכוחות לקרב, הקמה מחדש של מפקדת גיס בצפון והשקעת משאבים באמצעי לחימה מתקדמים (מרכבה סימן 4, נמ"ר, מערכות מיגון, בקרת אש ועוד). בשנים שלאחר המלחמה התמקד צה"ל באימונים ובהעלאת כשירותם של כוחות היבשה, כולל יחידות המילואים. המצפן התפיסתי התמקד בשיפור היכולות הבסיסיות, המהוות את ליבת עוצמתו של צה"ל. לצד זאת, שם צה"ל דגש על בניית יכולת הפעלה של אש מדויקת עצמאית על ידי כוחות היבשה, ועשה מאמץ לשפר את התיאום בין האש האווירית ובין כוחות היבשה לצורך סיוע קרוב. לאחר שנים בהן הוסט מאמץ בניין הכוח מהיבשה לאש אווירית ולמודיעין (לייצור מטרות), נדמה שצה"ל התחיל לפעול לשינוי המצב. אישוש לכך ניתן לראות במסמך "אסטרטגיית צה"ל", שם ניתן ביטוי משמעותי לתמרון היבשתי במסגרת המענה הכולל. זה אמור להתבסס על "יכולת התקפית במספר חזיתות בו־זמנית על ידי תמרון יבשתי מידי, שיהיה מהיר, קטלני, שריד וגמיש להעברה בין זירות וחזיתות". יכולת זאת אמורה לבוא במקביל ל"הפעלת אש אפקטיבית, עוצמתית ואיכותית, מדויקת, רב־ממדית, בכל זירת המלחמה [...]".¹²

במשך רוב ימי הלחימה של מלחמת לבנון השנייה הדגש הושם על הפעלת האש המערכתית, מתוך הנחה שזו לבדה תוכל להביא את ההישג הנדרש.¹³ גישה זו, שהלמה כאמור את ההתפתחות המחשבתית בצה"ל באותם ימים, מצאה ביטוי בתפיסת ההפעלה מ־2006, שם נכתב: "שינוי תפקיד האש ממרכיב מסייע למרכיב מרכזי בהשגת ההכרעה [...] מקטיף את הצורך [...]תמרון יבשתי עמוק ורחב היקף [...] בהשתלטות מאסיבית על שטחי האויב [...]צורך בכיבוש שטחים נרחבים. זיהוי התוודך האווירי (בשטח ומנגד) [...] תוך הקטנת החיכוך מול מרכיבי האסימטריה שפיתח היריב".¹⁴

היבט זה של הפעלת האש המערכתית נותח בדוח של ועדת החוץ והביטחון של הכנסת על הפקת לקחי מלחמת לבנון השנייה. ניתוח הוועדה מסביר את התופעה בעליות קרנן של המערכה באש ותפיסת "האפקטים", שמקורה בהתפתחות טכנולוגית. הוועדה מציינת שבמוקד התפיסה שפותחה בצה"ל באותן שנים ניצבה ההכרה שניתן להשיג הישגים אסטרטגיים באמצעות מהלומות של אש מדויקת, כאלו שייתרו את הצורך בתמרון רב־חיכוך לתוך שטח האויב. לפי דוח הוועדה, מלחמת לבנון השנייה הוכיחה כי גישה זו היא תיאורטית בלבד וכי לא תוכל לספק את ההישג הנדרש למדינת ישראל בעימות עם חזבאללה.¹⁵ למרות אמירת הוועדה, אין להתכחש לעובדה שגישת האש המערכתית הייתה אפקטיבית להשמדת מערך הטק"ק והרק"ק האסטרטגי של חזבאללה ושל מעוזו המרכזי בדאחיה בבירות במלחמת לבנון השנייה.

צה"ל המשיך להישען במידה רבה על האש המערכתית כגורם דומיננטי גם לאחר אותה מלחמה, ובכלל זה בשלושת סבבי הלחימה ברצועת עזה שהתקיימו מאז. מצב זה גרם לכך שיצירת האיזון בין האש המערכתית ובין התמרון נותרה אחד האתגרים המרכזיים של הצבא. יתר על כן, ניתן להעריך שתהליך ההטמעה של התמרון נמצא רק בתחילתו וכי יידרשו עוד מאמצים רבים כדי להחזירו למקומו הראוי והחיוני בסל הכלים של צה"ל. היעדרותו של התמרון המשמעותי במערכות האחרונות נובע גם מסיבות נוספות, בהן: החשש להשתלט על שטחי מדינות וישויות סמוכות לאורך זמן; החשש ממערכה עוקבת להחזקת שטח המאוכלס בצפיפות וממחירי ההתמודדות עם התנגדות אזרחית וטרור; דרג מדיני החושש מדימוי של כישלון ושל "בריחה" נוספת אחרי היציאה החד-צדדית מדרום לבנון ומרצועת עזה. סיבות אלו אינן ממין העניין, נוכח קביעתו של מסמך "אסטרטגיית צה"ל" כי התמרון הוא יכולת ליבה של הצבא וכי יושם דגש מיוחד על פיתוח יכולת להפעילו מיד עם תחילת הלחימה. זאת, תוך בניין כוח משתנה ומתן עדיפות לאוגדות המחץ של צה"ל במכלול מרכיביו.¹⁶

פעולה בעומק ומבצעים מיוחדים

הפעולה בעומק והפעלה של מבצעים מיוחדים הן מרכיבים חיוניים בסל הכלים של המפקד המבצעי.¹⁷ במלחמת לבנון השנייה התקיימו מבצעים מיוחדים בעיקר בזירת המלחמה, ואף אלה לא היו פרי תכנון מוקדם וסדור, אלא יוזמות מקומיות שהבשילו לכלל מבצעים. הפעילות המיוחדת בזירת המבצעים של פיקוד הצפון הייתה בהיקף נמוך מאוד, וזאת בשל חוסר בהכנה מוקדמת. הכנה כזו מחייבת השגת מוכנות של יחידות, בנייה של בנק מבצעים, קיום אימונים, יצירת מודלים ובניית אמון של המפקדים ביכולת היחידות לבצע את המבצעים, שמטבע הדברים רמת הסיכון בהם הינה גבוהה. שני לקחים עיקריים הופקו והוטמעו בצה"ל בהקשר זה: הקמת מפקדת העומק והקמתה של חטיבת הקומנדו. עוד בשנת 2007 אורגנה בפיקוד הצפון מפקדה למבצעים מיוחדים ולפעולה בעומק. המפקדה השתתפה בכל התרגילים הפיקודיים והמטכ"ליים שהתקיימו מאז, ושולבה בתוכניות האופרטיביות הפיקודיות. תהליך ההטמעה של לקח זה במפקדה הכללית היה ארוך יותר. רק לאחר ארבע שנים, בשנת 2011, החליט הרמטכ"ל דאז, רב-אלוף בני גנץ, על הקמת מפקדת עומק הכפופה לרמטכ"ל ומופעלת על ידי המפקדה הכללית. על מפקדת העומק הוטל לבנות את הידע לביצוע מבצעים מיוחדים, כמו גם לפתח יכולת לתמרון משמעותי בעומק שטח האויב. המפקדה פועלת מאז כדי לבנות את היכולת המבצעית למבצעים מיוחדים, כולל תכנונים אופרטיביים, תרגול ואימונים ובניית מערך הפו"ש והסיוע הקרבי למבצעים אלה. לצד זאת, פועלת מפקדת העומק לבנות יכולת תמרון בעומק השטח (באמצעות הסתננות יבשתית, איגון

אווירי או איגוף ימי). המפקדה מקיימת תרגילים מגוונים שנועדו לבנות את כשירות הפו"ש על מבצעים בעומק ואת כשירות היחידות השונות המוקצות לה לצורכי הביצוע. מסמך "אסטרטגיית צה"ל" מספק ביטוי נוסף לבניין הכוח הנדרש לצורך הטמעה טובה יותר של לקחים אלה: "תיבנה יכולת להצנחה או להטסה של כוחות רגלים לפשיטה למרכזי הכובד של האויב [...] תיבנה יכולת לביצוע מבצעים מיוחדים בעומק בהיקף רחב. [היכולת תכלול] תכנון ומימוש מבצעים מיוחדים בזירת המלחמה ובזירות המבצעים; הוצאת 'מבצע מזדמן'; בניית 'בנק' מבצעים מיוחדים מוכן מראש; תקנון (סטנדרטיזציה) של אמצעים מיוחדים, אמל"ח ותו"ל (שפה משותפת) בין כל היחידות המיוחדות, לטובת הוצאת מבצעים מיוחדים בסד"כ גדול".¹⁸ הקמת חטיבת הקומנדו ב-2015 הוא מרכיב נוסף במימוש לקחי מלחמת לבנון השנייה.

סיכום

סדרה של תחקירים עמוקים שהתקיימו בצה"ל לאחר מלחמת לבנון השנייה, דוח ועדת וינוגרד על אירועי המלחמה ודוח ועדת החוץ והביטחון של הכנסת על הפקת הלקחים ממנה, חשפו כשלים רבים בתפקודו של צה"ל באותה מלחמה. למרות כשלים אלה, צה"ל הצליח להנחית מהלומה כבדה על חזבאללה, לה אפשר לייחס את תקופת השקט הארוכה השוררת מאז בחזית לבנון.

הפנמת לקחי המלחמה כרוכה בתהליך רב-שנים, בייחוד עבור ארגון גדול וביורוקרטי כמו צה"ל. צה"ל עבר מאז מלחמת לבנון השנייה, וממשיך לעבור בתהליך הדרגתי, שינויים מרחיקי לכת: פישוט תפיסת הפיקוד והשליטה שלו; הקביעה שתהליכי הפו"ש יהיו אחודים בכל המפקדות בצה"ל;¹⁹ קביעת הרמטכ"ל כמפקד המערכה היחיד בצבא. המבחן החשוב יהיה במימוש שינויים אלה בפועל.

הלחימה ביהודה ושומרון בין השנים 2000-2005 גרמה לשחיקה בבניין הכוח היבשתי של צה"ל, שנועד להיות מופעל בקרב המשולב בתרחישים של עימות רחב היקף. תפקוד כוחות היבשה במלחמת לבנון השנייה היה תוצאה ישירה של תפקודם בשנות האינתיפאדה. כיום חוזר לתפקידו, בתהליך איטי, התמרון המסורתי, הנתפס ככלי מרכזי בלחימה של צה"ל לצד האש המערכתית. צה"ל הקים מפקדות להפעלת כוחות מיוחדים ולפעולה בעומק, ואף חטיבת קומנדו. כל אלה יוכלו לשפר את הפעולה בממד התמרון ואת הפעלת הכוחות המיוחדים במלחמה.

הדיון בנחיצותו של התמרון נוגע גם להיבטים תפיסתיים הקשורים לקושי הגובר והולך להשיג הכרעה במובנה הקלאסי מול שחקנים לא מדינתיים. המדובר בשחקנים הנטמעים בסביבה האזרחית ומציבים בכך קושי לאתר מרכזי כובד ותורפה, שכלפיהם ניתן לפעול באופן מהיר ואפקטיבי. לאור זאת, מתעצם הצורך לגבש מענה משולב להשגת הכרעה מהירה של האויב וחיסול יכולות הפעולה הפיזית שלו. ניתן לעשות זאת

על ידי כיבוש שטח, השמדת תשתיות וכוחות והסרת איומים מיידיים, תוך העברת עיקר הלחימה לשטח האויב והפעלת כוח בוזמנית ובצורה רב־ממדית, המשלבת תמרון מיידי ואגרסיבי עם אש מערכתית מדויקת.

מלחמת לבנון השנייה פרצה מבלי שאף צד רצה בה. בשנים האחרונות גוברת בצה"ל ההבנה שהרחקת העימות הבא היא אחת ממטרותיו העיקריות של הצבא. האמצעי שבו צה"ל משתמש להשגת מטרה זאת הוא "המערכה בין המלחמות" (מב"ם), שיעדיה הם העצמת הישגיה של המערכה הקודמת, שימור והגברת ההרתעה, החלשת האויב וצמצום התעצמותו, יצירת תנאים טובים יותר למלחמה הבאה, שיפור הלגיטימיות לפעולה ישראלית ושלילת הבסיס הלגיטימי לפעולת האויב.

בנושא מרכזי אחד לא חל שינוי משמעותי: תהליך השעבוד לטכנולוגיה. תהליך זה מתרחש בצה"ל מזה שנים, וביתר שאת מאז מלחמת לבנון השנייה. התעשייה הביטחונית של ישראל מספקת יכולות טכנולוגיות ברמה גבוהה ביותר, אולם אלו לבדן לא תוכלנה להביא לתוצאה מבצעית מספקת. הבעיה המרכזית של צה"ל בהקשר זה אינה היעדר אמצעים או אי־פיתוח אמצעים חדשים, אלא השאלה כיצד להפעיל את האמצעים הקיימים. התלות בטכנולוגיה גרמה לרידוד תהליכי החשיבה, התחבולה והתכנון המבצעי, ולפגיעה בפיתוח תפיסות מבצעיות ותורת לחימה. הכשרה של קצונה על ידי מיטב מפקדי צה"ל, כמו גם מינוי מפקדים מבטיחים לתפקידי מטה באגפים המתאימים בצבא, יוכלו לסייע באופן משמעותי בתיקון המצב.

גיבוש ופרסום מסמך "אסטרטגיית צה"ל" הם צעדים חשובים בכיוון הנכון. המסמך מביא לידי ביטוי לקח מרכזי שהופנם בקרב הצבא, והוא הצורך במסמכי יסוד בהירים ופשוטים, היוצרים שפה משותפת בין צה"ל ומפקדיו מצד אחד לבין הציבור הרחב מצד שני באשר לדרכי ההתמודדות עם האיומים הנשקפים למדינת ישראל.

הערות

- 1 גבי סיבובי, "הבסת טרור המתאבדים ביהודה ושומרון, 2002-2005", **צבא ואסטרטגיה**, כרך 2, גיליון 2, אוקטובר 2010.
- 2 יכולת לחימה משולבת הינה מיוצרי כלל יכולות היבשה באופן אפקטיבי ומיטבי אל מול משימה נתונה. המדובר ביכולות שריון, חי"ר, הנדסה, אש (אווירית ויבשתית), מודיעין, לוגיסטיקה, פעולה בעומק, מבצעים מיוחדים ועוד.
- 3 דב תמרי ומאיר כליפי, "תפיסת ההפעלה של צה"ל", **מערכות**, גיליון 423, פברואר 2009.
- 4 **הוועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון 2006**, **ועדת יונגורד**, **דין וחשבון סופי**, כרך א', עמ' 321.
- 5 מסמך **אסטרטגיית צה"ל**, עמ' 3.
- 6 המפקדות הראשיות להפעלת הכוח בצה"ל הן כל המפקדות להפעלת כוח הכפופות לרמטכ"ל. בצה"ל יש כיום תשע מפקדות ראשיות: מפקדות שלושת הפיקודים המרחביים, ומפקדות העורף, האוויר, הים, הלוגיסטיקה, העומק והתקשוב. עם הקמת זרוע הסייבר תתווסף מפקדה עשירית.

- 7 גבי סיבוני, "המערכה הצבאית בלבנון", בתוך: **מלחמת לבנון השנייה: היבטים אסטרטגיים**, מאיר אלרן ושלמה ברום, עורכים (תל אביב: ידיעות אחרונות – ספרי חמד, 2007).
- 8 זהו מתח שלא פסח גם על מבצע "צוק איתן", ולדוגמה בא לידי ביטוי בשאלה מי המפקד האחראי על פעולות פיקוד העורף בעיר באר שבע בעת המבצע.
- 9 מסמך **אסטרטגיית צה"ל**, עמ' 23.
- 10 גילוי נאות: כותב המאמר שירת במלחמת לבנון השנייה כראש מטה עוצבת "עמוד האש".
- 11 **הוועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון 2006, ועדת וינוגרד, דין וחשבון סופי**, כרך א', עמ' 320.
- 12 מסמך **אסטרטגיית צה"ל**, עמ' 17.
- 13 בעיקר להפסקת הירי תלול המסלול על היישובים האזרחיים במדינה.
- 14 **תפיסת ההפעלה המטכ"לית לצה"ל**, עקד, אפריל 2006, מהדורה ראשונה, עמ' 64 (הציטוט מתוך **הוועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון 2006, ועדת וינוגרד, דין וחשבון סופי**, כרך א', עמ' 272-273).
- 15 הכנסת, ועדת החוץ והביטחון, **דין וחשבון בנושא הפקת לקחי מלחמת לבנון השנייה**, דצמבר 2007.
- 16 מסמך **אסטרטגיית צה"ל**, עמ' 29.
- 17 "מבצעים מיוחדים" מוגדרים כפעולה של כוח קטן (יחסית לשאר הכוחות המופעלים במערכה) שתכליתה לתמוך את הפעולה העיקרית. פעולה מיוחדת, מעצם הגדרתה, לא מתוכננת לספק את ההישג העיקרי של המערכה בה היא מופעלת.
- 18 מסמך **אסטרטגיית צה"ל**, עמ' 30.
- 19 שם, עמ' 24.

החזית האזרחית בישראל עשור לאחר מלחמת לבנון השנייה: מה נשתנה?

אלכס אלטשולר, שמואל אבן, מאיר ארון, יונתן שחם

רקע

מלחמת לבנון השנייה הוגדרה על ידי רבים כנקודת מפנה בהתייחסות לאיום על העורף הישראלי ולהיערכותו אל מול האיומים הביטחוניים בכלל ולאלה המתבטאים בנשק תלול מסלול בפרט. בשנת 2006 החזית האזרחית הישראלית לא היתה ערוכה די הצורך אל מול התקפת הרקטות מצד חזבאללה. נראה כי הכישלון היה לא רק תפקודי, אלא בעיקר תפיסתי-אסטרטגי, מבחינת היעדר הכרה מספקת של ההנהגה הביטחונית והאזרחית במרכזיות האיום על האוכלוסייה במארג הכולל של הביטחון הלאומי בישראל. מאז 2006, עיקר המאמצים של גופי החזית האזרחית בישראל התמקדו בהיערכות לתרחישים מגוונים של התקפות טילים ורקטות. כך, חלה התקדמות ניכרת במרכיבי המענה הישראלי לתרחישים מסוג זה. בנוסף, נערכת החזית האזרחית גם מול איומי טרור ותקיפות מסוגים אחרים (לרבות סייבר) ומפני אסונות טבע. המשימה המורכבת של הגנת העורף מחייבת שיתוף פעולה מתמשך בין כלל הגורמים המעורבים, תכנון אסטרטגי מקיף לצד גמישות מובנית, תרגול מעמיק של תרחישים שונים לצד מוכנות תפיסתית והפעלתית – גם לנוכח מצבים בלתי-צפויים ומשתנים.

מסכת האירועים הביטחוניים מאז מלחמת לבנון השנייה

במהלך עשר השנים שחלפו מאז 2006 אותגרה החזית האזרחית בישראל לאורך הזמן ובעיקר על ידי שלושה סבבי לחימה ברצועת עזה ("עופרת יצוקה" ב-2008/2009, "עמוד ענן" ב-2012 ו"צוק איתן" ב-2014). בכל המקרים הללו, כמו במלחמת לבנון השנייה, שוגרו מטחים של רקטות וטילים לעבר ריכוזי האוכלוסייה האזרחית, בשיעור יומי ממוצע דומה למדי של כ-100-130 רקטות ופצצות מרגמה. מבחינת הנזקים לאדם ולרכוש, היו אתגרים אלה נמוכים עד בינוניים, ביחס למלחמות קודמות.¹ בשני הסבבים האחרונים גם הופעלה מערכת "כיפת ברזל" שצמצמה באופן דרמטי את

הנזקים הפוטנציאליים והגבירה את תחושת הביטחון בקרב הציבור הרחב. עם זאת, מבחינת ההפרעה לשגרה, הסבבים מול חמאס הפכו צפופים יותר במרווח ביניהם, ומנגד פרק זמן הלחימה הפך ממושך יותר והגיע לשיאו ב-51 ימי לחימה ב"צוק איתן". שמבחינת תושבי "עוטף עזה" נמשך 60 יום.

בעשור האחרון נמשכו גם לסירוגין פיגועי הטרור לסוגיהם. החל מאוקטובר 2015 סובלת ישראל מגל טרור חדש, בעיקר בשטחי ירושלים ויהודה ושומרון, אך גם באזורים אחרים בישראל, המאופיין בתקיפות בנשק קר, דריסות ואף ירי מצד בודדים או זוגות מחבלים. גל זה, שלא נצפה ראש, מחדד את החשיבות שהגופים האמונים על החזית האזרחית בישראל יתכוננו במקביל למגוון רחב של תרחישים, תוך חתירה לגמישות ולחדשנות.²

מאפיינים מבניים ובין-ארגוניים של החזית האזרחית בישראל

לאחר מלחמת לבנון השנייה היה ברור לכל, בין היתר על בסיס דו"ח מבקר המדינה,³ כי נדרש שינוי של ממש במבנה הארגוני של מערך הגנת העורף של ישראל. בלט במיוחד היעדרה של אינטגרציה בין כלל הגורמים הפועלים בחזית האזרחית – משרדי הממשלה, גופי הביטחון, הרשויות המקומיות וארגוני החברה האזרחית. על רקע זה הוקמה בשנת 2007 רשות החירום הלאומית (רח"ל) במשרד הביטחון, אשר נועדה להיות גוף ממשלתי מתאם ומתכלל לנושאי הגנת החזית האזרחית. כעבור שנתיים, הוטמע לתוך רח"ל מערך המל"ח (משק לשעת חירום) הוותיק וכך הפכה הרשות לגוף מבצע ולא רק מתאם. המהלך כולו היה כרוך בשינוי פנים-ארגוני מורכב, אשר נועד להיות ארוך-טווח.

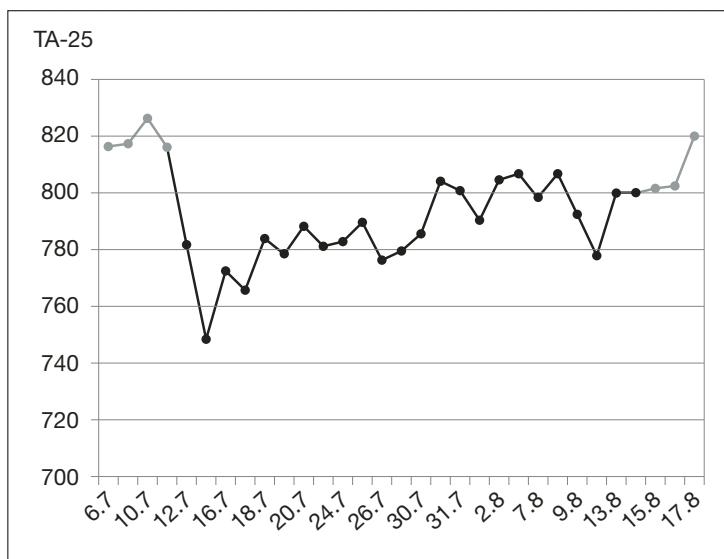
ואולם, בשנת 2011, בעיקר כתוצאה משיקולים פוליטיים-קואליציוניים, הוקם משרד ממשלתי חדש – המשרד להגנת העורף, אשר "בלע" את רח"ל. נפתחה התנצחות מתמשכת שהגיעה לשיאה סביב שאלת הזיקות התפקודיות בין המשרד להגנת העורף לבין משרד הביטחון ופיקוד העורף, דבר שגרם לעיכובים ושיבושים ביכולת התפקוד של הגופים הנוגעים בדבר.

במהלך שנים אלה חלו שינויים תכופים, שלא כחלק מתהליך אסטרטגי מכוון וסדור, אשר לו אמנם בהגדלת המשאבים לנושאי הגנת העורף, אולם ללא סנכרון מערכתי נדרש. עדות בולטת לכך נמצאה בסדרת דיונים שהתקיימו במהלך הרבעון הראשון של שנת 2014 בוועדת המשנה למוכנות העורף של ועדת החוץ והביטחון של הכנסת,⁴ אשר במהלכם התברר כי בקרב גורמי הממשל השונים לא קיימת תמימות דעים כמעט באף נושא וקיימות מחלוקות יסודיות סביב שאלות של כפיפות, סמכויות, אחריות וסדרי העדיפויות.

ב-1 ביוני 2014, ביטלה ממשלת ישראל את המשרד להגנת העורף, קבעה את שר הביטחון כאחראי למכלול נושאי ההיערכות לחירום, והטילה על משרד הביטחון והמשרד לביטחון פנים לקיים הידברות על חלוקת הסמכויות והאחריות ביניהם.⁵ תהליך נדרש זה לא הושלם נכון לאפריל 2016, ובעיקר לא הביא להסדרה מפורטת של תחומי החפיפה וההשלמה בין פיקוד העורף לבין משטרת ישראל. ואולם, התקדמות חשובה הושגה על-ידי כך שהסדרה כזו סוכמה בין רח"ל לבין פיקוד העורף.

היבטים כלכליים ותשתיתיים

מלחמת לבנון השנייה היוותה עבור המשק והחברה בישראל הפתעה רבתי. מדוח וינוגרד לבדיקת אירועי מלחמת לבנון השנייה ניתן להתרשם כי קברניטי המדינה נגררו מתגובה לאירוע החטיפה ועד למלחמה מבלי שהביאו בחשבון את מוכנותם הנמוכה של העורף האזרחי והצבא למלחמה. בדוח נכתב, בין היתר, כי: "מלחמה ממושכת שישראל יזמה, הסתיימה בלי שישראל ניצחה בה מבחינה צבאית...ירי הרקטות על העורף נמשך כל המלחמה, עד הרגע האחרון ממש, והופסק רק בשל הפסקת האש. מרקם החיים באזור, שהיה תחת איום הרקטות, שובש באופן רציני, ומספר גדול של תושבים – כולל מספר קטן, אך משמעותי, של אנשי הרשויות המקומיות, שתפקידם היה לעמוד בפרץ – עזבו את בתיהם".⁶

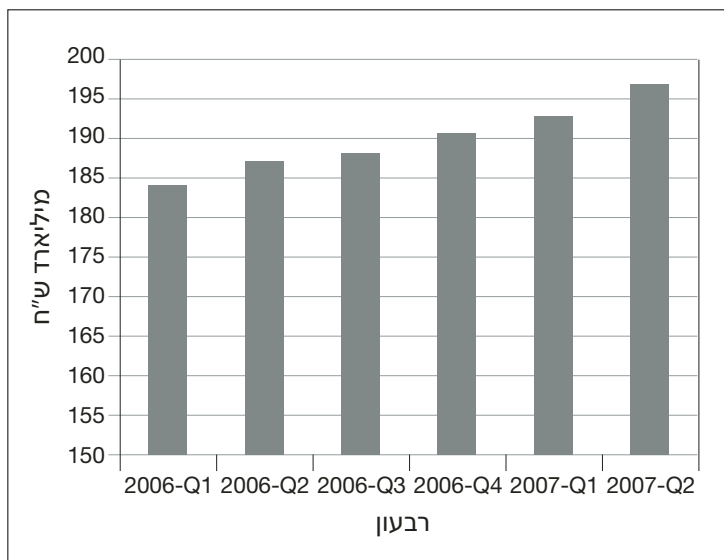
תרשים 1: מדד תל אביב 25 בתקופת מלחמת לבנון השנייה

(12 ביולי - 14 באוגוסט 2006)⁷

המקור: אתר הבורסה לניירות ערך בישראל

על אף תמונה קשה זו והנוק הרב שנגרם לצפון, מלחמת לבנון השנייה לא הייתה אירוע רב-השפעה על המשק הישראלי בכללותו, כפי שממחישים למשל המדדים בשוק ההון ונתוני התוצר. ביומיים הראשונים לפרוץ המלחמה אמנם חלו ירידות חדות במדדים בשוק ההון, אך במהרה הן נבלמו ואף עלו (ראו תרשים 1). נראה שבמשק הישראלי ובקרב קהילת העסקים בעולם רווחה הדעה שמדובר באירוע קצוב בזמן ובעוצמה, נוכח יחסי הכוחות העדיפים של צה"ל על חיזבאללה, וכי האירוע לא ישפיע על עתיד המשק.

במבט לאחור, נתוני התוצר של ישראל מראים שלמעט האטה בקצב הצמיחה בתקופת המלחמה (הרבעון השלישי של 2006) לא הייתה למלחמה השפעה מאקרו כלכלית רבה על המשק, אף שברור שענפים מסוימים (בעיקר תיירות) ספגו פגיעה קשה. תמונה דומה הצטיירה גם בעימותים ברצועת עזה.

תרשים 2: תוצר מקומי גולמי רבעוני בתקופת סוף 2005 – אמצע 2007 (מחירים קבועים – שנת 2010)

המקור: מאגר נתוני למ"ס (פברואר 2016)

אשר להוצאות הביטחון: התוספת התקציבית שקיבל משרד הביטחון למימון הוצאות מלחמת לבנון השנייה עמד על 8.2 מיליארד ש"ח, לעומת 2.45 מיליארד ש"ח ב"עמוד ענן", ו-7 מיליארד ש"ח ב"צוק איתן".⁸ מדובר אמנם בסכומים לא מבוטלים, אך נראה שכלכלת ישראל התגברה על הוצאות אלה בקלות יחסית.

ישנן מספר סיבות לנוק המוגבל שחווה המשק הישראלי במלחמת לבנון השנייה ובמערכות שלאחריה בדרום (בעיקר "צוק איתן"): (א) האיום היה מוגבל בעוצמה ותוחם במרחב. האירועים התמקדו בחלקה הצפוני או הדרומי של המדינה, כשרוב אוכלוסיית ישראל הצליח לקיים שגרת חיים ועבודה. יצוין כי עם תחילת מלחמת לבנון השנייה השמיד צה"ל את הרק"ק לטווח ארוך שהיה בידי חזבאללה, כך שהפעילות במרכז הארץ ובדרומה לא הייתה חשופה לירי רקטות. תמונה דומה הייתה גם ב"צוק איתן", כשהשגרה במרכז הארץ לא הופרעה משמעותית; (ב) המשאבים שהופנו למערכות אלה (כמפורט לעיל) והנזקים הישירים והעקיפים לא היו גדולים, בהשוואה למלחמות העבר. למשל גיוס המילואים היה הדרגתי ומוגבל בהיקפו ולא גרם לפערים גדולים בכוח העבודה במשק. חלק מהפעולות הכלכליות שלא בוצעו בתקופת הלחימה נדחו ובוצעו לאחר סיומה; (ג) במערכות אלה לא נפגעו תשתיות חיוניות, שבהן תלוי המשק. אולם, לא בהכרח שכך יהיה גם בעתיד. על פי התרחישים המעודכנים, הנזק הכלכלי שעלולה ישראל לספוג במלחמה רחבה עלול להיות גדול לעין שיעור מהנזק במלחמת לבנון השנייה וב"צוק איתן". כפועל יוצא מכך, עלול להיגרם למשק גם נזק לטווח של שנים.

לצד בסיסי צה"ל (בהם שדות התעופה של חיל האוויר), מתקני תשתיות לאומיות בעלי חשיבות אסטרטגית צפויים לשמש יעד לניסיונות תקיפה של נשק מנגד. בין האתרים הרגישים נמל התעופה בן גוריון (שהפעלתו שובשה זמנית בעת מבצע "צוק איתן"), נמלי חיפה, אשדוד ואילת, מתקני ייצור החשמל והולכתו, מערכת הגז הטבעי, בתי הזיקוק ומתקני אחסנה של חומרים מסוכנים במפרץ חיפה ואחרים. המכנה המשותף לכל אלה הוא שפגיעה קשה בהם עלולה להביא לשיבוש ניכר באספקת שירותים חיוניים ושזמן תיקונם לצורך חזרה לשגרה עלול להיות ארוך יחסית. לשם דוגמה, ידוע שצה"ל ומערכת הביטחון פועלים להגנה על מתקני הגז הטבעי מפני איומי טרור או ירי מנגד וכי נעשו בעבר ניסיונות לירי שכזה.⁹ מאחר ורוב ייצור החשמל נסמך כיום על גז וזוה עשוי להוות 70 אחוזים מייצור החשמל במשק בעתיד, ברורה המשמעות של פגיעה בזרימת הגז הטבעי, כמו גם הצורך בשימור יכולות להמשיך להפיק חשמל מקורות אנרגיה אחרים, כאשר הספקת הגז מופרעת. כלומר הכרחי לקיים גיוון מקורות, יתירות במקורות ובמרכיבי המערכת, ושימור יכולות דואליות לפחות בתחנות הכוח. בתוך כך יש להאיץ את התוכניות להנחת צינור גז נוסף.¹⁰

על רקע זה ראוי שתפיסת ההגנה הנדרשת על החזית האזרחית תתייחס באופן אינטגרטיבי, על בסיס ניתוח עדיפויות, לכל התשתיות הלאומיות.

ניתוח האיום המעודכן וההיערכות הצבאית והאזרחית מולו

על רקע השינויים במאפייני האיום, מאז מלחמת לבנון השנייה, גיבשו צה"ל ומערכת הביטחון, במהלך שנת 2015, תרחיש ייחוס מעודכן לעורף. התרחיש המעודכן נמצא בהלימה עם מסמך "אסטרטגיית צה"ל" מאוגוסט 2015 ואושר על-ידי ועדת שרים לענייני העורף, בראשותו של ראש-הממשלה.¹¹ תרחיש זה מתמקד בירי רקטות וטילים לכל ריכוזי האוכלוסייה בארץ, כאשר המרחב הצפוני נחשב למאויס יותר. מעבר לתרחיש זה ולאיומי הטרור למיניהם, נערכת ישראל מול איומים נוספים, כמו התקפה קיברנטית וחדירות לשטח הארץ (קרקעית או תת-קרקעית).

מכלול האיומים מחייבים תפיסת מענה כוללת ומגוונת: בהתאם לתרחיש המלא, פיקוד העורף יגייס עד 50 אלף אנשי מילואים כדי לתת שירות מגוון והולם לאזרחים, בגזרות הנפגעות. על רקע האיום, יהיה צורך בתיעדוף של הפעלת מערכת ההגנה האקטיבית. למשל, מערכת "כיפת ברזל" תופעל בעדיפות באתרים החיוניים ביותר לתפקוד המשק הישראלי, לשם קיצור משך הלחימה וצמצום הנזק הכלכלי. הנחת העבודה היא שבעת עימות נכון יהיה ליצור שגרת חירום מיטבית, שתאפשר צמצום אזורי פגיעה והשבתת מערכות מוגבלת עד כמה שניתן.

בתחום ההתגוננות הרוחבית והמיגון האזרחי, נכון לשנת 2016, לכ-27% מתושבי ישראל אין פתרונות מקלוט זמינים, דבר המחדד ביתר שאת את התלות במערכות הגנה פעילה. עם זאת, הנחת העבודה ממשיכה להיות שלגבי מרבית האיומים הזמינים, גם מיגון חלקי (כמו חדרי מדרגות ומחסות ארעיים) מעניקים הגנה מינימאלית סבירה. תוכניות פינוי אזרחים מוסדרות גובשו ברח"ל ובצה"ל, אך אלה לא יצאו אל הפועל גם במהלך 'צוק איתן', למרות הצורך, שהתבטא בפינוי עצמי של חלק גדול מהמשפחות בישובים הקדמיים של "עוטף עזה". עד עתה החליטה הממשלה שלא להחליט על פינוי נרחב של תושבים תחת איום, כנראה בשל סיבות פוליטיות, פסיכולוגיות ותקציביות. לאחרונה, לאחר "צוק איתן", התבטאו גורמים בכירים בפיקוד הצפון ובפיקוד הדרום שבמלחמה הבאה יידרש לפנות אזרחים מקו האש.¹² הרושם הוא שלאחר "צוק איתן" חל שינוי בגישת הדרגים המקצועיים במערכת הביטחון לנושא פינוי אזרחים בעת מלחמה, וכעת פיקוד העורף ורשות החירום הלאומית (רח"ל) נערכים לפינוי אזרחים באופן מסודר, בנסיבות מיוחדות, באותם אזורים שבהם אין כל אפשרות לשמור על שגרת חירום ורציפות תפקודית בעת חירום.

ככלל, ישראל עשתה כברת דרך ארוכה, בעיקר בהיבטים הטכנולוגיים של ההגנה הפעילה וההתרעה הנקודתית. פיתוחה ושכלולה המתמשך של מערכת "כיפת ברזל" מהווים עדות לכך. הצלחה זו הצילה חיי אדם, תרמה לגמישות הפעולה של הדרג המדיני, העניקה ביטחון לציבור המותקף ומנעה נזקים כלכליים משמעותיים. ההשקעה במערכת "כיפת ברזל" הוכחה בבירור כיעילה ויש גם להרחיבה באופן מושכל לשם

מתן מענה למכלול הצרכים. כניסת מערכת "שרביט קסמים" לסדר הכוחות המבצעי של חיל האוויר תעניק ממד משמעותי חדש להגנה האקטיבית, בעיקר בכל הקשור לרקטות ארוכות טווח וכאלה המצוידות ביכולות פגיעה מדויקת במתקנים אזרחיים וצבאיים חיוניים.¹³ גם פיתוחה של מערכת "קרן ברזל", שנועדה לירות פצצות מרגמה ורקטות לטווחים קצרים, מתחת לסף יכולת היירוט של "כיפת ברזל", מהווה בשורה חשובה.¹⁴ השלמת הפיתוח ופריסתה המבצעית של מערכת זו תקלנה מאוד על תושבי אזור "עוטף עזה", הסובלים מהפגזות טקטית קצרות טווח מאז שנת 2000. ההתקדמות המרשימה בתחום הטכנו-מבצעי של ההגנה הפעילה הבליטה את הצורך לפתח תפיסת הגנה משולבת ואינטגרטיבית של הגנה פעילה, אשר מיטיבה את התיאום בין מערכות ההגנה השונות.¹⁵ בהקשר זה, מפקד מערך ההגנה האווירית של צה"ל, תא"ל צביקה חיימוביץ', הציע ב-2015 מודל מקיף וחשוב.¹⁶ בהצעתו הוא טוען שיש "לעבור מתפיסה של הגנה רב-שכבתית (שמבוססת על חלוקת השמיים לכמה שכבות נבדלות ועל כמה סוגים של מערכות נשק) לתפיסת הגנה אינטגרטיבית, שבה כל האיומים של הנשק התלול מסלול בכל הזירות מטופלים באמצעות מרכז אחד לניהול יירוטים, והמערכה הבליסטית מתנהלת באופן אחוד ומרוכז, מה שמביא למיצוי ולמיקסום של משאבי הגילוי והיירוט".

היבט חשוב נוסף, אשר עשוי לסייע לשמירה על רציפות תפקודית במצבי חירום קשור למערכות ההתרעה מפני טילים ורקטות, אשר מאפשרות לאזרחים להיכנס למרחב המוגן במהלך פרק הזמן הקצר הניתן לכך. פיקוד העורף עושה מאמץ ניכר להגביר במהלך השנים האחרונות להפוך את ההתרעה לממוקדת יותר ולהרחיב את מספר אזורי ההתרעה. כחלק ממגמה זו, הוגדל מאד מספר אזורי ההתרעה בצפון הארץ. כל אלה הינן פעולות חשובות, אשר עלותן אינה גבוהה, אך תרומתן להגברת החוסן של הציבור הינה משמעותית.

בתחום האזרחי – חברתי, על רקע איומים ומגוונים אשר בפניהם ניצבת מדינת ישראל לאורך זמן, יש חשיבות יתרה לפיתוח החוסן (המוגדר, לרוב, כיכולת להתכונן, להתמודד ולהשתקם באופן אדפטיבי נוכח מצבי חירום) ברמות השונות – השכונתית, הקהילתית, היישובית והלאומית. משמעותו של חוסן באה לידי ביטוי בעת ולאחר התרחשות מצב החירום – הן במסגרת המענה הראשוני והן במסגרת השיקום קצר-הטווח וארוך-הטווח. רמת החוסן עשויה להשפיע על אופן ההתמודדות, ההבניה התפיסתית של המצב, קצב ההתמודדות ואיכותה. באופן כללי, ניתן לומר כי מכלול הגורמים – הממשלה, המגזר השלישי (בעיקר, הקואליציה הישראלית לטראומה) והרשויות המקומיות – עשו ועושים עבודה מבורכת בתחום פיתוח ושימור החוסן החברתי, בעיקר ב"עוטף עזה". ואולם, ביתר האזורים התכניות לחיזוק החוסן והגברת יכולות ההתמודדות נעשות בצורה אקלקטית ומוגבלת מאד. מספר מרכזי החוסן

האזורים אינו עולה על שבעה בכל הארץ, רובם במערב הנגב.¹⁷ פיקוד העורף ערך מספר קורסים להקניית כישורי חילוץ והצלה למתנדבים, כמו גם תכניות לפיתוח החוסן ביישובים השונים, לרבות בחברה הבדואית, אך כל אלה לא היו במסגרת תכנית לאומית אסטרטגית. בעת כתיבת שורות אלה מתקיימים מגעים לפיתוח תכנית כוללת לחיזוק החוסן ברמה הארצית, שתקבע עדיפויות ותכנית פעולה רב-שנתית לחיזוק החוסן החברתי. חשוב כי תכניות כאלה תצאנה אל הפועל – ושתתקיימנה לטווח ארוך.

סיכום והמלצות

מאז מלחמת לבנון השנייה עשתה ישראל כבדת דרך בכל הנוגע להיערכות לקראת מצבי חירום מלחמתיים ואחרים. הדבר בא לידי ביטוי, בין היתר, בפיתוחים טכנולוגיים מרשימים בתחום ההגנה הפעילה, הקצאה נרחבת יותר של משאבים, הגברת תשומת הלב הציבורית והטמעה נרחבת יותר של תכניות בתחום חיזוק החוסן הקהילתי. ואולם, קפיצת המדרגה הנדרשת לסגירת הפער במוכנות העורף טרם התרחשה, הן משום שהאיומים הביטחוניים על העורף גדלו משמעותית, כמותית ואיכותית, והן משום שתהליכים להתארגנות החזית האזרחית מתנהלים עדיין בעצלתיים. כך נוצר פער משמעותי בין האיומים הפוטנציאליים לבין המענה הקיים לאיומים של התרחישים הביטחוניים, ואף פער גדול יותר ביחס לתרחישים אחרים, כדוגמת רעידת אדמה הרסנית. לפיכך דוחק הצורך להאיץ את התארגנות העורף במגוון רחב של תחומים, תוך הקצאת משאבים לכך.

בין הצעדים העקרוניים החיוניים לשיפור המצב ניתן למנות: גיבוש תפיסה כוללת והכנת תוכנית אב אינטגרטיבית מתוקצבת להגנה והפעלת החזית האזרחית, על בסיס מגוון תרחישים וסיכונים (קונבנציונלי, נב"ק, פיגועים המוניים, אסונות טבע, מגפות וכו'). השלמת פיתוח המערך הארגוני של החזית האזרחית בישראל, תוך קביעת הסמכות והאחריות של כל הגורמים המעורבים במערך החירום המדינתי. לרבות מתן מענה לשיפור האינטגרציה והתיאום הבין-ארגוני בין גופי החזית האזרחית, וקביעת הגורם האחראי לאינטגרציה. מוטב לעגן את מסגרת האחריות והסמכות בחוק עדכני להגנת העורף.

שיפור היכולת של כל אחד ממשרדי הממשלה – בנפרד וביחד – למלא את חלקו הוא תנאי הכרחי לעמידה במצבי חירום. ראייה אינטגרטיבית וקיומו של מנגנון מכריז לא יספקו את הצורך, אם כל משרד לא ייתן עדיפות גבוהה להתכונן לביצוע המוטל עליו במצבי החירום. למשל, מובן מאליו המשך פיתוח יכולות צבאיות בידי משרד הביטחון, להגנת העורף ואוכלוסייה בקו המגע ובעומק. הדבר נכון גם לצורך של משרד הבריאות לשפר את יכולות מערכת הבריאות לטיפול בהמוני נפגעים, ולצורך של המשרדים הכלכליים והחברתיים לפעיל את המשק ולשפר מתן שירותים לאזרחים,

תוך שמירה על הסדר והחוק וזאת גם במשימות אינטגרטיביות מורכבות, כגון פינוי הנרחב של אזרחים וטיפול בהם באזורים אחרים.

הגברת שילובם של ארגוני החברה האזרחית בהיערכות ובפעילות בחירום וקידום שיתוף הפעולה התלת־מגזרי בין המגזר הממשלתי, הרשויות המקומיות, העסקי וארגוני החברה האזרחית (מימוש רוחבי של תפיסת "לבנת היסוד", המציבה את הרשות המקומית כציר לפעולות ההתכוננות והמענה). צירוף גורמים שאינם ממשלתיים, בתיאום עם הרשויות, עשוי לאפשר עלייה ניכרת בתפוקות של מערכות החירום בלא תוספת רבה של עלויות.

פיתוח ויישום תפיסות מקיפות ותכניות פעולה עדכניות ורב־שנתיות בתחום שיתוף הפעולה הבין־ארגוני והבין־מגזרי, החוסן וההיבטים החברתיים השונים של היערכות למצבי חירום. תכניות אלה יבטיחו מענה רב־שנתי ומקיף לחיזוק החוסן החברתי והתשתיתי ברמה הארצית, האזורית והמקומית. ראוי להגדיל בהדרגה את מספר מרכזי החוסן בכל הארץ, ולהבטיח התקינה והתקצוב הממשלתי שלהם לאורך זמן. פיתוח תחום פינוי אוכלוסייה, כאחד מהכליים האסטרטגיים הלגיטימיים במצבי חירום. בהמשך לפעילות הנעשית ברח"ל ובפיקוד העורף, יש לקבל החלטות קונקרטיות ומתוקצבות הנוגעות לתוכניות לפינוי אוכלוסייה בתרחישים העדכניים. הדבר יבטיח מענה לתושבים באזורים שבהם לא ניתן לשמור על רציפות תפקודית בעת חירום או לקבוצות בעלות צרכים ייחודיים, ויצמצם נפגעים במצבי חירום.

הערות

- 1 במבצע "עופרת יצוקה" נהרגו 10 חיילים ו־3 אזרחים. נפצעו 317 חיילים ו־183 אזרחים. במבצע "עמוד ענן" נהרגו שני חיילים וארבעה אזרחים, ונפצעו 240 איש. במבצע "צוק איתן" נהרגו 72 איש, מתוכם 67 חיילים ונפצעו 2271 איש, מתוכם 837 אזרחים.
- 2 ראה, בין היתר, את:
Leonard, H. B. & Howitt, A. M. (2009). Acting in time against disasters: A comprehensive risk management framework. In H. Kunreuther & M. Useem (Eds.), *Learning from catastrophes: Strategies for reaction and response*, pp. 18-41. Upper Saddle River: Wharton School Publishing.
- 3 מבקר המדינה, **היערכות העורף ותפקודו במלחמת לבנון השנייה**, יולי 2007.
- 4 דיונים מעמיקים בהשתתפות כל גורמי הממשל הנוגעים בדבר נערכו בוועדת המשנה למוכנות העורף של ועדת החוץ והביטחון ב־27 בפברואר 2014 וב־13 במארס 2014, http://main.knesset.gov.il/Activity/committees/ForeignAffairs/News/Pages/pr_270214.aspx
- 5 החלטת ממשלה מספר 1661 והחלטת ממשלה מספר 1662 מתאריך 1 ביוני 2014, <http://www.pmo.gov.il/Secretary/GovDecisions/2014/Pages/dec1661.aspx>
<http://www.pmo.gov.il/Secretary/GovDecisions/2014/Pages/dec1662.aspx>
- 6 **דוח הוועדה לבדיקת אירועי המערכה בלבנון 2006**, ינואר 2008.
- 7 אתר האינטרנט של הבורסה לניירות ערך בישראל – <http://www.tase.co.il/Heb/Pages/Homepage.aspx>
- 8 משרד האוצר, **עיקרי תקציב המדינה**, עמוד 112, אוקטובר 2015.

- 9 הדי כהן, "נתניהו חטף מסמך מסווג וטען: 'אספקת הגז חיונית לקידום המדינה'", **גלובס**, 8 בדצמבר, 2015, <http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=1001086689>
- 10 דן וינשטוק ומאיר אלרון, **ביטחון מערכת החשמל בישראל**, מזכר 152, המכון למחקרי ביטחון לאומי, מרס 2016.
- 11 גילי כהן, "תרחיש פיקוד העורף לעימות עתידי עם חיזבאללה: מאות עד אלפי רקטות ביום" **הארץ**, 31 במרס, 2015, <http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.2604451>
- 12 יוחאי עופר, "טילים מן ועד אילת: תרחיש למלחמה הבאה". **nrg**, 31 במרס 2015, <http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/686/842.html>
- 13 יוחאי עופר, "מצטרפת ל"כיפת ברזל": מערכת "שרביט קסמים" מבצעית". **nrg**, 1 באפריל 2015, <http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/687/018.html>
- 14 אמיר בוחבוט, "מערכת הלייזר שתיירט רקטות לטווחים קצרים במיוחד", **NEWS**, 19 בינואר, 2014, <http://news.walla.co.il/item/2713120>
- 15 צביקה חיימוביץ', "מהפיכת "הרגל ההגנתית" – מגישה בדלנית לתפיסה אינטגרטיבית", **מערכות**, 463, עמ' 18-25, <http://maarachot.idf.il/PDF/FILES/9/113759.pdf>
- 16 על מרכזי החוסן ראה באתר הקואליציה הישראלית לטראומה <http://www.israeltraumacoalition.org/?CategoryID=196>

“ניצחנו או הפסדנו?”: השיח התקשורתי בישראל על מלחמת לבנון השנייה, 2006-2016

ציפי ישראלי

מבוא

מלחמת לבנון השנייה נתפסת בזיכרון הקולקטיבי הישראלי ככישלון צבאי. במלחמה זו מילאה התקשורת תפקיד משמעותי, והיו שטענו שהיה לה חלק נכבד בציור המלחמה ככישלון. בחלוף השנים התגבשה הבנה בשיח הציבורי והפוליטי-ביטחוני, כי לאור עשר שנות השקט בגבול הצפון, תוצאות המלחמה היו טובות יותר מהרושם שהתגבש עם סיומה. לאור זאת, חשוב לבחון את מקומה של התקשורת בעיצוב השיח על המלחמה בעשור שחלף.

לכל מלחמה יש הסיפור שלה, שמתגבש לפנייה, במהלכה או אחריה. עם השנים משתנים הסיפורים, הגיבורים, האתוס והמיתוסים. מרבית מחקרי הזיכרון הקולקטיבי מתמקדים בשאלה כיצד חברות בונות את עברן מנקודת המבט של ההווה, וכיצד עברה של הקבוצה מעוצב על פי האינטרסים והפוליטיקה הנוכחיים.¹ עיסוק בשאלות הנוגעות לזיכרון המלחמות בישראל עשוי להתגלות כמשמעותי, שכן זיכרון מלחמות העבר מעצב לעתים את פני המלחמות הבאות.

התפתחותה של תקשורת ההמונים חוללה מהפך באופן תפיסת הזיכרון. הזכות לספר את העבר, שהייתה שמורה רק לפוליטיקאים, ללוחמים, לאנשי אקדמיה ולאליטות, הפכה כיום לנחלת הכלל, ותקשורת ההמונים הייתה למוקד חשוב בעיצוב הזיכרון הקולקטיבי. התקשורת נוטלת חלק מרכזי בקיבוץ דימויים ובעיצוב תמונת האירועים, ומשמשת כזירה לפירוש משמעותם וליצירת השקפת עולם.² כאמור, יש לתקשורת חשיבות מיוחדת גם בעיצוב זיכרון המלחמות.³ יצוין כי ספרות המחקר עוסקת בעיקר בסיקור התקשורתי של המלחמות בזמן התרחשותן (במיוחד אם הן קצרות יחסית) ולא בזיכרון המתעצב שלהן לאורך שנים.

מאמר זה עוסק בעיצוב תפיסת המלחמה לאחר סיומה ולאורך זמן. המאמר ינסה לבחון את התמורות בשיח התקשורתי סביב מלחמת לבנון השנייה מאז סיומה ב-2006 ועד שנת 2016, ובכלל זה את הגורמים שהשפיעו עליו, מאפייניו והשלכותיו. המאמר יעשה הבחנה בין שני היבטים של הסיקור התקשורתי את תפיסת ההצלחה מול תפיסת הכישלון במלחמה – ההיבט המהותי וההיבט האופרטיבי. ההיבט המהותי מכוון להגדרת התכלית והיעדים המדיניים שקבעה הממשלה, ויבחן אם אלה הושגו בסיום המלחמה; ההיבט האופרטיבי מתייחס לאופן ניהול המלחמה וביצוע המשימות על ידי צה"ל.

מאחר ומדובר בתקופה ארוכה, הסיקור התקשורתי נבדק ברמה יומיומית בחודשים יולי-אוגוסט כל שנה, ובמהלך אירועים ביטחוניים נוספים בגבול הצפון.⁴ המאמר מתמקד בעיקר בתקופה שלאחר פרסום דוח ועדת וינוגרד, דהיינו החל מינואר 2008. הוא כולל ניתוח תוכן איכותני של כל הפריטים התקשורתיים שעסקו בנושא, הן בממד האינפורמטיבי-חדשותי והן בממד הפובליציסטי-פרשני, וזאת בכלי התקשורת המרכזיים בישראל בתקופה הנחקרת: "ידיעות אחרונות", "ynet", "ישראל היום"⁵ וערוץ 2.

רקע: מלחמת לבנון השנייה והתקשורת הישראלית

ספרות המחקר עסקה רבות באופי הסיקור התקשורתי של מלחמת לבנון השנייה.⁶ התקשורת מילאה תפקיד מרכזי במהלך המלחמה, כששני הצדדים הנלחמים ניסו להשפיע באמצעותה על תודעת היריב.⁷ הייתה זו גם מלחמה שבמהלכה נמתחה ביקורת על התקשורת משני הקטבים של השיח הציבורי והפוליטי. הגישה הרווחת יותר גרסה שהתקשורת פגעה בביטחון המדינה, במורל הציבור והחיללים, עד כדי סיכון חיי הלוחמים. היו שטענו כי התקשורת אחראית לתפיסות השגויות באשר לתוצאות המלחמה ולפסימיות הכללית שאחזה בציבור הישראלי בעקבותיה.⁸ גישה שנייה ופחות רווחת הצביעה על היעדר ביקורת בתקשורת כלפי הממסד, והצגה של "חצי הכוס המלאה". הדיון בנושא זה הוביל את מועצת העיתונות להקמת ועדה שתדון בקביעת כללי אתיקה מיוחדים לתקשורת בעת מלחמות.

לגופו של עניין, ניתן ליישב את הסתירה בין הגישות דרך ממצאי המחקרים, המראים כי שתיהן מגובות בעובדות: כשפרצה המלחמה, התלכדה התקשורת מרצון מאחורי המנהיגות ותמכה במהלך המלחמה. למעט חריגים, אמצעי התקשורת המרכזיים סיקרו את המלחמה באופן בלתי ביקורתי, שנראה "מגויס" כמעט לחלוטין. הם יצרו אווירה של תמיכה מלאה ומוחלטת במלחמה ובצדקתה, והדחיקו את סימני השאלה. אולם, ככל שנמשכה המלחמה, ככל שעלה מספר הנפגעים וגברו מטחי הרקטות והטילים על יישובי הצפון, וככל שנחשפה הביקורת של אנשי המילואים לאחר המלחמה, כך גברה הביקורת התקשורתית. עתה היא התמקדה סביב המסר: "המלחמה צודקת ונכונה,

אבל מקבלי ההחלטות לא ניהלו אותה כמו שצריך, ולכן הפסדנו". כלומר, הביקורת הייתה על ניהול המלחמה ולא על הצידוק לקיומה, שהיה כמעט לקונצנוס תקשורתי.⁹ גם במהלך הקרקעי בסוף המלחמה, קולם של הפרשנים שהתנגדו לפעולה כמעט ולא נשמע, לעומת שורה ארוכה של עיתונאים שתמכו בה, כאילו "דחפו" את המדינה לקרב.¹⁰ מוקד אחר של הביקורת היה סיקור חזית העורף. החל מהשבוע השלישי לחגימה נעלם הדימוי והייצוג של העורף כחזק. במקומו החל שיח תקשורתי ביקורתי שנתן ביטוי למצוקת העורף.¹¹ המסקנה העולה מכך היא כי גם כשנמתחה ביקורת בסוגיה זאת, הייתה זו ביקורת על היעדר המוכנות של העורף ועל ליקויים בהתנהלות העורפית, ולא ביקורת על מהות המלחמה והאם היא הצדיקה את המחיר ששילם העורף.¹² מבחינה זו, נמצאה התאמה לדפוס מייצג לכלל הסיקור התקשורתי של ענייני צבא וביטחון בעשור הראשון של המאה העשרים, בדמוקרטיה המערבית בכלל ובישראל בפרט. המדובר בשיח שהפך למורכב יותר, וכולל סיקור המתגייס מרצון לתמיכה בצבא ובשלטון, אך בה בעת ביקורתי במובנים רבים.¹³

הביקורת השלילית בתקשורת על ניהול המלחמה נמשכה בפרק הזמן המידי שלאחריה. תקופה זו התאפיינה בריבוי ועדות וכנסים אקדמיים שעסקו במלחמה (ועדת וינוגרד שפרסמה דוח ביניים ודוח סופי, מבקר המדינה שפרסם דוח על המלחמה, תחקירי צה"ל, ועדת התקשורת של מועצת העיתונות). כל אלה הביאו לכך שהעיסוק במלחמה בשנה שלאחריה תפס מקום מרכזי בתקשורת. חלון הראווה של הוועדות שימש להצגת המלחמה ככישלון בצד הישראלי. ישראל הצטיירה כמי שהפסידה במלחמה, או לכל הפחות כמי שהחמיצה הזדמנות לניצחון ולא השיגה דבר. הכתבות עסקו בעיקר בהיבטים אופרטיביים של ניהול הלחימה, בהיערכות הלוקיה של צה"ל, וכן בביקורת אישית כלפי מקבלי ההחלטות, הן בדרג המדיני והן בדרג הצבאי.¹⁴ ככל שחלפו השנים, ירדה מלחמת לבנון השנייה באופן הדרגתי מסדר היום התקשורתי, והעיסוק בה נדחק לשולי החדשות. המלחמה כמעט ולא עמדה מאז על סדר היום התקשורתי, גם לא באירועים שהתקשרו אליה, כמו למשל החזרת גופות החיילים החטופים (אהוד גולדווטר ואלדד רגב) ב־2008, ובמהלך תקריות בודדות בגבול הצפון לאורך השנים. גם הסיקור בימי השנה למלחמה הלך והתמעט ככל שחלפו השנים, ונטה להתרחק מניתוח תוצאותיה ולהתמקד בסיפורן האישי של המשפחות השכולות.

תפיסת תוצאות המלחמה במבחן הזמן

לאורך השנים שחלפו הופיעו בשיח מעת לעת התייחסויות שעיצבו את הזיכרון הקולקטיבי של מלחמת לבנון השנייה. התקשורת המשיכה את הביקורת על מקצועיות של צה"ל במהלך המלחמה, ובפרט על מפקדיו, וזאת בין השאר באמצעות ציטוטים של בכירים בחזבאללה, ובמיוחד של המזכ"ל חסן נצראללה. כך, למשל, צוטט נצראללה

בשנים 2007-2008: "ישראל כשלה במודיעין במלחמה",¹⁵ ו"ישראל לא השיגה אף אחת מהמטרות שלה במלחמה".¹⁶ המסר הועבר גם דרך ציטוט דבריהם של בכירים במערכת הביטחון, לפיהם היו ליקויים בתפקוד צה"ל במלחמה. כך, למשל, צוטט אלוף (מיל') משה קפלינסקי בשנת 2009: "טעות לבנון – מפקדים נשארו בפלזמות".¹⁷ כותרות הכתבות בתקופות שונות נתנו אף הן ביטוי לקו זה: "סרטון הממחיש את הכשלים",¹⁸ ו"לקראת שיקומו המלא [של צה"ל] מהשפל החמור שהתגלה במלחמת לבנון השנייה".¹⁹ בשלב מאוחר יותר כבר ניתן היה למצוא ציטוטים פחות חד-משמעיים, כגון ציטוט של סגן הרמטכ"ל בשנת 2013: "אייזנקוט: אולי לא עמדנו בציפיות, אבל זה ברור עכשיו שחזבאללה הפסיד במלחמה [...] ייתכן שהיו כשלים, אך הניצחון הינו מנת חלקנו [...] זה ברור עכשיו". כלומר, ברטרנספקטיבה, הכשלים בהפעלת הצבא הפכו להצלחה בטווח הארוך.²⁰

עם חלוף השנים, התקשורת לא דנה במהות המלחמה ובשאלת צדקתה. כתבה חריגה באופייה פורסמה ב-2009, והובלטו בה דבריו של אלוף פיקוד הצפון דאז, גדי אייזנקוט: "המטרה הייתה צודקת וקטעה מציאות בלתי נסבלת בצפון".²¹ כתבה זו הייתה בבחינת היוצא מהכלל שמעיד על הכלל, כשלצדה פורסמו מעט כתבות שהתייחסו למלחמה כלא צודקת.²² השיח סביב התוצאות ארוכות הטווח של המלחמה העלה על נס את השקט שנוצר בגבול הצפון לאורך זמן כמדד להצלחה במלחמה. הווה אומר, השקט בצפון מוכיח שהמלחמה הייתה מוצדקת, ואולי הוא ההוכחה הטובה ביותר לכך שלא מדובר בכישלון כה גדול, כפי שהמלחמה מוסגרה מיד בסיומה. לצורך זה צוטטו גורמים בצה"ל בשנת 2012 כי "המערכה הבאה תהיה קשה יותר [...] כל יום שקט שהצלחנו להשיג הוא הישג אדיר",²³ וכן: "צה"ל סוגר שש שנים הכי יציבות שהיו לנו בגזרה מאז תחילת שנות השבעים. זה מתבטא בתיירות ובשקט ממנו נהנים תושבי הצפון".²⁴ מאמר פרשנות הסביר, בין השאר, כי "אמ"ן מעריך כי המלחמה הבאה לא תפרוץ הקיץ, ואולי אף תידחה לזמן ארוך יותר. זאת, בעיקר מפני שמלחמת לבנון השנייה, על כל קלקוליה, הצליחה להשיג הרתעה יציבה, המחזיקה מעמד כבר ארבע שנים. הרתעה זו אולי רק דוחה את המלחמה הבאה, אך גם זה הישג לא מבוטל מנקודת ראותו של כל אחד מאתנו".²⁵ מאמר אחר קבע כי הייתה זו "מלחמה מוזרה, מפני שניהולה היה כושל והיא חשפה ליקויים חמורים בכוננות ובמוכנות של צה"ל, אך התוצאה האסטרטגית של מלחמת לבנון השנייה יכולה להירשם כהצלחה חלקית [...] כתוצאה מהרתעה זו חזבאללה אינו פועל נגדנו כבר חמש שנים, וגבול לבנון שקט ברוב ימות השנה".²⁶

במהלך מבצע "צוק איתן" (2014) היו פרשנים שהשוו בין מלחמת לבנון השנייה ובין המבצע, אגב הדגשת הטיעון הבא: "מלחמת לבנון השנייה לימדה את כולנו שתוצאות מלחמה נמדדות לאורך זמן, ולא ניתן להסיק ברגע האם מדובר בהצלחה או כישלון.

רק לאורך זמן ניתן ללמוד אם הושג שקט והמלחמה הצליחה, או לא".²⁷ אינדיקציה שכיחה בה השתמשה התקשורת כדי לתמוך בגישה זו הייתה העובדה שנצאללה מסתתר, כעדות להפסד של חזבאללה: "נצאללה, ניתן לקבוע, יוצא ממלחמת לבנון השנייה קטן, אבל מה זה קטן. מאז סיום המלחמה חי מזכ"ל חזבאללה במחילות בביירות, ולא ראה אור יום מחשש שישראל תחסל אותו".²⁸

מעניין לציין כי סקרי דעת קהל לאורך השנים מעלים תמונה דומה של פרשנות הציבור למלחמה ביחס לפרשנות התקשורת. בזמן המלחמה ומיד לאחריה מתח הציבור ביקורת על ניהול המלחמה, שחיצה הופנו אל מקבלי ההחלטות. רגשות מעורבים הובעו כלפי תוצאות המלחמה, הן מיד לאחריה והן בחלוף השנים. כך, למשל, בשנת 2007 טענו כחמישים אחוזים מהנסקרים כי אף אחד מהצדדים לא ניצח במלחמה זו; 23 אחוזים סברו שישראל ניצחה בה; 26 אחוזים גרסו שחזבאללה הוא שניצח. לעומת זאת, ברמה המהותית, הן תוך כדי המלחמה ומיד לאחריה, והן בחלוף השנים, רוב הציבור (60-67 אחוזים) תמך בהחלטה לפתוח במלחמה וסבר שהיא הייתה מוצדקת בנסיבות שנוצרו.²⁹

ממלחמת לבנון השנייה למלחמת לבנון השלישית

החל מ-2009, השיח התקשורתי עבר מעיסוק במלחמת לבנון השנייה אל שימוש בה כבסיס להתהוותה של מלחמת לבנון השלישית. אופיו של הסיקור התקשורתי הפך לדטרמיניסטי, תוך שהוא משדר כי מדובר רק ב"עניין של זמן" עד שתפרוץ המלחמה הבאה. מלחמת לבנון השלישית מוצגת כעובדה קיימת, וההתמקדות היא במאפייני העימות הצפוי. כך, למשל, צוין בשנים 2011-2012 ש"מלחמת לבנון השלישית תיראה אחרת"³⁰ וכי "איסוף המודיעין שלהם [של חזבאללה] על כוחות צה"ל מהווה חלק מההכנות שלהם למלחמת לבנון השלישית".³¹ הדפוס הדומיננטי היה של מלחמת מילים, שבמרכזה עומד מאזן עוצמה והרתעה הדדי בין שני השחקנים במלחמה הבאה: צה"ל מול חזבאללה. הסיקור עסק בשאלה "מי יותר חזק", והדגש הושם על חוזקו ויכולותיו של חזבאללה, בעוד שחוזקו ויכולותיו של צה"ל היו שוליים יותר. התקשורת נתנה במה מרכזית לבכירי חזבאללה, ובמיוחד לנצאללה. הציטוטים הרבים מנאומיו תפסו כותרות ראשיות ועמדו במרכזן של כתבות עומק ששמו להן ליעד לנתח אותם, בעיקר סביב יום השנה למלחמה. הלך הרוח בין השורות הבליט את חזבאללה כאויב חזק ורציני, שיש לקחת אותו ברצינות. דפוס סיקור אופייני מתבטא בציטוטים לוחמניים שנתפסו כמאיימים על ישראל, למשל כאלה שהובאו בשנים 2008-2010: "אם ישראל תתקוף – היא תובס עוד יותר [...] אם התוצאה של מלחמת יולי הייתה תבוסה לישראל, אזי היא תספוג תבוסה גדולה יותר במתקפה הבאה שלה",³² או:

"העורף של האויב יספוג מטחים מרוכזים של טילים [...] הארגון למד את התובנות והלקחים על המנטאליות הישראלית החדשה [...]".³³

מרכיב חשוב בשיח היה הבלטת הפחד הישראלי. נעשה שימוש רב בביטויים "אזהרה", "דאגה", "בהלה", "חשש" ו"פחד". כך, למשל, נאמר בתקשורת: "תזכורת מבהילה שלוש שנים למלחמת לבנון השנייה [...] בישראל מודאגים: איום גדול מתמיד",³⁴ וכן: "חשש: אחרי העסקה, חזבאללה ישוב לסורו".³⁵ כתבה אחרת נשאה את הכותרת: "שלווה מתעתעת בצפון: 'הכל יכול להיגמר ברגע'",³⁶ ובכתבה נוספת נקבע: "מלחמת לבנון הבאה תהיה שונה. שש שנים אחרי פתיחת מלחמת לבנון השנייה, בצה"ל מביטים בדאגה צפונה: חזבאללה אוסף מודיעין על הגדר [...]".³⁷

השיח בתקשורת על מוכנותו של צה"ל התנהל באופן אחר מהשיח סביב חזבאללה. פעילות צה"ל הוצגה כהגנתית, ובדרך כלל לא זכתה להגיע לכותרת הראשית, אלא רק כאשר הדבר בא בתגובה להצהרות או לנתונים שהעידו על חוזקו של חזבאללה. התקשורת הציגה את תהליך הפקת הלקחים של צה"ל ואת שיפור יכולותיו, ולרוב ציינה כי הצבא מאומן ומצויד טוב בהרבה מכפי שהיה ערב מלחמת לבנון השנייה: " [...] חזבאללה התעצם מאוד, אך הוא ימצא מולו צבא מאומן ומצויד בהרבה מזה שפגש במלחמת לבנון השנייה".³⁸ גם הידע המודיעיני של צה"ל על פריסת חזבאללה ויכולותיו הוצג בתקשורת: "4 שנים אחרי, צה"ל מציג: כך פרוש חזבאללה".³⁹ אט אט נבנתה תחושת ביטחון, אשר משתקפת היטב מפיו של קצין בכיר, שצוטט בשנת 2011: "נוכל להם, אפילו בלי להשאיר ספק כמו ב-2006".⁴⁰

היבט משלים לדפוס זה ניתן לראות בניהול לוחמה פסיכולוגית. זאת, על ידי העברת מסרים באופן עקיף לחזבאללה סביב יום השנה למלחמה, כמו למשל מסרים ביחס לאמצעים טכנולוגיים חדישים של ישראל. כך, לסיקור תרגיל של חיילי "שחף" – יחידת איסוף קרבי של צה"ל – בו דימו מעקב צמוד אחר פעילות חזבאללה, הוצמדה הכותרת: "חזבאללה פועל: ה'שחף' הישראלי צופה". בכתבה צוטטו דבריו של מפקד היחידה בשנת 2009, שאמר על לוחמי חזבאללה כי "הם לא קופאים על השמרים [...] אבל אנחנו מכינים בנק מטרות, ובשעת הצורך נדע להכות".⁴¹ כתבה אחרת משנת 2012, תחת הכותרת "נצראללה, הבק"סיות ישימו עליך עין", סיפרה שבקרוב יכניס צה"ל לפעילות מבצעית מערכת גילוי המבוססת על שילוב המערכות הקיימות.⁴² אזכור העוצמה הטכנולוגית בא לעיתים לידי ביטוי באופן עקיף, למשל סביב יום השנה למלחמה: "מערכת 'כיפת ברזל' הצליחה ליירט מטרות [...] סיבה לגאווה",⁴³ וכן: "'החץ' ידמה יירוט 'שיהאב 3' בתנאי אמת",⁴⁴ או: "'מעיל רוח' לטנקים: הניסויים הושלמו בהצלחה";⁴⁵ ועוד: "אחרי שנים של פעילות: נחשף טיל הנ'ט 'תמוז'".⁴⁶

לבסוף יש לציין כי איומי חזבאללה מצוטטים בהרחבה רבה יותר מאשר ציטוטים מהצד הישראלי. נמצאו מעט ציטוטים של השמעת איומים מצד ישראל. אחד מהם

הופיע בשנת 2008, בכתבה שנפתחה בדיווח על מערכת הביטחון, בה מתרבים הקולות שמזהירים מהתעצמות חזבאללה. רק בהמשך, לאחר תיאור האיום, מוזכר כי: "[...] בצה"ל יש גם מי שמדגיש את ההתחזקות הישראלית [...] קצין שריון ראשי: חזבאללה לא יוכל לעצור אותנו [...] לחזבאללה תהיה הפתעה ברמת המוכנות שלנו, ביכולת שלנו להתמודד אתו [...]".⁴⁷

מסקנות וסיכום

בבחינה של זיכרון, נודעת חשיבות לאפקט המייד, ובמצב של מלחמה – כיצד נזכרת המלחמה מיד עם סיומה. לעתים, זיכרון זה מתקבע ומשאיר חותם בליימחק. האפקט המייד של מלחמת לבנון השנייה בשיח התקשורתי היה לכאורה של כישלון צבאי בניהול המלחמה ובהתנהלות צה"ל. ואכן, בתקופה הסמוכה לסיום המלחמה שלט הנרטיב, לפיו ישראל יצאה ממנה ללא הישג צבאי. נראה שהזמן שחלף ריכך חלק מהיבטים אלה, והדברים נראים כיום פחות חמורים.

באופן טבעי, ניכרת עם השנים ירידה בעיסוק התקשורתי במלחמת לבנון השנייה ובהשלכותיה. במונחים רבים, דווקא אי-העיסוק במלחמה העצים את תחושת השקט בצפון. כאשר המלחמה עלתה בכל זאת לסדר היום התקשורתי, השיח התמקד בסוגיות של הפעלת הכוח ופחות מכך בתוצאות האסטרטגיות של המלחמה. נושאים מדיניים משמעותיים שקשורים לתוצאות מלחמת לבנון השנייה כמעט ולא נדונו בתקשורת, וכאשר נדונו, הם נדחקו לשוליים (למשל, ההיבטים המדיניים של החלטת מועצת הביטחון 1701: הרחקת מאחזי חזבאללה מהגבול, פריסת יוניפי"ל המורחב, סימון "הקו הכחול" עם לבנון, הלגיטימציה הבינלאומית לישראל לתקיפת העברות אמל"ח לחזבאללה ועוד).

בחלוף השנים, השיח התקשורתי הדומיננטי גרס שבמבט לאחור, המלחמה הייתה מעט יותר מוצלחת משנדמה היה במהלכה ומיד לאחריה. הממצאים מצביעים על כך שהשיח על מלחמת לבנון השנייה, או אולי על כל מלחמה, הוא שיח של תהליך מתמשך ומשתנה. נראה כי הזמן שחולף עשוי לאפשר יצירת שיח ענייני, מקצועי ובעל ראייה רחבה יותר, כפי שהוכח כבר בעבר.

זיכרון מלחמות העבר בתקשורת נעשה מתוך ההווה, ובה בעת התקשורת מפרשת את העתיד על פי זיכרון העבר. השיח התקשורתי על מלחמת לבנון השנייה נע בין המלחמה שהייתה ובין המלחמה שתהיה. במידה רבה, הזיכרון מעצב את פני המלחמה בעתיד, ומלחמת לבנון השנייה מעצבת את פני מלחמת לבנון השלישית.

השיח הדומיננטי שעולה מהמחקר על מלחמת לבנון השלישית מעורר מחשבה. מצד אחד, ניתן לטעון כי התקשורת נוהגת באחריות כשהיא עוסקת במוכנות הצבא למלחמה הבאה ובהכנה תודעתית של הציבור אליה. מצד שני, ייתכן ובעצם הצגתה

של התקשורת את המלחמה הבאה באופן דטרמיניסטי וכעובדה מוגמרת, היא יוצרת מציאות, בבחינת "נבואה שמגשימה את עצמה". כך גם לגבי הצנעת עוצמתו של צה"ל, אשר עשויה להתבטא בהשלכות משמעותיות, אם לוקחים בחשבון שחזבאללה, או אויבים אחרים של ישראל, עוקבים אחר השיח וערים למגמות הקיימות בו. לסיכום, הביקורת על מלחמת לבנון השנייה שמופיעה בתקשורת לאורך השנים מתמקדת במידת היעילות של תפקוד המערכת הצבאית באותה מלחמה. התקשורת אינה בוחנת באיזו מידה המערכה הצבאית השיגה את המטרות והיעדים שהמערכת הפוליטית והביטחונית קבעה, וכמעט שאין ביקורת מהותית על הנחות היסוד של מערכת הביטחון, על עקרונות הדוקטרינה הצבאית ועל תוקפה של תפיסת ההכרעה הצבאית בעידן העימותים הנוכחי.

הערות

- 1 Maurice Halbwachs, *The Collective Memory* (New York: Harper & Row, 1980); Michael Schudson, "The Objectivity Norm in American Journalism", *Journalism* 2 no. 2, August 2001, pp. 149-170.
- 2 מוטי ניגר, אורן מאירס ואיל זנדברג, "אתם זוכרים את השירים: תרבות פופולרית, זיכרון קולקטיבי ושידורי הרדיו בישראל ביום הזיכרון לשואה ולגבורה, 1993-2002", **מגמות**, כרך מ"ו, גיליון 1-2, 2002, עמ' 254-280.
- 3 Oren Meyers, "Still Photographs, Dynamic Memories: An Analysis of the Visual Presentation of Israel's History in Commemorative Newspaper Supplements", *The Communication Review*, 5 no. 3 (2002), pp. 177-205.
- 4 למשל, סביב יום השנה לחיסולו של עימאד מורנייה; סביב חיסולו של סמיר קונטאר; סביב חיסולו של בכירי חזבאללה בקוניטרה ב-2015, ובהם ג'יהאד בנו של עימאד מורנייה; סביב האירוע שבמהלכו נהרגו שני חיילי צה"ל ונפצעו שבעה, כשמחבלי חזבאללה ירו טיל נ"ט לעבר רכב סיור לא ממוגן בהר דב (ינואר 2015), ועוד.
- 5 **ישראל היום** יוצא לאור החל משנת 2007.
- 6 למשל, חוברת מיוחדת של **העין השביעית**, המוקדשת לתקשורת ולמלחמה (חוברת 64, ספטמבר 2006). כמו כן, סדרת הפרסומים של בית ספר רוטשילד-קיסריה לתקשורת, אוניברסיטת תל אביב (סה"כ חמש חוברות) ומאמרים אקדמיים רבים שפורסמו בכתבי עת בארץ ובחו"ל.
- 7 יוסי בן ארי, **מלחמת לבנון השנייה בראי הפרשנות של התקשורת הכתובה בישראל: ניתוח "אקורד הסיום" – מהלך המתקפה היבשתית הכוללת, 11-13 באוגוסט 2006**, תל אביב: אוניברסיטת תל אביב, בית ספר רוטשילד-קיסריה לתקשורת, 2007.
- 8 לפי אחד הסקרים, 49 אחוזים מהציבור טענו שהתקשורת פוגעת במורל החיילים, ו-47 אחוזים סברו כי היא פוגעת במורל העורף: ג' וימן, **הביקורת הציבורית על התקשורת במלחמת לבנון 2006**, תל אביב: אוניברסיטת תל אביב, בית ספר רוטשילד-קיסריה לתקשורת, 2007.
- 9 "מלחמה עד הרגע האחרון, התקשורת הישראלית במלחמת לבנון השנייה", קשב – מרכז להגנת הדמוקרטיה בישראל, ירושלים, 2007; יורם פרי, "שינויים קוסמטיים או שינויים מהותיים? יחסי תקשורת-ביטחון בראשית המאה העשרים ואחת", **מסגרות מזיה**, 1, 2007, עמ' 143-158.
- 10 בן ארי, **מלחמת לבנון השנייה בראי הפרשנות של התקשורת הכתובה בישראל**.
- 11 תמר ליבס וזוהר קמפף, מ"קורי עכביש" ל"חומה בצורה" ובחזרה: המיצוב המשתנה של העורף

במלחמת לבנון השנייה, תל אביב: אוניברסיטת תל אביב, בית ספר רוטשילד-קיסריה לתקשורת, 2007.

- 12 פרי, "שינויים קוסמטיים או שינויים מהותיים?"; "מלחמה עד הרגע האחרון".
- 13 הלל נוסק ויחיאל לימור, "צבא ותקשורת במאה העשרים ואחת: לקראת דגם חדש של יחסים" בתוך: **ביטחון ותקשורת, דינמיקה של יחסים**, אודי לבל, עורך (באר שבע: מכון בן-גוריון לחקר ישראל, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, 2006), עמ' 69-100.
- 14 "מלחמה עד הרגע האחרון".
- 15 רועי נחמיאס, "ישראל כשלה במודיעין במלחמה", ynet, 3 באוגוסט 2007.
- 16 "בכיר בחזבאללה: יש אופציה למלחמה עם ישראל", ynet, 2 באוגוסט 2008.
- 17 טל רבינובסקי, "קפלינסקי: טעות לבנון – מפקדים נשארו בפלומות", ynet, 12 ביולי 2009.
- 18 יוסי יהושע, "סרטון שממחיש את הכשלים", **ידיעות אחרונות**, 29 ביולי 2012.
- 19 אלכס פישמן, "דימוי עצמי נמוך", **ידיעות אחרונות**, 17 ביולי 2007.
- 20 יוסי יהושע ואמירה לס, "אנחנו טעינו אבל חזבאללה הפסיד במלחמה", **ידיעות אחרונות**, 13 ביולי 2013.
- 21 חגי עינב, "אלוף פיקוד הצפון אייזנקוט: לא עוד 'קורי עכביש'", ynet, 8 ביולי 2009.
- 22 למשל: דן מרגלית, "ההנהגה הכושלת הוחלפה", **ישראל היום**, 9 ביולי 2009; דן מרגלית, "לחזק את ההרתעה הישראלית", **ישראל היום**, 21 באפריל 2010.
- 23 יוסי יהושע, "המערכה הבאה בצפון תהיה קשה יותר", **ידיעות אחרונות**, 29 ביולי 2012.
- 24 יואב זיתון, "מלחמת לבנון הבאה תהיה שונה: 'גולדסטון יחוויר'", ynet, 5 ביולי 2012.
- 25 רון בן ישי, "4 אחרי המלחמה: מה למדנו?", ynet, 10 ביולי 2010.
- 26 רון בן ישי, "מלחמת לבנון השלישית תיראה אחרת", ynet, 13 ביולי 2011.
- 27 אמנון אברמוביץ, ערוץ 2, 15 ביולי 2014.
- 28 קרנית גולדווסר, "זה מה שנשאר לנסראללה", **ידיעות אחרונות**, 18 ביולי 2013.
- 29 למשל: מרגלית, "ההנהגה הכושלת הוחלפה"; מרגלית, "לחזק את ההרתעה הישראלית".
- 30 בן ישי, "מלחמת לבנון השלישית תיראה אחרת".
- 31 יואב זיתון, "בעיניים של נסראללה: הצנחנים תרגלו סמוך לגבול", ynet, 12 ביולי 2012.
- 32 "חזבאללה: אם ישראל תתקוף – היא תובס עוד יותר", ynet, 9 ביולי 2010.
- 33 רועי נחמיאס, "חזבאללה ערוך ומוכן לנקמה על רצח מורנייה", ynet, 22 באוגוסט 2008.
- 34 "אסד מאיץ את חימוש חזבאללה ומפתח טילים", ynet, 16 ביולי 2011.
- 35 חנן גרינברג, "חשש: אחרי העסקה חזבאללה ישוב לסורו", ynet, 14 ביולי 2008.
- 36 חנן גרינברג, "שלווה מתעתעת בצפון: 'הכל יכול להיגמר ברגע'", ynet, 26 באפריל 2010.
- 37 זיתון, "מלחמת לבנון הבאה תהיה שונה: 'גולדסטון יחוויר'".
- 38 גרינברג, "חשש: אחרי העסקה, חזבאללה ישוב לסורו".
- 39 חנן גרינברג, "4 שנים אחרי, צה"ל מציג: כך פרוש חזבאללה", ynet, 7 ביולי 2010; חנן גרינברג, "5 שנים למלחמה, צה"ל נערך לבאה: 'נוכל להם'", ynet, 11 ביולי 2011.
- 40 גרינברג, "5 שנים למלחמה, צה"ל נערך לבאה: 'נוכל להם'".
- 41 חנן גרינברג, "חזבאללה פועל: 'השחף' הישראלי צופה", ynet, 3 בספטמבר 2009.
- 42 יואב זיתון, "נסראללה, הבק"סיות ישימו עליך עין", ynet, 24 ביולי 2012.
- 43 חנן גרינברג, "מערכת 'כיפת ברזל' הצליחה ליירט מטרות", ynet, 15 ביולי 2009.
- 44 רון בן ישי, "החף" ידמה יירוט 'שיהאב 3' בתנאי אמת", ynet, 21 ביולי 2009.
- 45 אפרת יייס, "'מעיל רוח' לטנקים: הניסויים הושלמו בהצלחה", ynet, 6 באוגוסט 2009.
- 46 חנן גרינברג, "אחרי שנים של פעילות: נחשף טיל הנ"ט 'תמוז'", ynet, 1 באוגוסט 2011.
- 47 חנן גרינברג, "קצין שריון ראשי: חזבאללה לא יוכל לעצור אותנו", ynet, 4 באוגוסט 2008.

מטוסים ללא טיים במערכה האסימטרית: לשמר את היתרון בצד המדינתי

לירן ענתבי

מבוא

מלחמת לבנון השנייה מהווה נקודת מפנה בכל הנוגע לשימוש במל"טים.¹ זו המלחמה הראשונה בהיסטוריה בה בוצעו יותר שעות טיסה בלתי מאוישות מאשר שעות טיסה של מטוסי קרב, ובמהלכה שהו מל"טים ברצף מעל אזור הלחימה לאורך העימות כולו. מאז אותה מלחמה המשיכה ישראל לפתח ולקלוט מל"טים נוספים ועשתה בהם שימוש נרחב במבצעים שהתרחשו בעשור החולף. יחד עם זאת, גם חזבאללה, שבמהלך מלחמת לבנון השנייה כשלו ניסיונותיו הבודדים לפגוע בישראל באמצעות מל"טי נפץ, הרחיב את מערך המל"טים שלו מאז.

מאמר זה יסקור את התהליכים שהתרחשו בתחום המל"טים בעשור שחלף מאז מלחמת לבנון השנייה וימליץ על היערכות מתאימה בתחום זה לקראת אפשרות של לחימה עתידית של ישראל נגד חזבאללה. השאלה המרכזית העומדת בלב הדיון היא האם גם במערכה עתידית כזאת יישמר היתרון בתחום המל"טים ממנו נהנתה ישראל במהלך מלחמת לבנון השנייה.

המל"ט במערכה האווירית במלחמת לבנון השנייה

מלחמת לבנון השנייה מהווה, במובנים רבים, נקודת מפנה בלוחמת הכלים הבלתי מאוישים, כאשר ממנה והלאה השתנה מקומם של מל"טים בשדה הקרב האסימטרי. השינוי התחולל בשני הצדדים הלוחמים, אך כמו בתחומים טכנולוגיים אחרים, גם בתחום זה נשמרה האסימטריה בין הצדדים.

צה"ל עשה במלחמת לבנון השנייה שימוש במספר דגמים של מל"טים, כולל "הרמס 450" ו"סֶרְפֶּר".² מל"טים אלה הופעלו על ידי חיל האוויר במסגרת הכוח האווירי, כאשר בנוסף להם עשו כוחות קרקע שימוש במל"טים טקטיים. המל"טים מילאו תפקיד מרכזי בכמה מן המשימות האוויריות החשובות במלחמה, ביניהן משימת

"ציד משגרים": יכולת שפיתח חיל האוויר להשמיד מהאוויר מטרות ניידות המשנות את מיקומן בטווחי זמן קצרים. במשימה זו שהו מל"טים באופן רציף מעל מרחבי השיגור של טילים ורקטות קרקע-קרקע בלבנון, ועשו שימוש בחיישנים מגוונים כדי לגלות את משגרי הטילים לפני או אחרי השיגור ולאפשר את תקיפתם על ידי נשק מדויק. שיטת פעולה זו הובילה להשמדתם של יותר מתשעים משגרים ניידים ועוד למעלה משלושים צינורות שיגור במשך המלחמה.³

המספר הכולל של שעות טיסה של מל"טים במלחמת לבנון השנייה הגיע לכ-16,000.⁴ מומחים מעריכים כי בכל זמן נתון שהו אז באוויר כ-21 מל"טים בממוצע.⁵ נתונים אלה הופכים את מלחמת לבנון השנייה למלחמה בה עשתה ישראל את השימוש הנרחב ביותר במל"טים עד אותה עת,⁶ ולמלחמה הראשונה בהיסטוריה שבה שהו מל"טים מעל אזור הלחימה באופן רציף מתחילתה ועד סיומה.⁷

גם חזבאללה עשה שימוש במל"טים בעימות עם ישראל בקיץ 2006. מל"טים אלה יורטו על ידי מטוסי קרב ישראליים. על פי נתונים גלויים, חזבאללה שיגר לעבר ישראל ארבעה מל"טים, שהיו ככל הנראה דגמים של מל"טים איראניים המיועדים הן לאיסוף מודיעין והן לתקיפה, שעברו התאמה לצורכי הארגון. לפי המדווח, המל"טים ששיגר חזבאללה נשאו חומר נפץ, ועיתוי שיגורם מצביע על יכולות פעולה בלילה.⁸ כדי להתמודד עם האיום שהם יצרו, נדרש חיל האוויר לעשות התאמות במכ"מים שלו, כדי שאלה יוכלו לזהות כלי טיס קטנים יחסית, הטסים באיטיות ובגובה נמוך.⁹

יתרונות השימוש במל"טים בלוחמה אסימטרית נגד אויב תת-מדינתי

מלחמת לבנון השנייה, כמו עימותים אסימטריים אחרים מאז ראשית המאה ה-21, הדגימה שוב כי כוחות לוחמים, בעלי טכנולוגיה מתקדמת ואופטימלית המאפשרת התמודדות עם אויב "קונבנציונלי", עשויים להיות פגיעים למתקפה אסימטרית, שמטרתה לנטרל את היתרונות הטכנולוגיים שלהם כ"צד החזק", תוך שהיא יוצרת עבורם בעיות פוליטיות המאפילות על יתרונותיהם הצבאיים.¹⁰ אתגר מרכזי בעימות כגון מלחמת לבנון השנייה (בדומה לסבבי הלחימה של ישראל עם חמאס ברצועת עזה ולעימותים של ארצות הברית עם ארגונים תת-מדינתיים בעיראק ובאפגניסטן) נעוץ ביכולת של הצד המדינתי לשנות את הסיטואציה הפוליטית, מקשה על הדמוקרטיה להילחם ומחייב אותה להתחשב במספר אילוצים: לוודא כי נעשה כל מאמץ כדי לצמצם פגיעה באזרחים או למנוע נזקים אגביים; להמציא הוכחות משכנעות שמאמץ כזה אכן נעשה; להביא ראיות בזמן הקרוב ביותר לזמן אמת, כדי להפריך האשמות שווא של האויב בנוגע לפגיעה באזרחים ולשימוש לא פרופורציונלי בכוח;¹¹ ובעימותים של דמוקרטיה עם אויבים תת-מדינתיים יש ליצור עובדות ברורות בשטח, במטרה

למנוע מהיריב את היכולת לבצע מניפולציה ולטעון להישג, ולו רק עקב העובדה שלא הוכרע על ידי הצד החזק.

שימוש נרחב במל"טים מאפשר, בין היתר, את מימוש היעדים הצבאיים והמדיניים תוך התחשבות באילוצים הללו. זאת, משום שהיכולות הקיימות במל"טים מאפשרות איסוף מידע מתמשך, דבר שמצדו מסייע בשיפור השליטה בשטח באמצעות עליונות מודיעינית; משפר את היכולת להפעיל מדיניות מבחינה כלפי לוחמים ו"לא לוחמים"; משפר את יכולת התקיפה המדויקת ומצמצם נזק אגבי; משפר את היכולת לשדר מידע עדכני בזמן אמת גם לצורכי תודעה ותקשורת. במקביל, המל"טים מאפשרים לצמצם את הסיכון לחיי אדם מצד הגורם המפעיל אותם, ולהתגבר על חלק מן החסמים החלים על מפעיל של כלי לחימה מאויש. הם גם מאפשרים את שימור הלגיטימציה של המדינה להמשיך ולפעול נגד האויב. זהו למעשה הערך המוסף הגלום במל"טים, מעבר לחשיבות התפקידים הטקטיים שהם ממלאים בלוחמה עצמה.

התפתחות השימוש במטוסים ללא טייס – 2006–2016

מאז מלחמת לבנון השנייה הצטייד חיל האוויר הישראלי במספר דגמים מתקדמים של מל"טים: "מחץ" (2007)¹², "איתן" (2010)¹³ ו"כוכב" (2014)¹⁴. כלים אלה מאפשרים ביצוע יותר משימות איסוף ומעקב בלתי מאוישות, חלקן כתחליף לשימוש במטוסים מאוישים. כמו כן, מאז מלחמת לבנון השנייה המשיך חיל האוויר הישראלי לצבור ניסיון מבצעי רב בשימוש בכלים הללו, בעיקר בסבבי הלחימה ברצועת עזה. יחד עם ההתקדמות הגדולה בתחום, חשוב להזכיר כי המל"טים הם רק אחד מבין האמצעים האוויריים המגוונים המשמשים את חיל האוויר, וכי הפעלת כוח אווירי מהווה רק אחד מן הנדבכים הנדרשים בעת לוחמה נגד ארגון תת-מדינתי.

המגמה של גידול בפיתוח, ברכש ובשימוש במל"טים על ידי צבאות מתקדמים מבחינה טכנולוגית, דוגמת צה"ל, לוותה במגמה דומה (אך איטית יותר) גם בקרב גורמים נוספים: מספר המדינות העושות שימוש במל"טים גדל, ובמקביל מתחוללת מהפכה בתחום הייצור שלהם, שאינו מוגבל עוד לתעשיות הביטחוניות בלבד. מהפכה זו מובילה למצב שבו מדינות רבות וחברות מסחריות מצטרפות למגמה של ייצור ומכירת מל"טים כמעט לכל דורש, ובתוכם גם לשחקנים תת-מדינתיים מסוגים שונים. מדובר בכלים שהם לרוב מתוחכמים פחות מאשר כלים צבאיים מתקדמים, אך פשוטים יותר להפעלה, זולים יותר וזמינים לכל החפץ. חוקרים בתחום זה מעריכים שתוך פחות מעשור, כל מדינה שתראה בכך תוכל לרכוש ולעשות שימוש במל"טים מתקדמים יחסית ובעלי יכולות תקיפה – יכולת השמורה כיום לקבוצה קטנה של מדינות בלבד.¹⁵ מגמה זו משפיעה לא רק על מדינות; היא מאפשרת גם לגורמים שאינם מדינות או צבאות להצטייד ולהשתמש במל"טים. בין הגורמים הללו – חברות מסחריות, ארגונים

תת־מדינתיים (בתוכם ארגוני טרור) ואף אנשים פרטיים.¹⁶ תופעה זו עשויה להשפיע על האתגרים שיעמדו בפני צה"ל במקרה של לוחמה עתידית נגד חזבאללה, בעיקר לאור העובדה שהארגון נסמך מצד אחד על טכנולוגיות צבאיות של איראן, ומצד שני פועל כמו ארגון טרור הרוכש "טכנולוגיות מדף" פשוטות ומסב אותן לצרכיו הצבאיים. מבחינה היסטורית, הטכנולוגיה מהווה ביטוי בולט לעדיפות העוצמה של מדינות על פני ארגונים תת־מדינתיים נגדם הן נלחמות. הטכנולוגיה אפשרה בעשורים האחרונים למדינות דוגמת ישראל וארצות הברית להימצא "צעד אחד קדימה" לפני אויביהן, על אף שגם ארגונים תת־מדינתיים מצרפים בעשורים האחרונים טכנולוגיות מתקדמות יותר לפגיון ולתת־המקלע, שהיו בעבר ברירת המחדל שלהם. אחד הביטויים הבולטים ביותר למגמה זו בעשור האחרון הוא השימוש של ארגונים כאלה במל"טים, כאשר חזבאללה הוא הארגון המוביל בתחום זה. ניתן לייחס עובדה זאת לכך שחזבאללה הוא ארגון שליח (proxy) של מדינה בעלת עוצמה צבאית (איראן), הדואגת לחמש ולצייד אותו בטכנולוגיות צבאיות, בין אם מתוצרתה ובין אם מתוצרת אחרת.¹⁷

חזבאללה מפעיל מערך של כמאתיים מל"טים שסופקו לו על ידי איראן, והוא עושה בו שימושים מגוונים. בעוד שבמלחמת לבנון השנייה, וגם בשנים שאחריה, הארגון עשה שימוש במל"טים נושאי מטען נפץ בעיקר כדי לנסות ולבצע פעולות טרור התקפיות נגד ישראל, בשנת 2014 נחשף כי חזבאללה מפעיל צי מל"טים גם לצורך איסוף מודיעין. יכולת זו אפשרה לארגון, למשל, למנוע ביצועו של פיגוע טרור של גורמים סלפיים־ג'יהאדיים נגד מטרות שלו בלבנון. כמו כן נודע כי חזבאללה עשה שימוש במל"טים כדי לסייע לכוחותיו של נשיא סוריה, בשאר אל־אסד, בלחימה נגד המורדים במשטרו.¹⁸

הפרסומים הגלויים אינם מאפשרים להעריך האם איראן ציידה את חזבאללה במל"טים תוקפים. סרטון שפורסם ברשת מראה, עם זאת, תקיפה נגד לוחמי "אל־קאעדה", לכאורה באמצעות מל"ט שהפעלתו מיוחסת לחזבאללה.¹⁹ לכך מצטרפות ידיעות על מנחת ייעודי למל"טים שחזבאללה הקים בשטח שבשליטתו.²⁰ כל אלה מעידים בצורה ברורה על כוונת הארגון, ואולי גם על יכולותיו, לעשות שימוש במל"טים מן הסוג הצבאי בעת לחימה נגד ישראל בעתיד.

תחום המל"טים המסחריים הפך לגורם משמעותי נוסף, לצד הכלים המיוצרים במסגרות הביטחוניות. המל"טים המסחריים נמכרים בטווח מחירים רחב, ניתן לעשות בהם מגוון של שימושים מאולתרים, והשימוש בהם הפך בשלוש השנים האחרונות למגמה בקרב ארגונים תת־מדינתיים חמושים. ניסיון לחזות שימוש עתידי של חזבאללה במל"טים מסחריים מחייב להתבונן במגמה הכוללת, כפי שהיא באה לידי ביטוי בארגונים אחרים, למשל אצל "המדינה האסלאמית". בהקשר זה, קיימים דיווחים על חימוש של מל"טים קטנים, שעלויותיהם מסתכמות בעשרות בודדות של דולרים,

בידי ארגונים העושים בהם שימוש כנשק אווירי מדויק.²¹ מל"טים אלה מחומשים לרוב בחומר נפץ, אולם עשוי להיווצר מצב בו הם יחומשו בחומר כימי, ויהוו אז נשק בעל רמת דיוק גבוהה יותר מזה שהיה בידי ארגונים אלה בעבר (אך לאו דווקא ברמת עמידות ושרידות גבוהות יותר).

ארגוני מורדים בסוריה עושים שימוש ברחפנים, שמחיריהם כאלף דולר, כדי לאסוף מודיעין מן האוויר.²² התמונה שמשדרים רחפנים אלה מועברת למסוף הבקרה (קונסולה) המפעיל את הכלי, או לטלפון נייד או למכשיר חכם אחר, ומאפשרת לכוח הקרקעי לתכנן מתקפה בצורה טובה יותר. למרות שלכלים אלה יכולות איסוף ואמינות נמוכות לעומת מל"טים מיקרו-טקטיים מתוצרת התעשיות הביטחוניות, הם מספקים תוספת של כוח אווירי לארגונים שבעבר לא היו בעלי יכולת לאסוף מידע באופן כזה. בראשית 2016, בעקבות דבריהם של מנהיגי בריטניה וארצות הברית, עלתה למודעות האפשרות שארגונים תת־מדינתיים אף יעשו שימוש ברחפנים כדי לפזר חומר רדיואקטיבי מעל עיר מערבית.²³

המל"טים כאתגר לישראל במערכה עתידית עם חזבאללה

האירועים העולמיים בעשור האחרון מצביעים על כך שלוחמה אסימטרית תמשיך לאתגר את החזקות שבמעצמות הצבאיות של זמננו. טכנולוגיות צבאיות העומדות לרשותן כיום כוללות יכולות מתקדמות בתחומים של דיוק, גיוון השימוש, שהות ממושכת, ויותר מכל, צמצום הסיכון לכוחות הלוחמים. מל"טים יהיו אחד הכלים הבולטים שיסייעו לאותן מעצמות צבאיות בהתמודדות מאתגרת זו. למעשה, קשה לדמיין כיצד ניתן יהיה להילחם בארגונים תת־מדינתיים, שאינם בוחלים בפגיעה באזרחים (משני צדי המתרס), ללא הסתמכות על אותן מערכות. הדבר הופך למורכב במיוחד לאור עליית חשיבותו חסרת התקדים של השיח ההומניטרי בקרב אזרחי מדינות מערביות. הציבור באותן מדינות חשוף לזוועות המלחמה באופן מידי, בגלל הצפה של ערוצי תקשורת המדווחים ומשדרים בזמן אמת. מהבחינה הזאת, ההתפתחות המתמדת בתחום הטכנולוגי בישראל תשרת היטב את המדינה במערכה עתידית עם חזבאללה, כפי ששירתה אותה, באופן יחסי כמובן, בסבבי הלחימה עם חמאס ברצועת עזה בעשור החולף.

האסימטריה הטכנולוגית בין ישראל לחזבאללה נשמרת במידה מסוימת מאז 2006. יחד עם זאת, מדובר בארגון שהופך לצבאי יותר ויותר ומצויד במערכות נשק מתקדמות דוגמת מל"טים צבאיים ומסחריים, ובמערכות חדשות אחרות, כמו טילים בעלי מערכות ניווט מתקדמות. אולם, ראוי לזכור כי האסימטריה העיקרית בין ישראל לחזבאללה נובעת מאופן הלוחמה ומהעובדה "שצד אחד עובד על פי כללים, נורמות ומוסר, והצד השני יורה באופן מכוון על אזרחים בלבד, ללא שיקולים כלשהם של צורך

צבאי, של מידתיות, של אבחנה".²⁴ את הנחת העבודה הזו יש להביא בחשבון גם מול הצטיידות של חזבאללה במערכות שעשויות להיראות על פניהן חובבניות, אך באופני הפעלה מסוימים הן עלולות ליצור אפקט משמעותי – פיזי ואף פסיכולוגי ותודעתי. חיל האוויר הישראלי ביצע התאמות במערכות הגילוי שלו כדי שיוכלו לזהות ולאפשר יירוט (באמצעות מערכות הגנה אווירית וכלי טייס) של מל"טים.²⁵ השאלה היא האם חיל האוויר ימשיך להיות ערוך להתמודד עם איום זה כאשר הוא יגדל מבחינה כמותית ויופעל במקביל לירי נרחב של רקטות? שאלה נפרדת היא יכולת ההתמודדות עם המבצעים השונים שחזבאללה יכול להוציא לפועל באמצעות מל"טים. במקרה כזה, אפילו שימוש פשוט יחסית במל"טים על ידי הארגון, במידה ולא יסוכל, יאפשר לו לשפר את דיוק הפגיעות שלו, וזאת על ידי שימוש במל"טים שיעבירו מודיעין עבור אמצעי לחמה אחרים. כמו כן, ניתן להניח כי מערכות ההגנה האוויריות ומטוסי הקרב של חיל האוויר יהיו לא אפקטיביים במקרה של צורך להתמודד עם רחפנים או מל"טים מסחריים קטנים במיוחד; עם מל"טים ורחפנים אלה יהיה צורך להתמודד באמצעים מתאימים, בעזרת שימוש בכוחות קרקעיים או ימיים.

נראה כי גם אם איום המל"טים מן הצד השני הולך ומחריף ועתיד לאפשר לחזבאללה יכולות שלא היו בידיו בעבר, אין מדובר באיום שלא ניתן להתמודד עמו. יחד עם זאת, נדרשת הכרה כי איום זה מהווה אתגר שיש לטפל בו. הדבר נדרש לשם היערכות טובה יותר של הכוחות השונים המתמודדים עם האתגר, היערכות שעשויה להקטין מאוד את הצלחתו של הצד השני, ואולי אף את המוטיבציה שלו להשתמש בכלים כאלה.

כיווני מענה

התחום האווירי

יש לחלק את האתגרים הניצבים בפני צה"ל בסוגיית המל"טים לשתי קבוצות. הקבוצה הראשונה כוללת אתגרים בהפעלת הכוח של צה"ל, קרי הסיכון שבפריצה, בביצוע מניפולציה או בחסימה באמצעים אלקטרוניים ואחרים, שעשויים להיות מופעלים נגד המל"טים שלו עצמו. בהקשר זה יש להביא בחשבון גם את הדיווחים על פריצה למידע, במסגרת ריגול של ארצות הברית ובריטניה נגד מל"טים ישראלים.²⁶ כמו כן יש להפנים את תהליכי הלמידה המתמשכים שעובר חזבאללה, אשר ניזונים לא רק מלקחיו שלו, אלא גם מלקחים ושיטות פעולה של ארגונים תת-מדינתיים אחרים הנדרשים להתמודד עם לוחמת מל"טים, כמו "אל-קאעדה".

ניתן להניח כי בלחימה עתידית עם חזבאללה ינסה הארגון (כמו בסבבי לחימה קודמים) להסוות את פעילותו ולהסתתר ככל הניתן, וכן יצמצם מאוד את השימוש במכשירים סלולריים וברכיבים אלקטרוניים אחרים, שעלולים לחשוף את מיקומו

ולאפשר איסוף מידע עליו ותקיפתו. בנוסף לכך, סביר להניח שחזבאללה ימשיך להשתמש גם בעתיד באזרחים כמגן אנושי, ואולי אף יגביר את השימוש בהם, דבר שידרוש יותר שעות איסוף ויותר תקיפות "כירורגיות". גם האפשרות שחיל האוויר עשוי להידרש לפעול בלבנון במצב של עליונות אווירית לא מוחלטת, לאור החשש מהצטיידות של חזבאללה וגורמים נוספים בזירה במערכות הגנה אווירית מתקדמות,²⁷ עשויה לחייב אותו לעשות שימוש נרחב יותר במל"טים.

תחום ההגנה האווירית

חיל האוויר עושה התאמות במכ"מים של מערכות ההגנה האווירית השונות שלו כדי לאפשר זיהוי מקדים ויירוט של מל"טים. יחד עם ההצלחה בתחום זה עד כה, יש להביא בחשבון כי הצד השני עשוי להשתמש באמצעים טכנולוגיים שונים כדי לנסות להטעות מערכות אלו. במאזן בין הכוחות, אפילו הצלחה בודדה של חזבאללה בתחום זה עשויה להיות בעלת משמעות מרכזית מבחינת השפעתה הפסיכולוגית על אזרחי ישראל, גם אם משמעותה בהתפתחות הקרב תהיה מזערית.

יש להתייחס ברצינות גם לאיומים של חזבאללה בנוגע לפגיעה ביעדים אסטרטגיים, דוגמת מכלי האמוניה בחיפה או אסדות קידוחי הגז בים.²⁸ פגיעה ביעדים אלה על ידי מל"ט חמוש בחומר נפץ, עשויה להיות הרת אסון, ולכן יש להקדיש תשומת לב מיוחדת להגנה עליהם. הגנה כזו עשויה לדרוש תשומות מיוחדות מחיל האוויר. יש להביא בחשבון כי חיל האוויר, למרות אחריותו להגנת המרחב האווירי של ישראל, יתקשה לסייע להתמודדות עם חלק מכלי הטיס הבלתי מאוישים באמצעי הלחימה העומדים לרשותו, וכי הכלים הקטנים במיוחד, דוגמת רחפנים מסחריים, שעקב גודלם לא ניתן לצפות שיירוטו על ידי מטוסי קרב, מהווים איום שידרוש מענה דווקא מצד כוחות הקרקע או כוחות ימיים. זאת ועוד, החתימה הנמוכה של אותם כלים אינה מאפשרת זיהוי על ידי מכ"ם סטנדרטי, ורום הטיסה הנמוך שלהם לא יאפשר יירוטם על ידי טילים.

אתגרים יבשתיים וימיים

השימוש ברחפנים קטנים או בכלים קטנים אחרים נותן בידי ארגונים תת-מדינתיים יכולות אוויריות (גם אם פרימיטיביות ביחס לאלו שבידי צבא סדיר עם כוח אווירי), שמרחיבות עבורם את קשת שיטות הלחימה. זאת, בין היתר, לאור היכולת לאסוף מודיעין בזמן אמת ולשדר אותו לאחור, יכולת שעד לפני מספר שנים הייתה שמורה למדינות מתקדמות בלבד. כך, למשל, שילוב בין רחפנים ובין טלפונים מדור שלישי עשוי להפוך לאתגר שראוי שכוחות יבשתיים יערכו מולו.

למרות שאיום חדש זה נתפס בעיני אחדים כחובבני וככזה שניתן ככל הנראה להתמודד אִתו באמצעים פשוטים, עדיין הוא מחייב היערכות מקיפה בעזרת אמצעים מגוונים: אמצעי ל"א, לוחמת סייבר, וכן שימוש באמצעים קינטיים דוגמת מיסוך בעזרת עשן או ירי נגד הכלים. נראה כי ככל שהשימוש האזרחי במל"טים וברחפנים גובר, מופיעים פתרונות שונים המאפשרים לאתר אותם ולירות עליהם בצורה מדויקת יותר. לפיכך, יש לשקול לצייד כוחות קרקעיים וכוחות ימיים בפתרונות מהסוג הזה.²⁹ לאור עליונותה הטכנולוגית של ישראל על חזבאללה, נראה כי יש ביכולתה לחפש פתרונות, שאינם בהכרח קינטיים, להתמודדות עם אתגר הרחפנים הקטנים. פתרון טכנולוגי שיאפשר להשתלט מרחוק על רחפן עוין ולהנחית אותו בצורה מבוקרת, הוא בעל עדיפות כאשר מדובר על אזורים בהם נמצאים אזרחים ואפילו לוחמים. בנוגע לאיום על כלים ימיים,³⁰ יש לשים לב למגמה הולכת וגוברת בקרב צבאות שונים, המציידים כלים וכוחות שלהם בים וביבשה באמצעים לזיהוי ולהפלת מל"טים, כדי למנוע תקיפתם על ידי אמצעים אלה (בפרט מל"טים מתאבדים). כדוגמה בולטת משמשות נושאות מטוסים אמריקאיות, אשר מחומשות בתותחי לייזר למטרה זו.³¹ במקרה הישראלי, יש לבחון את המוכנות של חיל האוויר מצד אחד ושל הכלים הימיים עצמם מצד שני להתגונן מפני מל"טים של חזבאללה, שעשויים להגיע הן מכיוון היבשה והן מכיוון הים לצורך איסוף מידע על המתרחש בכלי השיט או אף לתקיפתו.

סיכום ומסקנות

מלחמת לבנון השנייה היוותה נקודת מפנה בנוגע לשימוש במל"טים במאבק האסימטרי בין מדינה ובין שחקן תת-מדינתי. במלחמה זו שהו מל"טים של צה"ל ברצף מעל אזור הלחימה וסייעו למשימות איסוף מודיעין, לציד רק"ק/ק"טק"ק, לציד חוליות שיגור, לאיתור וסיוע לפגיעה במטרות ערכיות של חזבאללה ולסיוע לכוחות הקרקע במודיעין וב"ניקוי צירים". מאז מלחמת לבנון השנייה המשיך צה"ל לפתח את יכולותיו בתחום זה, ואף להשתמש בהן באופן מבצעי, בין היתר במבצעים שונים נגד חמאס ברצועת עזה. צה"ל פיתח שיטות מתקדמות לאחיזת שטח מהאוויר באמצעות הפעלת יכולות מודיעין משופרות. חלק נכבד מיכולות אלו הן על פלטפורמות כטב"מיות, המאפשרות שהייה ממושכת מעל שטח האויב, ובאופן ספציפי מעל מרחבי השיגור של חזבאללה. גם חזבאללה פיתח מאוד את יכולותיו בתחום המל"טים, ובתור ארגון תת-מדינתי הנתמך על ידי מדינה, הוא נהנה משני העולמות: הן מהשימוש במל"טים צבאיים והן מן האפשרות להשתמש במל"טים מסחריים, אותם ניתן לרכוש בעלויות נמוכות בשוק החופשי.

במצב הקיים, על צה"ל להיערך אל מול שני אתגרים מרכזיים: הראשון הוא הידיעה שחזבאללה מודע לכך שהשימוש במל"טים מהווה את אחד מן היתרונות של

ישראל, ועל כן יעשה מאמצים לשבש את השימוש בהם או יפעל בדרכים שיקשו על הצלחתו; השני הוא הידיעה שחזבאללה הצטייד בכמות גדולה של מל"טים וכי הוא עשוי לעשות שימוש באמצעים אלה, במגוון אופנים ושימושים, בלחימה עתידית מול ישראל, בין אם בחסות איראן ובין אם באופן עצמאי.

ישראל נדרשת להכיר באיום, בעיקר זה שאינו מובן מאליו, כמו האיום הנשקף משימוש בכלים מסחריים אזרחיים קטנים, לנתח תרחישי קיצון אפשריים ולהיערך אליהם, וזאת באמצעות כוחות האוויר, הקרקע והים שלה. התכלית הינה לצמצם ככל הניתן את סיכויי של חזבאללה להשיג באמצעות כלים אלה הישג משמעותי, גם אם יהיה זה הישג תודעתי בלבד, שלעתים מהווה הישג משמעותי עבור שחקן שבעבר כבר ביצע מניפולציה על מושג הניצחון. מלבד היערכות זו, מומלץ שגורמים טכנולוגיים בצה"ל ילמדו את היכולות הטמונות במל"טים אזרחיים זולים ויאתרו את הפרצות שיאפשרו התמודדות עם כלים אלה בעזרת העליונות הטכנולוגית של ישראל. המשך פיתוח, ייצור ושימוש במל"טים מתקדמים, וכן היערכות להתמודדות עם איום המל"טים של הצד השני, יהוו את הביטוי הטוב ביותר לעליונותה הטכנולוגית של ישראל בתחום זה, ויסייעו לשמר את יתרונה היחסי על חזבאללה, כמו גם על אויבים אחרים בזירה.

הערות

- 1 מל"ט הינו הקיצור המקובל למושג "מטוס ללא טייס" המכונה לעיתים גם כטב"ם – "כלי טיס בלתי מאויש".
- 2 Anthony H. Cordesman, George Sullivan, and William D. Sullivan, "Lessons of the 2006 Israeli-Hezbollah War", *Significant Issues Series*, 29, no. 4 (Washington, D.C.: CSIS Press, 2007), p. 124.
- 3 יצחק בן-ישראל, **מלחמת הטילים הראשונה**, נייר עמדה של בית הספר לממשל ולמדיניות, אוניברסיטת תל אביב, מאי 2007, עמ' 46.
- 4 שם, עמ' 10.
- 5 שם, עמ' 124.
- 6 Benjamin S. Lambeth, *Air Operations in Israel's War against Hezbollah: Learning from Lebanon and Getting it Right in Gaza* (Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2011), p. 113, <http://www.rand.org/pubs/monographs/MG835.html>.
- 7 בן-ישראל, **מלחמת הטילים הראשונה**, עמ' 46.
- 8 Cordesman, Sullivan and Sullivan, "Lessons of the 2006 Israeli-Hezbollah War", p. 105.
- 9 שם, עמ' 106.
- 10 שם, עמ' 2.
- 11 שם, עמ' 48.
- 12 עמוס הראל, "חה"א קולט את מל"ט 'שובל' – הגדול בעולם", **הארץ**, 7 במרס 2007, <http://www.haaretz.co.il/misc/1.1392326>
- 13 דורון סוסליק, "מל"ט 'איתן' נקלט בחיל האוויר", התעשייה האווירית לישראל, 22 בפברואר 2010, <http://www.iai.co.il/2013/35805-42252-he/IAI.aspx>, 2010

- 14 נדב ברגר, "כוכב בשמיים' הרמס 900 מבצעי", אתר חיל האוויר, 29 ביולי 2014, <http://www.iaf.org.il/4410-42217-he/IAF.aspx>
- 15 Lynn E. Davis, Michael J. McNerney, James S. Chow, Thomas Hamilton, Sarah Harting and Daniel Byman, *Armed and Dangerous? UAVs and U.S. Security* (Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2014), http://www.rand.org/pubs/research_reports/RR449.html.
- 16 Liran Antebi, "Changing Trends in Unmanned Aerial Vehicles: New Challenges for States, Armies and Security Industries", *Military and Strategic Affairs*, 6, no. 2 (August 2014), <http://d26e8pvoto2x3r.cloudfront.net/uploadImages/systemFiles/LiranAntebi.pdf>
- 17 Milton Hoenig, "Hezbollah and the Use of Drones as a Weapon of Terrorism", *Public Interest Report*, 67, no. 2 (Spring 2014), <https://fas.org/wp-content/uploads/2014/06/Hezbollah-Drones-Spring-2014.pdf>
- 18 "Hizbullah Fleet of 200 Iran Drones Said Monitoring Syria Border", *WorldTribune.com*, November 27, 2013, <http://www.worldtribune.com/hizbullah-fleet-of-200-iran-drones-said-monitoring-syria-border>
- 19 "Hezbollah Uses UAV to Attack Al-Qaeda Backed Rebels" in *ynetnews.com*, September 21, 2014, <http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-4573625,00.html>
- 20 גילי כהן, "הלוויין חשף: חיזבאללה בנה בסיס מל"טים חדש באזור בקעת הלבנון", *הארץ*, המהדורה הדיגיטלית, 24 באפריל 2015, <http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.2621112>
- 21 David Hambling, "ISIS Is Reportedly Packing Drones with Explosives Now", *popularmechanics.com*, December 16, 2015, <http://www.popularmechanics.com/military/weapons/a18577/isis-packing-drones-with-explosives>
- 22 רחפן – כינוי מקובל למטוס זעיר ללא טייס המרחף באוויר תוך שימוש במספר רוטורים־להבים. כלי זה מכונה גם "רב־להב".
- 23 James Slack, "'Nuclear Drones' Threat to British Cities", *Daily Mail*, April 1, 2016, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3519908/Nuclear-drones-threat-British-cities-Cameron-Obama-hold-war-game-session-respond-attack-kill-thousands-people.html>
- 24 עמוס ידליון, "סיכום", **צבא ואסטרטגיה, גיליון מיוחד: לוחמה באזורים צפוני אוכלוסין**, סיכום כנס המכון למחקרי ביטחון לאומי, אפריל 2014, עמ' 81.
- 25 מתן חצרוני, "תיעוד: כיפת ברזל מיירטת מל"ט. צפו", *Mako*, 13 ביולי 2015, http://www.mako.co.il/news-military/security-q3_2015/Article-6b4e87dbcd78e41004.htm
- 26 גילי כהן, "בריטניה וארה"ב ריגלו אחרי תשדורות מוצפנות של כלי טיס צבאיים ישראלים", *הארץ*, 29 בינואר 2016, <http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.2834135>
- 27 יפתח שפיר, "נשק סורי בידי חזבאללה – משמעויות לישראל", **מבט על**, גיליון 404, 14 בפברואר 2013, <http://heb.inss.org.il/index.aspx?id=4354&articleid=171>
- 28 עמוס הראל, "נאום האמוניה של נסראללה: איום ישן באריזה חדשה", *הארץ*, 17 בפברואר 2016, <http://www.haaretz.co.il/news/politics/.premium-1.2854685>
- 29 לירן ענתבי, "טיפה בים: פתרונות חדשים להתמודדות עם איום המל"טים האזרחיים", **הארץ – קפטן אינטרנט**, 21 באוקטובר 2015, <http://www.haaretz.co.il/captain/gadget/.premium-1.2757563>
- 30 במקרה של עימות עם חזבאללה, סביר להניח שמרבית הכוחות הימיים של ישראל יפעלו בקרבת החוף, במרחק שאמור לאפשר הגנה אווירית עליהם על ידי חיל האוויר.
- 31 Thom Shanker, "Navy Deploying Laser Weapon Prototype Near Iran", *The New York Times*, April 8, 2013, http://www.nytimes.com/2013/04/09/world/navy-deploying-laser-weapon-prototype-in-persian-gulf.html?_r=0

השלכות המלחמה על לבנון

לבנון וסוריה: עשור של הכרעות - ממלחמת לבנון השנייה למלחמת האזרחים הסורית

אייל זיסר

מבוא

העשור האחרון במרחב הסורי-לבנוני עומד בסימן של שתי מלחמות: האחת, מלחמת לבנון השנייה בקיץ 2006, בין ישראל לבין חזבאללה; השנייה, מלחמת האזרחים הסורית, שראשיתה במאוס 2011 ושסופה עדיין אינו נראה באופק. שתי המלחמות מהוות אבן דרך ואף חוויה מעצבת בעבור לבנון וסוריה, ורישומן יורגש בהן עוד שנים רבות. מלחמת לבנון השנייה נתפסה עם סיומה כשעתו היפה של חזבאללה, ויותר מכך – של בשאר אל-אסד, אשר ניכס לעצמו את הישגיו של הארגון השיעי בעימות עם ישראל, וזאת בלי לירות ירייה אחת. לעומת זאת, מלחמת האזרחים בסוריה הייתה עת משבר לחזבאללה בתוככי לבנון ומחוצה לה, אבל בראש ובראשונה הביאה את נשיא סוריה למצוקה קיומית: במהלך חמש שנות המלחמה הראשונות נדמה היה לא אחת כי גורלו של בשאר אל-אסד נחרץ וכי ימיו בשלטון ספורים. עם זאת, בשתי המלחמות לא היה מדובר רק בגורלם האישי של חסן נצראללה או בשאר אל-אסד, אלא בראש ובראשונה בגורלן, ולמעשה אף בעצם קיומן, של הישויות המדינתיות הסורית והלבנונית כאחת. לכאורה, מדובר בשני אירועים שהתרחשו על שני צירים מקבילים שאין קשר ביניהם: הראשון סובב את מערכת היחסים בין ישראל לבין חזבאללה וסוריה, כשברקע נמצאת איראן; השני הוא משבר פנימי במהותו שרקעו חברתי-כלכלי, אשר פרץ בתוככי סוריה וממנה זלג ללבנון. למעשה, ניתן לקשור בין שני אירועים אלה, בוודאי בכל האמור במשמעות הגאואסטרטגית שלהם. שתי המלחמות הן ביטוי לחולשה המובנית של השחקנים המדינתיים באזור, כלומר המדינות הערביות במזרח התיכון. אלו נחלשו ואף הלכו ושקעו, כשהן מותירות מאחוריהן ואקום, אותו מילאו ארגונים סמי-מדינתיים דוגמת חזבאללה וחמאס. ארגונים אלה מצידם נגררו, בסופו של דבר, לעימותים – בין אם מדובר בעימות חיצוני (מול ישראל במקרה של מלחמת לבנון השנייה בקיץ 2006),

ובין אם מדובר בעימות פנימי (במקרה של מלחמת האזרחים המתחוללת בסוריה מאז אביב 2011). לצד זאת, מלחמת לבנון השנייה ומלחמת האזרחים בסוריה, ותוצאותיהן, מהוות ביטוי לאובדן מרכזיותו של הסכסוך הישראלי-ערבי וממילא לחוסר היכולת של מנהיגים ומדינות בעולם הערבי לתרגם את הישגיהם בעימות עם ישראל ל"סחורה עוברת לסוחר" מול קהלי הבית שלהם. כל זאת, נוכח האתגרים הפנימיים בפניהם הם ניצבים.

עובדה חשובה עוד יותר היא ששני אירועים אלה מהווים ביטוי בולט לחדירתה של איראן ללבנט, כחלק מחתירתה להשגת הגמוניה אזורית. חתירה זו מלווה בנכונות איראנית להגיע לחיכוך עם ישראל, ואף לעימות לא ישיר אתה (כפי שהומחש במלחמת לבנון השנייה), וכן לחיכוך עם העולם הערבי הסוני, ובכלל זה עם טורקיה, במה שנוגע להקשר הסורי. למעשה, מלחמת לבנון השנייה ומלחמת האזרחים בסוריה חיזקו את הנוכחות האיראנית באזור, גם אם גבו מחיר כבד מהלקוחות המקומיים של טהראן – חסן נסראללה ובשאר אל-אסד. המצב שנוצר הותיר את ישראל כשהיא מתלבטת באשר למענה שעליה לתת לאתגר האיראני הניצב בפניה.

מלחמת לבנון השנייה – המלחמה הישראלית-איראנית הראשונה

עם סיומה של מלחמת לבנון השנייה מיהר חסן נצראללה, המזכיר הכללי של ארגון חזבאללה, לתאר אותה כניצחון היסטורי עד כדי "ניצחון אלוהי" על ישראל. לדבריו, המלחמה הייתה נקודת מפנה במאבק הישראלי-ערבי, העתיד לעמוד מכאן ואילך בסימן של ניצחונות ערביים שיביאו את ישראל אל סופה.¹ בשאר אל-אסד, בעל בריתו של נצראללה, מיהר לנכס לעצמו את הניצחון שהשיג לדעתו חזבאללה על ישראל. הוא גם רמז כי סוריה עשויה לאמץ את דרכו של הארגון – דרך של התנגדות חמושה (מְקֻאֶמָה) – ואף ליישם אותה בחזית רמת הגולן, שבה הקפידו הסורים עד אז לשמור על שקט מוחלט, וזאת במטרה לאלץ את ישראל להשיבה לידיהם.²

היו רבים אחרים, בישראל, אך גם, ובעיקר, בעולם הערבי, שביקשו לראות במלחמת לבנון השנייה לא סיבוב נוסף, שישי במספר, של העימות הישראלי-ערבי, אלא דווקא את מלחמת איראן-ישראל הראשונה. להבנתם ולטענתם, חזבאללה נלחם הפעם הזו את מלחמתה של טהראן, בשירותה ובשליחותה, ולא את מלחמתה של לבנון או את מלחמתם של הערבים.³ עדות להלך רוח כזה ניתן למצוא בנכונותם של לבנונים רבים, אפילו מקרב בני העדה השיעית, לצאת נגד חזבאללה. הם עשו זאת, הגם שלא בפומבי, אפילו בעצם ימי המלחמה, כפי שלימדו מסמכיה של שגרירות ארצות הברית בבירות שהודלפו לימים ל"ויקיליקס".⁴ עדות אחרת לכך ניתן לראות בתמיכה השקטה של מדינות ערביות רבות, ובמיוחד מדינות המפרץ, בישראל במאבקה נגד חזבאללה ונגד איראן.

נסראללה, אסד ואיראן – של מי הניצחון?

הישגו העיקרי של חזבאללה במלחמת לבנון השנייה התבטא ביכולתו לשרוד את המתקפה הישראלית ולהוסיף ולהמטיר טילים על ישראל עד ליומה האחרון של המלחמה. בכך הצליח הארגון לנצל את הפער בין הרטוריקה של מנהיגי ישראל, שהבטיחו את חיסולו המוחלט, ובין היעדר היכולת לממש מטרה כה מרחיקת לכת ובלתי ריאלית בעליל (בוודאי נוכח הרתיעה הישראלית מלפעול קרקעית בתוככי שטח לבנון). מנהיגם של הדרוזים בלבנון, וליד ג'ונבלאט, התבטא לאחר סיומה של המלחמה כי זו העניקה לחזבאללה עמדת בכורה בלתי מעוררת בתוככי הזירה הלבנונית, שהרי אם ישראל כשלה בניסיונה להכות בארגון, אי אפשר לצפות מאף אחד מיריביו בלבנון לעשות כן.⁵ הישגו הגדול של בשאר אל-אסד בעקבות מלחמת לבנון השנייה היה יציאתו למרחב מן ההסגר והמצור שהטיל עליו הממשל האמריקאי בשנים שקדמו לפריצתה. כזכור, בשאר הפך למטרה של ממשל הנשיא ג'ורג' בוש בשל עמדתו המתריסה נגד הפלישה האמריקאית לעיראק באביב 2003, ועוד קודם לכן כיוון שלא התייצב בצד הנכון ב"מלחמה נגד הטרור", עליה הכריזה ארצות הברית בעקבות פיגועי 11 בספטמבר 2001. את המחיר על מדיניותו שילם נשיא סוריה בלבנון: ארצות הברית ניצלה את רצח ראש ממשלת לבנון, רפיק אל-חריירי, בפברואר 2005 כדי לאלץ את סוריה להסיג את כוחותיה מלבנון, ובכך הביאה את שליטתה הממושכת של דמשק במדינה זו אל סופה. לאחר מלחמת לבנון השנייה נתפסו רבים בישראל לאמונה, ושמה לאשליה, כי בשאר אל-אסד אינו עוד מקור הבעיות באזור, אלא עשוי דווקא לשמש כשותף בפתרון. אמונה-אשליה זו התבססה על ההנחה שבשאר עשוי לשמש גורם חיובי וממתן מול חזבאללה ואיראן, שהפכו לאיום מרכזי על ישראל ומדינות ערביות מתונות באזור, ובשל כך יש לנסות לרכוש את ליבו. הנחה נוספת הייתה שניתוק של סוריה מהברית עם איראן וחזבאללה עשוי להחליש משמעותית את אחיזתה של טהראן בלבנט ולצמצם את יכולתה לבנות מחדש את עוצמתו הצבאית של הארגון. בפועל, חזבאללה דווקא הגדיל את כוחו ועוצמתו הצבאית מאז מלחמת לבנון השנייה: מספר הטילים שברשותו גדל מכ-12,000-18,000 לכ-100,000 כעשור לאחר המלחמה, וחלקם הוא בעל טווח המכסה את כל שטחה של ישראל ויכולת דיוק ועוצמת הרס משמעותיות הרבה יותר מאשר הטילים בהם עשה הארגון שימוש ב-2006.⁶

על רקע זה, אין זה מפתיע כי עוד באביב של שנת 2008 יזם ראש ממשלת ישראל דאז, אהוד אולמרט, מגעים עם המשטר הסורי בניסיון להביא להסכם שלום עם דמשק שיפורר את "ציר הרשע" – השותפות בין סוריה, איראן וחזבאללה.⁷ אפילו בווינגטון שלאחר ג'ורג' בוש, הזדרז הנשיא הנבחר ברק אובמה לפעול לחימום היחסים עם הנשיא הסורי. מגעי השלום בין ישראל לבין סוריה לא הובילו בסופו של דבר להשגת

הסכם שלום בין שתי המדינות, וזאת בשל הפער בעמדות הצדדים סביב דרישת דמשק לנסיגה ישראלית אל חופי הכינרת. גם יחסי ארצות הברית עם סוריה נותרו בקיפאונם. מלחמת לבנון השנייה ביטאה שינוי בעל משמעות גם במאזן הכוחות הפנימי של "ציר הרשע" האיראני-סורי-חזבאללה, אף כי תחילתו של שינוי זה הייתה עוד קודם לפרוץ המלחמה. המדובר במהפך במאזן הכוחות בברית המשולשת, שהתבטא בהפיכתה של איראן לנותנת הטון ולמובילה בה, בהפיכתו של חסן נצראללה לגורם הכוח המקומי המשמעותי בברית, וכפועל יוצא מאלו – בהפיכתו של בשאר אל-אסד לשותף זוט, ואף נגרר, בברית זו.

כזכור, עד לעלייתו של בשאר שלטון בדמשק ביוני 2000, סוריה היא שנתנה את הטון בכל הנוגע לנעשה בלבנון, ובכלל זה לנוכחות האיראנית שם. היא קיימה נוכחות צבאית בלבנון ושלטה במדינה זו ביד רמה, תוך שהיא מפעילה לא פעם את השפעתה המרסנת על חזבאללה. זאת ועוד, כלל גורמי הכוח בלבנון הכפיפו עצמם למרותה של דמשק, ואף את מגעיהם עם חזבאללה ניהלו דרכה. כאשר עלה בשאר אל-אסד לשלטון, נראה היה כי הנשיא הצעיר נפל שבי בקסמו של מנהיג חזבאללה, ובעיקר בקסם הישגיו אל מול ישראל (במיוחד הצלחתו לכפות עליה נסיגה חד-צדדית מלבנון במאי 2000). לאחר שסוריה נאלצה להוציא את כוחותיה מלבנון באביב 2005, השתחרר חזבאללה סופית מצילה ומשליטתה, ואף הפך לגורם שהסורים תלויים בו לשימור מה שנותר ממעמדם בלבנון. יתר על כן, חזבאללה הפך, לצד איראן, לגורם שסייע לבשאר לעמוד בפני הלחצים האמריקאיים שהופעלו עליו. מלחמת לבנון השנייה רק העצימה מגמה זו ואת התלות – אישית, פוליטית ואף צבאית – של נשיא סוריה באיראן ובחזבאללה.⁸

פרוץ מלחמת האזרחים בסוריה במאוס 2011 היווה המשך ישיר למגמה זו, ואף הביא אותה לשיאה. נוכח האיום על שלטונו, נאלץ בשאר אל-אסד להזעיק לעזרתו את לוחמי חזבאללה, ומאוחר יותר את חיילי משמרות המהפכה של איראן. אנשי חזבאללה הוטלו לראשונה לקרבות בסוריה באפריל 2013, בעיירה אל-קוציר בצפון המדינה, ומאז נשלחו להילחם בכל רחבי המדינה. אנשי משמרות המהפכה של איראן הצטרפו ללחימה בספטמבר 2015.⁹ הגעתם של האיראנים הייתה במקביל להופעתם של מטוסי קרב רוסיים בסוריה, במטרה לסייע לאסד במלחמתו במורדים נגדו. יכולתו של נשיא סוריה להוסיף ולהחזיק מעמד בשלטון, ואף לגבור על אויביו, הפכה, אפוא, לתלויה במידה רבה ואולי אף מכרעת, בנכונות איראן וחזבאללה להתגייס לעזרתו.

אחד מביטוייו של המהפך במעמדם של איראן וחזבאללה במשולש היחסים עם סוריה היה ניסיונם של השניים הראשונים לבסס לעצמם אחיזה ובסיס פעולה נגד ישראל בחזית רמת הגולן. בדרך זו הם ביקשו להפוך את רמת הגולן ל"מגרש משחקים" לפעילות נגד ישראל, דבר שימנע מהם את הצורך לפעול נגדה לאורך הגבול הישראלי-לבנוני. איראן וחזבאללה חששו שפעילות משטח לבנון תגרור תגובה ישראלית קשה,

שתכלול פגיעה באוכלוסייה השיעית בדרום לבנון. ואכן, חזבאללה מקפיד לשמור על שקט לאורך הגבול הישראלי-לבנוני מאז הסתיימה מלחמת לבנון השנייה.

ישראל פעלה נמרצות מול ניסיונותיהם של איראן וחזבאללה לבסס לעצמם אחיזה בגולן הסורי. עדויות לכך ניתן למצוא בחיסולו של איש חזבאללה ג'יהאד מע'ניה ואנשיו בינואר 2015 באזור קוניטרה, שיוחס לישראל, ובחיסולו בדצמבר 2015 בדמשק של האסיר המשוחרר סמיר קונטאר, שעמד מטעם חזבאללה בראש התארגנות של דרוזים מן הגולן הסורי לפעול נגד ישראל, חיסול שיוחס גם הוא לישראל.¹⁰ חיסולים אלה הביאו לתגובות של חזבאללה באזור חוות שבעא (הר דב) שבמשולש הגבולות הישראלי-סורי-לבנוני. ספציפית, לאחר חיסול מע'ניה פגעו אנשי חזבאללה בפטרול ישראלי באותו אזור והרגו שניים מלוחמיו.¹¹

למעשה, מאז התחזקות כוחם ומעמדם של איראן וחזבאללה בסוריה, חזית רמת הגולן, ובעצם סוריה כולה, הפכו בעיני חסן נצראללה וקאסם סולימאני, מפקד כוח קודס של משמרות המהפכה האיראניים, ל"מגרש משחקים" מול ישראל. מצב זה החליף את המצב ששרר בימי אביו של בשאר, חאפז אל-אסד, שהפך מאז סיום מלחמת יום הכיפורים את לבנון כולה ל"מגרש משחקים" מול ישראל.

השסע הסוני-שיעי

חתימתה של איראן להגמוניה אזורית ולכינונו של מרחב השפעה המשתרע מטהראן, דרך בגדאד ודמשק, עד ביירות, עוררה מתח ביחסיה עם העולם הערבי ואף עם טורקיה. מתח זה העמיק עוד יותר את התהום שנפערה כתוצאה מהחרפת השסע הסוני-שיעי המאפיין את המזרח התיכון בשנים האחרונות, ומצא את ביטויו בהפיכתה של עיראק למדינה הנשלטת בידי הרוב השיעי, תוך דחיקת הסונים, שליטי העבר של עיראק, אל השוליים; בחתירה של חזבאללה להגמוניה בלבנון על חשבון בני העדה הסונית; במתח הסוני-שיעי במפרץ הפרסי ובתימן; ולבסוף, במאבק הסוני להפלת משטרו של בשאר אל-אסד, בן העדה העלווית הנתמך בידי איראן וחזבאללה.

כל אלה הפכו יריבות אידיאולוגית ופוליטית מוכלת ומרוסנת לעימות אלים ואף רצחני בין סונים לשיעים בכל רחבי האזור. צד אחד בעימות זה היא איראן, ולצידה בעלי ברית מקומיים בעיראק, בסוריה, בלבנון ובתימן. הצד השני בעימות כולל מדינות ערביות סוניות, וכן את טורקיה, ולצידן קבוצות אסלאמיות סלפיות, שחלקן, דוגמת קבוצות המורדים בסוריה, נתמך ואף נשלט בידי מדינות ערביות שונות, וחלקן האחר מורכב משלוחות של ארגון "אל-קאעדה", כמו "חזית הסיוע" ("ג'בהת א-נוסרה") ו"המדינה האסלאמית" (דאע"ש), שהתגלו כרצחניים במיוחד כלפי שיעים באשר הם, כמו גם כלפי קבוצות מיעוט אחרות מתוך האסלאם או מחוצה לו (דוגמת העלווים, הדרוזים, היזידים ואפילו הנוצרים).¹²

החלטתה של איראן באביב 2013 להטיל את חזבאללה למערכה לצידו של בשאר אל-אסד בסוריה, הביאה את ארגוני המורדים במשטרו לנקום בבני העדה השיעית בלבנון. הם עשו זאת על ידי שורה של פיגועי טרור, וכן ירי טילים, לעבר ריכוזים שיעיים בביירות ובבקעת הלבנון, בהם נהרגו עשרות ונפצעו מאות. מהלך זה הביא את חזבאללה להעמיק עוד יותר את מעורבותו במערכה בסוריה, תוך שהוא שם דגש מיוחד על אזורי הגבול הסורי-לבנוני, דוגמת הרי קלמון וצפון בקעת לבנון.¹³ המעורבות הגוברת של חזבאללה בסוריה גרמה להרג של כאלף מלוחמי הארגון. ברקע להרג עומדת ההקצנה בקרב ארגוני האסלאם הסלפי הפועלים בסוריה, הרואים בכל שיעי אויב ובן מוות. אף שההרג של אנשי חזבאללה עורר רטינות בקרב השיעים בלבנון, ההקצנה של הארגונים הסלפיים ואכזריותם כלפי העדה השיעית ונציגיה בסוריה לא הותירו למעשה ברירה לשיעים הלבנונים אלא להסתופף מאחורי חזבאללה.¹⁴

סוריה ולבנון – בין וושינגטון למוסקבה

שחקנית חשובה שנעדרה מן הזירה המזרח תיכונית בעשור הראשון של המאה ה-21 וְשָׁבָה אליה "בגדול" היא רוסיה. רוסיה ניצלה את ההיחלשות במעמדה של ארצות הברית באזור, שהחלה למעשה עוד בימיו של הנשיא ג'ורג' בוש, נוכח המבוי הסתום אליו נקלעה המעורבות האמריקאית בעיראק והכישלון של המדיניות האמריקאית כלפי סוריה ולבנון. מדיניות זו נועדה להחליש את בשאר אל-אסד, ואולי אף להפילו מכיסאו, וכן לחזק את הגורמים בלבנון המתנגדים לחזבאללה, שבראשם עמד מנהיג הסונים במדינה, סעד א-דין אל-חריירי. ברק אובמה, שהחליף את ג'ורג' בוש בבית הלבן, ניסה תחילה לרכוש את ליבם של תושבי האזור ומנהיגיהם במסרים רכים של פיוס והבטחות לפתוח בדף חדש ביחסי ארצות הברית עם העולם הערבי, אבל לאחר שהדבר לא עלה בידיו, ואת האזור פקדה סערת "האביב הערבי", ויתר אובמה על חזונו ואפילו ביקש להתנתק מן האזור ולצמצם למינימום את המעורבות האמריקאית בו. חולשתה של ארצות הברית אפשרה, כאמור, לנשיא רוסיה ולדימיר פוטין לחזור למזרח התיכון ולמלא את החלל שנוצר. הזירה שבה בחר פוטין כנקודת פתיחה למהלך השיבה אל האזור הייתה סוריה, אליה החלה רוסיה לשוב בספטמבר 2015. להשגת יעד זה היה פוטין מוכן לשתף פעולה, ולו באופן טקטי, עם איראן, ובמשתמע גם עם חזבאללה. בפועל, שיתוף פעולה זה כָּלל חסות רוסית לפעילותם של איראן וחזבאללה בסוריה, שמבחינתם הקנה להם רווחים ברורים: לגייטמצייה אזורית ובין-לאומית, ובמישור הביטורלי המיידי – אספקת נשק רוסי לאיראן והתעלמות רוסית מ"זליגת" נשק כזה מסוריה, או דרך אדמתה, לידי חזבאללה (רוסיה מצידה העלימה עין מפעילותה של ישראל נגד משלוחי נשק מאיראן או מסוריה לחזבאללה). מפגש האינטרסים האיראני-רוסי, שבו חזבאללה משמש כשותף סמוי, לא הצליח להסתיר

מתח מובנה וחילוקי דעות בסיסיים בין שני הצדדים לגבי עתידה של סוריה: האם תהיה זו מדינה הנתונה להשפעה איראנית או כזו שתשרור בה הגמוניה רוסית?

מן הזירה החיצונית אל הפנימית

הצלחתו של חזבאללה לשווק את מלחמת לבנון השנייה כניצחון, לא סייעה לארגון רבות מבית – לא בתוך העדה השיעית, שרטנה על המחיר שנאלצה לשלם עבור המלחמה, ולא מול השחקנים האחרים במערכת הפנים-לבנונית, שהתרשמו אמנם מיכולתו של חזבאללה לשרוד את המהלומות שהנחיתה עליו ישראל, אבל נותרו נחושים לשמר את מעמדם למול האתגר שהציב להם הארגון. בבחירות לפרלמנט הלבנוני, שהתקיימו ביוני 2009, אף עלה בידי "מחנה 14 במארס", בראשות משפחת אל-חרירי הסונית ושותפיה הדרוזים והנוצרים, לזכות ברוב מול מחנה חזבאללה ואמל השיעים ובעלי בריתם מן המחנה המרוני, בראשות גנרל מישל עאון.¹⁵ במקביל, הבשילה החקירה הבין-לאומית בעניין רצח רפיק אל-חרירי לכדי כתיב אישום נגד כמה מבכירי חזבאללה. הארגון אמנם דחה בחמת זעם את ההאשמות נגדו ונמנע מלהסגיר את אנשיו, אך גם לא "שבר את הכלים" בזירה הלבנונית. הסיבה לכך הייתה העובדה שממשלת לבנון, בה שותף חזבאללה, נוטלת חלק במימון פעילותם של ועדת החקירה הבין-לאומית על רצח אל-חרירי ובית הדין הבין-לאומי שבפניו נשפטים אנשי חזבאללה שלא בנוכחותם.¹⁶ חזבאללה נאלץ להוסיף ולהיאבק על ההגמוניה בזירה הפנים-לבנונית, תוך שילוב של סבלנות וגמישות פוליטית, ואפילו נכונות לפעול במסגרת קונצנזוס של ממשלות קואליציה – כל עוד אלו שירתו את מטרותיו. כך, למשל, נטל הארגון חלק במרבית הממשלות שקמו בלבנון מאז מלחמת לבנון השנייה, אך כאשר חש מאוים הוא פעל בכוח: במאי 2008, בעקבות החלטות של הממשלה שפגעו באינטרסים שלו, השתלטו אנשיו לזמן מה על מערב ביירות. הם החזיקו בשטח עד להשגת הסכם דוחא, שאפשר יציאה מהמבוי הסתום ששרר בין גורמי הכוח בלבנון.¹⁷

בסוריה לא הצליח בשאר אל-אסד לתרגם את הצלחותיו בזירת החוץ – דימויו כמנהיג שהתריס מול ישראל וארצות הברית והצליח להיחלץ ללא כל נזק או ויתור אידיאולוגי מהבידוד שכפה עליו ג'ורג' בוש – לביסוס התמיכה בו ולהבטחת מעמדו בקרב הציבור הסורי, ובמיוחד במגזר הסוני באזורי הכפר והפריפריה של סוריה. מגזר זה, שנקלע למשבר כלכלי קשה נוכח בצורות שפקדו את המדינה ובשל מדיניות ממשלתית שביקשה לקדם פתיחות כלכלית על חשבוננו, היה זה שהתחיל במארס 2011 את גל המחאה נגד בשאר אל-אסד, שהתפתח לימים למהפכה הסורית ולמלחמת האזרחים המתנהלת מאז במדינה.¹⁸

סיכום

חסן נצראללה התנבא בקיץ 2006 כי מלחמת לבנון השנייה עתידה להפוך לנקודת ציון היסטורית ולתחילת הספירה לאחור לקצה של מדינת ישראל. באותה נשימה ביקש נצראללה להפוך את המלחמה לאבן דרך בדרכו של חזבאללה להשגת הגמוניה בלבנון. בפועל, הדבר לא עלה בידי: מלחמת לבנון השנייה לא שברה את מחנה מתנגדיו של חזבאללה בלבנון, ובה בעת הסיטה את אור הזרקורים לעבר זהותו השיעית של הארגון, לקשריו עם איראן, ואף לתלותו בה ובתכתיביה. זאת ועוד, ניתן לראות במלחמת לבנון השנייה מבוא, הגם שלא ישיר, למהפכה המתחוללת בסוריה. מאז פְּרָצה מהפכה זו, היא מציבה אתגר קשה, שלפרקים נראה כקיומי, לא רק בפני בשאר אל-אסד, אלא גם בפני בעל בריתו חזבאללה.

הערות

- 1 ראו נאומו של חסן נצראללה מ־22 בספטמבר 2006: "כלימת אל־סיד נצראללה פי ד'כרא אנתצאר אב 2006" ("דבריו של הסיד נצראללה לרגל ניצחון אוגוסט 2006"), **אל־עלקאת אל־אעלאמיה**, <http://www.mediarelations-lb.org/article.php?id=3684&cid=164#.Vr-GwU0UFDw>
- 2 אייל זיסר, "ישראל וסוריה בעקבות מלחמת לבנון השנייה (2006–2009): בין תופי המלחמה לפעמי השלום", בתוך: **אתגרים ביטחוניים ומדיניים במבחן המציאות, ישראל בין העולם הערבי והזירה הבין־לאומית**, מיכאל מ' לסקר ויצחק רוני עורכים (רמת גן: הוצאת אוניברסיטת בר אילן, תשע"ג), עמ' 563–582; לנאומו של בשאר אל־אסד בוועידת העיתונאים הערביים בדמשק, זמן קצר לאחר סיומה של מלחמת לבנון השנייה, ראו: **סאנא** (סוכנות הידיעות הערבית הסורית), 15 באוגוסט 2006, <http://www.rtv.gov.sy/index.php?d=100349>
- 3 מאמון אפנדי, "הל מא זאל אל־צראע ערביא־אסאראליא?" ("האם הסכסוך עודנו ערבי־ישראלי?"), **אל־ערבייה**, 7 באוגוסט 2006; **אל־ערבייה**, 11 באוגוסט 2014.
- 4 למברקי השגרירות האמריקאית מביירות בזמן מלחמת לבנון השנייה ולאחריה, כפי שהם מופיעים באתר "ויקיליקס", ראו: <https://wikileaks.org/-Leaks-.html>
- 5 "ג'נבלאט יערב ען מח'אופה מן אסתעדאד חזבאללה לחרב ג'דידה" ("ג'נבלאט מביע את חששו מהכנותיו של חזבאללה לקראת מלחמה חדשה"), **אל־ערבייה**, 25 בינואר 2008, <http://www.alarabiya.net/articles/2008/01/25/44694.html>
- 6 ראו למשל דבריו של ראש אמ"ן לשעבר, אלוף אביב כוכבי, אצל: שחר חי, "מדויקים וקטלניים: 170 אלף טילים מאיימים", *ynet*, 29 בינואר 2014, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4482538,00>, html
- 7 אייל זיסר, "ארוכה הדרך לשלום עם סוריה, ממלחמת לבנון השנייה לגישושי השלום באנקרה", **עזכנ אסטרגטי**, כרך 11, גיליון 2 (אוקטובר 2008), עמ' 95–107, [http://heb.inss.org.il/uploadimages/Import/\(FILE\)1225748336.pdf](http://heb.inss.org.il/uploadimages/Import/(FILE)1225748336.pdf)
- 8 לרקע כללי בנושא זה ראו: מאיר אלרן ושלמה ברום (עורכים), **מלחמת לבנון השנייה: היבטים אסטרגטיים** (תל אביב: ידיעות אחרונות־ספרי חמד, 2007).
- 9 "אלפי חיילים איראנים בסוריה", **ישראל היום**, 15 באוקטובר 2015, <http://www.israelhayom.co.il/article/321097>
- 10 יואב זיתון ורועי קייס, "ג'יהאד מורנייה תכנן פיגועים ברמת הגולן", *ynet*, 19 בינואר 2015, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4616461,00.html>; סמיר קונטאר,

- רוצח משפחת הרן, חוסל בתקיפה ישראלית בדמשק", ynet, 20 בדצמבר 2015, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4741487,00.html>
- 11 יואב זיתון, "תקרית בצפון: שני חיילים נהרגו בגבול הצפון", ynet, 29 בינואר 2015, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4620371,00.html>
- 12 אייל זיסר, "ממלכת דאע"ש בסוריה", בתוך: **המדינה האסלאמית: דגל שחור מתנוסס מעליה**, יורם שוייצר ועומר עינב עורכים (תל אביב: המכון למחקרי ביטחון לאומי, 2015), עמ' 109-115.
- 13 ג'קי ח'ורי, "לפחות 43 הרוגים ועשרות פצועים בפיגוע כפול בדרום ביירות; דאעש נטל אחריות", **הארץ**, 12 בנובמבר 2015, <http://www.haaretz.co.il/news/world/middle-east/1.2775299>
- 14 Robert Rabil, *Salafism in Lebanon*. From Apoliticism to Transnational Jihadism (Washington D.C: Georgetown University Press, 2014).
- 15 לסקירה על הבחירות לפרלמנט הלבנוני בשנת 2009 ראו: The National Democratic Institute, "Final Report on the 2009 Lebanese Parliamentary Elections", <https://www.ndi.org/node/16115>
- 16 לדו"ח ועדת החקירה ולמהלך דיוניו של בית הדין הבין-לאומי ראו אתר בית הדין: <http://www.stl-tsl.org/en/>
- 17 Robert F. Worth and Nada Bakrimay, "Deal for Lebanese Factions Leaves Hezbollah Stronger", *The New York Times*, May 22, 2008, http://www.nytimes.com/2008/05/22/world/middleeast/22lebanon.html?_r=0
- 18 אייל זיסר, **סוריה: מחאה, מהפכה, מלחמת אזרחים** (תל אביב: מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון, 2014).

עשור סוער: הזירה הפוליטית בלבנון - 2016-2006

בנדטה ברטי

סכסוכים אינם דבר זר ללבנון. שילוב של מוסדות פוליטיים חלשים, שסעים פוליטיים ומגזריים ומעורבות עמוקה ולרוב אגרסיבית של גורמים זרים, מביאים לכך שלבנון נעה שוב ושוב בין מלחמה לשלום, בין יציבות לכאוס. העשור החולף היה מורכב במיוחד בלבנון. הוא החל בפברואר 2005 עם ההלם והפילוג בעקבות ההתנקשות הפוליטית בראש הממשלה רפיק אל-חרירי – התעשיין המצליח שזוהה עם שיקומה של לבנון לאחר מלחמת האזרחים. במובן מסוים, לבנון עודנה מתמודדת עם המורשת של אירוע זה, למרות שדברים רבים אירעו מאז: המלחמה עם ישראל בקיץ 2006, שהביאה להרס וחורבן בלבנון, והאפקט המערער של הסכסוך האזרחי האלים בסוריה שנמשך כבר חמש שנים. שורשי הקשיים הפוליטיים המתמשכים של לבנון נעוצים, עם זאת, באותו יום גורלי בו חוסל רפיק אל-חרירי.

ההשלכה המובהקת ביותר שנותרה בלבנון מאז רצח חרירי היא השסע הפוליטי. התקופה שלאחר ההתנקשות לוותה באינתיפאדת העצמאות ("מהפכת הארזים") – מעגל המחאה הפוליטית והאזרחית הרחב, ששם קץ לנוכחות הסורית הצבאית בלבנון. עם הנסיגה של סוריה מלבנון, באפריל 2005, תמו שנות הפטרונות הסורית שלאחר מלחמת האזרחים, והכוחות שעמדו מאחורי "מהפכת הארזים" קיבלו את ההזדמנות להוביל כרצונם סדר יום חדש, פוסט-סורי, פנימי וחיצוני. הייתה זו עבורם השעה לנסות לנווט את לבנון לכיוון חדש. אולם, עד מהרה התברר שהמורשת הסורית בלבנון לא הסתכמה רק בנוכחות צבאית, וכי כל מאמץ משמעותי ליצור חלופה לסוריה ייתקל בהתנגדות עיקשת. לבסוף, במקום שינוי קיצוני ויצירת כללי משחק חדשים, לבנון התפשרה על איזון שברירי בין תמיכה בדמשק ובין התנערות ממנה.¹

הגוש האנטי-סורי, שקם בלבנון כתוצאה מאינתיפאדת העצמאות, מצא כי עוצמתו וחופש התמרון שלו הוגבלו בשל מאזן הכוחות בשטח. כך, הפרלמנט הלבנוני נאלץ לא פעם לקבל החלטות על מדיניות החוץ והביטחון של המדינה בשיתוף עם חזבאללה –

ארגון שפעל בתוך המערכת הפוליטית וגם מחוץ לה. המלחמה ב־2006 בין חזבאללה לישראל שימשה במקרה זה כתזכורת לחלוקת העוצמה דה־פקטו בין המדינה ובין השחקן הלא־מדינתי, ולחופש הפעולה ממנו נהנה חזבאללה תחת הכותרת הרחבה של "התנגדות לאומית". חזבאללה לא תכנן מלכתחילה להביא להסלמה עם ישראל ביולי 2006, אך פעולותיו מעבר לגבול אתה הביאו למלחמה, וזו נשאה השלכות כבדות משקל עבור לבנון והמערכת הפוליטית שלה. מעבר לרטוריקה של "התנגדות" והתלכדות מאחוריה, הכוחות הפוליטיים החדשים בלבנון לא ראו נחת מהמעקף שחזבאללה ביצע ומדחיקתם לשוליים במהלך מלחמת לבנון השנייה.

"מהפכת הארזים" ותוצאותיה, לצד המלחמה בין ישראל לחזבאללה ב־2006, הביאו לעליית שני גושים פוליטיים יריבים בלבנון – "הכוחות המהפכניים של 14 במארס" ו"מחנה ההתנגדות של 8 במארס". הקבוצה הראשונה נתמכה בעשור החולף על ידי המערב, גובתה על ידי ערב הסעודית והובלה על ידי בנו של רפיק אל־חרירי, סעד, ראש "זרם העתיד", כמייצגי הקהילה הסוניית בלבנון. מהעבר השני, "מחנה ההתנגדות" מובל על ידי חזבאללה, נתמך על ידי איראן וסוריה ומייצג את הקהילה השיעית במדינה (בחלקה הגדול). על רקע העובדה שהקהילה הנוצרית־המרונית בלבנון היא כף המאזניים, ומחולקת פחות או יותר באופן שווה בין שני המחנות הפוליטיים, "הכוחות המהפכניים" ו"מחנה ההתנגדות" הפכו עד מהרה להיות יותר מביטוי למתחים מגזריים בלבד: הם שיקפו את התפצלותם והתבצרותם של אינטרסים פוליטיים, מגזריים וגאו־אסטרטגיים. כך, בתוך השינוי העמוק שלבנון חוותה בעשור האחרון, הדבר היציב היחיד שנותר בה הוא הפילוג הפנימי. מלחמת האזרחים בסוריה החמירה דינמיקה זאת באמצעות העמקת העוינות, חוסר האמון ההדדי והאיבה המוחלטת בין שני המחנות. חוסר היכולת של "הכוחות המהפכניים של 14 במארס" ו"מחנה ההתנגדות של 8 במארס" לפעול בשיתוף פעולה, הוביל לשורה של משברים פוליטיים, למאבק פנימי, ולבסוף לשיתוק פוליטי.

דוגמה בולטת לשיתוק פוליטי זה הוא חוסר היכולת של לבנון לבחור מחליף לנשיא, מישל סלימאן, לאחר תום כהונתו במאי 2014.² סלימאן עצמו נבחר כמועמד קונצנזואלי במאי 2008, רק בעקבות הסכם דוֹחָה שהושג בחסות קטר, ולאחר מאמצי תיווך קדחתניים מאחורי הקלעים של ערב הסעודית וסוריה. הסכם דוֹחָה סיים את המבוי הסתום הפוליטי המשתק בלבנון, שנמשך 18 חודשים, ומנע מהתהום המגזרית־פוליטית בין שתי הקבוצות היריבות במדינה לגלוש לעימות מזוין ארוך טווח. מקרה זה ממחיש את העובדה שהפילוג הפוליטי החרף בלבנון קדם למלחמת האזרחים הסורית ולא נוצר כתוצאה ממנה.³ אולם, אין כל ספק כי הסכסוך בסוריה האיץ את המגמה, בהגבירו את היריבות בין המחנות, כמו גם בין תומכיהם האזוריים. אגב כך, פחתו עוד יותר הסיכויים לפשרה פוליטית. כתוצאה מכך, הפרלמנט הלבנוני ניסה

מאז מאי 2014 יותר משלושים פעם לבחור מחליף לסלימאן, אך נכון לכתבת שורות אלו, ללא הצלחה.⁴

השיתוק הפוליטי משפיע לא רק על בחירת הנשיא. הוא מונע מהמדינה לטפל בעניינים שוטפים פשוטים כמשמעם – מאיסוף אשפה ועד גילוי מצבורי גז. המבוי הסתום גם הביא לדחיית רפורמות פוליטיות וכלכליות חשובות, כולל בחינה מחדש של שיטת הבחירות במדינה, ובכך הציב את המערכת הדמוקרטית בלבנון במצב של המְתנה.⁵ נקודת האור היחידה היא העובדה שהיריבות הפוליטית בין הפלגים המגזריים והפוליטיים השונים בלבנון לא הפכה לעימות לאומי מזוין. ההימנעות ממאבק חמוש היא עדות להחלטה הקולקטיבית של המדינה הלבנונית למנוע מלחמת אזרחים נוספת, יותר מאשר השתקפות של פיוס פנימי בתוך החברה הלבנונית, שנתרה שסועה כשהייתה. הפילוג הפוליטי אינו הגורם המשמעותי היחיד שמעצב את הזירה הפוליטית והחברתית בלבנון. הרבה קרה לא רק בעימותים בין "הכוחות המהפכניים של 14 במארס" ובין "מחנה ההתנגדות של 8 במארס", אלא גם בתוך כל אחד משני המחנות. אשר ל"כוחות המהפכניים", המומנטום המהפכני שאפיין אותם לאחר שנת 2005 התפוגג ברובו. אפשר לבחון זאת דרך שתי מגמות נפרדות, אך קשורות זו בזו: צמיחת מחלוקות בין בעלי ברית פוליטיים בתוך מחנה זה, והשקיעה הפוליטית של סעד אל-חריירי כמנהיג הקואליציה וכנציג הנבחר של הקהילה הסונית בלבנון.

כאשר באים להעריך את כוחה של הברית הפוליטית של 14 במארס, אפשר לקבוע שהיא איבדה מכוחה בשנים שלאחר אינתיפאדת העצמאות, כאשר תפקודה נפגע בעקבות שילוב של מריבות פנימיות והנהגה לא יציבה. המאבק בין השותפים הפוליטיים בתוך הקבוצה התגלה ביתר שאת סביב פרשת בחירתו של נשיא לבנון, לאחר סיום כהונתו של סלימאן. עד סוף שנת 2015 ניצבו "הכוחות המהפכניים" באופן מאוחד מאחורי מועמדותו של סמיר ג'ע'ע, מנהיג "הכוחות הלבנוניים", אל מול מועמדו של "מחנה ההתנגדות" – מנהיג "התנועה הפטריוטית החופשית", מישל עון.⁶ מחנהו של סעד אל-חריירי התפצל למעשה בתחילת שנת 2016, בעקבות החלטתו המפתיעה של חריירי למנות את סלימאן פרנ'יה, הידוע בתמיכתו בסוריה, כמועמד קונצנזואלי לנשיאות, וזאת במטרה לסיים את הקרע סביב הנושא. המהלך של חריירי לא הוביל גם הפעם למילוי הוואקום הנשיאותי, אך הצליח באופן אירוני לכוון דיאלוג בין היריבים המרים ג'ע'ע ועון.⁷ שני המנהיגים הנוצרים הסכימו כי חוסר שביעות רצונם מהזרתם הפוליטית בידי חריירי גדול יותר מאיבתם ההדדית, ויצרו ברית ביניהם: ג'ע'ע ויתר על מועמדותו ותומך מאז במועמדותו של עון לנשיא.

היעדר ההסכמה הפנימית לא רק הגדיל את הפערים בתוך קואליציית 14 במארס, אלא גם חשף את השפעתו הפוחתת של סעד אל-חריירי בקרב בעלי בריתו הפוליטיים. הדבר ניכר, בין השאר, בהתגברות הביקורת כלפיו בתוך קהילת תומכיו. למעשה,

מנהיגותו של סעד אל-חריירי עומדת בסימן שאלה במחנהו ובקהילה הסוניית בכללותה עוד מהעשור שעבר, ובמיוחד מאז תחילת המלחמה בסוריה, כאשר הוטל ספק ביכולתו (בין שאר הדברים) להתייצב נגד חזבאללה ובשאר אל-אסד.⁸ העובדה שאל-חריירי בילה חלק גדול מהעשור החולף בגלות שכפה על עצמו מחוץ ללבנון, לא סייעה לו לגייס אהדה פנימית ולגיטימציה. ההתפתחויות בראשית 2016 מראות כי אפילו התומכת ההיסטורית של משפחת חריירי, ערב הסעודית, מאבדת סבלנות כלפי בן חסותה המסורתי. ערב הסעודית, המתוסכלת מהפסדיה לאיראן בזירה האזורית, ובמיוחד בסוריה ובתימן, מנסה להגביר את השפעתה בלבנון, תוך שהיא מאלצת את הממשלה הלבנונית לבחור בין ריאד ובין טהראן. בראשית 2016 הובילה עמדה זו את ערב הסעודית להקפיא באופן רשמי חבילת סיוע צבאי בסך שלושה מיליארד דולר לכוחות הביטחון הלבנוניים, כמו גם להקפיא סכום ייעודי נפרד, בסך של מיליארד דולר, למגזר הביטחוני הלבנוני בכללותו. צעד זה לווה בקריאה לאזרחים סעודיים להימנע מביקורים בלבנון (דבר שהוביל בעקבותיו גם את בחריין ואת איחוד האמירויות לאמץ מדיניות דומה). בנוסף, ערב הסעודית השקיעה מאמצים בהפעלת לחץ על איראן דרך בעל הברית החזק ביותר שלה בלבנון, חזבאללה, וזאת כשהובילה את "מועצת שיתוף הפעולה של מדינות המפרץ" (GCC) ואת הליגה הערבית להכריז עליו כארגון טרור. שוב באופן אירוני, הנפגעים הגדולים ביותר ממדיניות זו לא צפויים להיות חזבאללה ובעלי בריתו, אלא דווקא בעלי בריתה של ערב הסעודית בלבנון: הצעדים הסעודיים האחרונים מצירים את חריירי ומפלגתו כחלשים במיוחד, מבודדים וחסרי יכולת לסייע לערב הסעודית להשיג את יעדה להחליש את חזבאללה בזירה הלבנונית.⁹ כשחילוקי הדעות בתוך מחנה 14 במארס משולבים במשבר מנהיגות ובהחלשת הגיבוי האזורי, קשה להימנע מתחושה שהמומנטום שאפיין מחנה זה אחרי המהפכה של 2005 התפוגג ברובו, וכמוהו גם המשקל הפוליטי שלו ושל העומד בראשו.

מחנה ה-8 במארס שומר, לעומת זאת, לפחות בינתיים, על אחדות השרות, והקואליציה בהובלת חזבאללה נראית פחות שברירית מיריבתה. הדבר נכון במיוחד לאחר ההתערבות הרוסית בסוריה וההתייצבות הזמנית של משטר אסד. בה בעת, ציר "ההתנגדות" עבר שינויים רבים בעשור האחרון. הדבר בלט בראש ובראשונה אצל חזבאללה, שעבר מערכת מהירה ועמוקה של שינויים אסטרטגיים לאחר שנת 2006. הארגון, שהכריז מטעם עצמו בקיץ 2006 על "ניצחון אלוהי", יכול היה לסמוך אז על תמיכה אזורית חזקה, וזאת בתמורה לתפקיד שנטל על עצמו כמוביל המאבק נגד ישראל. אפילו רבים מהפוליטיקאים ממחנה 14 במארס, שתקפו לא פעם את "ההרפתקנות" של חזבאללה בדלתיים סגורות, הגנו לרוב על הישגי "ההתנגדות" שלו בפומבי.

חלון הלגיטימציה של חזבאללה נסגר כשהחל להיות מעורב במלחמת האזרחים בסוריה. התפתחות זו הביאה ל"הסרת הכפפות" של יריביו הפוליטיים. מאז 2011

נאלץ הארגון לאזן ברמה הפוליטית את תדמיתו כ"מגן לבנון" עם תפקידו ומעורבותו ההולכים וגוברים במלחמת האזרחים בסוריה. הארגון הלבנוני הפך שם בהדרגה למכפיל כוח חיוני עבור משטר אסד, כמו גם לגורם מפתח באסטרטגיית המלחמה של נשיא סוריה.

המעורבות הפעילה של חזבאללה בסוריה הציתה מתקפות ארסיות נגדו מצד הגורמים החברים במחנה 14 במארס, ובראשם העיתון "אל-מסתקבל" של סעד אל-חרירי. מתקפות אלו גרמו נזק למעמדו של חזבאללה הן ברמה הלאומית והן ברמה האזורית.¹⁰ הביקורת שנמתחה על הארגון על ידי יריביו קבעה, בין השאר, כי חזבאללה אינו יכול עוד לטעון שהוא ארגון "התנגדות" לבנוני לאומי, ובמקום זאת יש להתייחס אליו כאל מיליציה מגזרית ושלוחה של איראן. בתגובה לכך, חזבאללה פתח במערכה פוליטית להגנה על עצמו ועל הישגיו. כך, למשל, הארגון הדגיש את תפקידו כארגון פוליטי וצבאי המחויב לשתי חזיתות: זו של "האויב הישראלי" וזו של האיום ה"תכפירי" העולה (האסלאם הסלפיה-ג'יהאדי, ובראשו "המדינה האסלאמית" ו"אל-קאעדה").¹¹ באופן טבעי, טיעון זה נדחה על ידי יריביו הפוליטיים של חזבאללה. יתרה מכך, המערכה הצבאית בסוריה הפכה את חזבאללה עצמו למטרה להתקפות ולפגיעות מצד ארגונים סלפיים-ג'יהאדיים, המזוהים באופן ישיר או בלתי ישיר עם קבוצות אלו בסוריה.¹² עם זאת, יהיה זה לא נכון להניח שביקורת ברמה הלאומית וסדרה של התקפות טרור בפרופיל גבוה על חזבאללה מצד ארגונים סלפיים-ג'יהאדיים הצליחו לשנות באופן קיצוני את היחסים ההיסטוריים המוצקים של הארגון עם האוכלוסייה השיעית בלבנון בכללותה. למעשה, עליית הארגונים הסלפיים-ג'יהאדיים בלבנון, יחד עם הפעילויות מעבר לגבול של "המדינה האסלאמית" ו"ג'בהת א-נוסרה", הפכו את הברית בין חזבאללה לבין כלל הקהילה השיעית בלבנון לרלוונטית מתמיד. אין הדבר אומר שהמעורבות המתמשכת של חזבאללה במלחמת האזרחים בסוריה לא עוררה ביקורת בקהילה השיעית. אדרבא, נשמעו בקרבה קולות שפקפקו בהיגיון העומד מאחורי הנוכחות של חזבאללה במדינה השכנה, לצד מחאות על המחיר הגבוה בחיי אדם שנוכחות זו גבתה, וכן ביקורת על הטיפול הלא מספק שחזבאללה העניק לקורבנות המלחמה בסוריה ועל שחיתות בארגון. לפי שעה, קולות אלה אינם מבטאים מגמה כללית, ורוב הקהילה השיעית עדיין מגבה את חזבאללה ואת מעורבותה בסוריה. מלחמת האזרחים הסורית מעצבת מחדש את עתידה של לבנון במובנים עמוקים הרבה יותר, גם מעבר לפילוג הפנימי ולחילופי הדורות הפוליטיים. למעשה, המלחמה כבר עיצבה את מצבה של לבנון במישורים הפוליטי, הכלכלי והחברתי: נוכחותם של יותר ממיליון פליטים מסוריה במדינה הופכת את השלכות המלחמה למורגשות בכל רמה – מהשפעה על התשתיות הציבוריות, שנמתחות ממילא לקצה גבול יכולתן, עד האתגרים הכלכליים והחברתיים הקשורים לסיוע בטווח הקצר לאוכלוסיית הפליטים

ולאינטגרציה שלהם במדינה בטווח הארוך. למותר לציין כי במדינה שהמערכת הפוליטית בה מעוצבת בידי דינמיקות מגזריות, האתגר של זכויות אזרח ושילוב הפליטים בחברה מהווה סוגיה רגישה ומורכבת. די בתזכורת הכואבת של הניסיון ההיסטורי של הפליטים הפלסטינים בלבנון כדי להמחיש קושי זה. בכל מקרה, התוצאות של משבר הפליטים הסורים בלבנון עדיין רחוקות מלהיות ברורות, אך נראה כי אם המדינה הלבנונית תפיק תועלת מהסיוע החיצוני ותשקיע באינטגרציה פוליטית וכלכלית, אוכלוסיית הפליטים יכולה להיות משאב בעל משמעות עבור לבנון.

העשור האחרון היה עשיר באירועים בזירה הפוליטית הלבנונית, ביניהם המלחמה עם ישראל, הפילוג הפנימי הגובר, שיתוק פנימי ומעורבות כבדה של גורמים זרים. במבט קדימה, העתיד הפוליטי של לבנון ימשך להיות כרוך בתוצאותיה של מלחמת האזרחים בסוריה ובמאזן העוצמה הגאו-פוליטי האזורי הרחב יותר. אלה ידגישו כתמונת מראה את השתקפותה של המדינה הלבנונית הקטנה במזרח התיכון הגדול.

הערות

- 1 Benedetta Berti, *The Ongoing Battle for Beirut: The Role of Foreign Powers in Lebanon between Old Dynamics and New Trends* (Tel Aviv: Institute for National Security Studies, 2011).
- 2 "Sleiman's Departure Stirs Reactions on Social Media", *Daily Star*, May 24, 2014, <http://www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2014/May-24/257699-sleimans-departure-stirs-reactions-on-social-media.ashx#axzz32izpc3je>
- 3 Berti, *The Ongoing Battle for Beirut*.
- 4 Hamza Takin, "For 36th Time, Lebanon Fails to Choose New President", *Andolu Post*, March 2, 2016, <http://aa.com.tr/en/todays-headlines/for-36th-time-lebanon-fails-to-choose-new-president/530561>
- 5 Oliver Holmes, "Lebanese Parliament Extends Own Term till 2017 amid Protests", *Reuters*, November 5, 2014, <http://www.reuters.com/article/us-lebanon-parliament-idUSKBN0IP18T20141105>
- 6 Benedetta Berti, "The Challenge of Electing a New Lebanese President", *Muftah*, June 9, 2014, <http://muftah.org/challenge-electing-new-lebanese-president/#.VwJis-J96Un>
- 7 Ramez Dagher, "Lebanon's Divisive Presidency", *Sada, Carnegie Endowment for International Peace*, February 2, 2016, <http://carnegieendowment.org/sada/?fa=62658>
- 8 Benedetta Berti, "Saudi Brinkmanship in Lebanon", *Sada, Carnegie Endowment for International Peace*, March 24, 2016, <http://carnegieendowment.org/sada/?fa=63111>
- 9 Mayssam Rizk, "Saudi Sanctions on Hariri", *Al-Akhbar*, March 8, 2016, <http://www.al-akhbar.com/node/253765> (Arabic)
- 10 "March 14: Hizbullah Fighting in Syria Risks Eruption of Sunni-Shiite Strife", *Naharnet*, April 17, 2013, <http://www.naharnet.com/stories/en/79815>
- 11 "Nasrallah Speech: I Vow Victory Again", *al-Ahed*, May 25, 2013,
- 12 Nour Samaha, "Twin Suicide Bomb Attacks Rock Lebanon", *al-Jazeera*, January 11, 2015, <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2015/01/twin-suicide-bombattacks-rock-lebanon-2015111113944330224.html>

תפיסת ההרתעה של חזבאללה כלפי ישראל על פי נאומי נצראללה: ממלחמת לבנון השנייה ועד היום

כרמית ולנסי, יורם שוייצר

“לבנון חייבת כוח צבאי מרתיע. אז נוכל להגיד לישראלים להיזהר. אם אתם רוצים לתקוף את לבנון ולהגיע להישגים, לא תוכלו לעשות זאת, מכיוון שאיננו עוד מדינה חלשה. אם נציג לישראלים את ההיגיון הזה, הם יחשבו מיליון פעם”

חסן נצראללה, 17 באוגוסט 2009

רקע

עניינו של מאמר זה הוא באפיונה של תפיסת ההרתעה של חזבאללה אל מול ישראל, כפי שהתפתחה בעשור האחרון מאז מלחמת לבנון השנייה. המאמר ישתמש בנאומי המרכזיים של מנהיג הארגון, חסן נצראללה, בשנים אלו ככלי לבחינת אבולוציית ההרתעה והשתנותה על פני ארבע נקודות זמן (2000, 2006, 2008 ו-2011), וכן כאמצעי לשיקוף הנסיבות הפנימיות והאזוריות בהן פעל חזבאללה בתקופות אלו. נצראללה עושה לאורך שנות קיומו של חזבאללה שימוש תכוף באמצעי התקשורת במטרה להעביר את מסריו ולקדם את סדר יומו של הארגון לקהלי יעד שונים – הישראלי והפנימי-לבנוני. לפיכך, נאומיו מהווים צוהר להבנת הלכי הרוח של הארגון בכלל, ותפיסת ההרתעה של חזבאללה בפרט.

מסרים מרכזיים

ניתוח נאומיו של נצראללה, בעיקר מאז שנת 2011, מראה כי הנושאים הזוכים לנפח המשמעותי ביותר בהם הינם המלחמה בסוריה והפוליטיקה הפנימית בלבנון. העיסוק של חזבאללה בישראל, ובתוך כך ממד ההרתעה המופנה כלפיה, קיימים באותם נאומים,

אולם היקפם מצומצם מזה שרווח בתקופה שקדמה לאירועי הטלטלה האזורית, ובמיוחד מלחמת האזרחים בסוריה.

נרטיב הניצחון של חזבאללה על ישראל במלחמת לבנון השנייה נותר איתן ושריר לאורך השנים ומשמש תזכורת חוזרת של הארגון לחיוניותו ולצדקת דרכו. אותו נרטיב ממשיך להיות מקור לביסוס תפיסת ההרתעה של חזבאללה מול ישראל. עם זאת, ניתן להסיק מנאומי נצראללה כי חזבאללה אינו מעוניין לפתוח מחדש, ביוזמתו, את החזית נגד ישראל. כך, ההתבטאויות על היכולות הצבאיות שבידי חזבאללה באות בהקשר הרתעתי מובהק, ונועדות להעביר את המסר כי למרות הישאבותו של הארגון לזירה הסורית, הוא ממשיך להתכונן למלחמה עם ישראל. זאת, במטרה למנוע אותה, ואם תתרחש - כדי לנצח בה.¹

נאומי נצראללה מעידים על הכרה בקיומה של הרתעה הדדית, הן כתוצאה ממלחמת לבנון השנייה והן לאור הנסיבות האזוריות בהן פועל חזבאללה: "ישנו מצב של הרתעה משני צדי הגבול. אף אחד לא יכול להכחיש זאת. אם ההתנגדות רוצה להגיע לעימות עם ישראל, עליה לעשות שיקול אמיתי שהצבא הזה חזק. אנחנו לא עוסקים בחזיונות, וגם הישראלים, כאשר הם מנסים לעשות משהו בנוגע ללבנון, לוקחים בחשבון שישנה שם התנגדות חזקה ובעלת יכולות".²

לתפיסתו של נצראללה, רתיעתה של ישראל נובעת מחשש שלה שמלחמה עם חזבאללה תעורר שדים מרובצם ותשיב את ישראל לסדר היום האזורי בכלל והפלסטיני בפרט, וזאת לעומת המצב כיום, שבו העולם הערבי והמוסלמי עסוק בענייני הפנימיים. סיבה אחרת לרתיעתה של ישראל אותה מציין נצראללה קשורה בשיקול הישראלי להימנע ממלחמה כל עוד ההכרעה והניצחון אינם מובטחים ומהירים: "אחרי שישראל התנסתה במלחמת לבנון השנייה ובוועדת וינוגרד [...] יש דבר אחד שמונע ממנה לפתוח במלחמה, והוא חוסר יכולתה להשיג ניצחון ברור ושאינו שנוי במחלוקת [...] זאת, לאור קיומה של ההתנגדות והתמיכה בה מצד עמה וצבאה הלאומי".³

אשר למידת ההרתעה של ישראל כלפי חזבאללה, נצראללה עושה בשנה האחרונה הבחנה בנאומיו בין הרתעה הנובעת ממערכה צבאית, שכאמור מתקיימת בין שני הצדדים, ובין הרתעה הנובעת מ"מערכה רכה" שמנהלת ישראל נגד ארגונו. "מערכה רכה" זו כוללת, לדבריו, "הפעלת לחץ מדיני, ציבורי, תקשורתי [...] והטלת מצור כספי וייבוש מקורות המימון של הארגון, באופן שיחליש את הגוף מבפנים בעקבות מצור ובידוד ויסדוק את התמיכה העממית בו".⁴ לטענתו, חזבאללה נאלץ להתמודד עם האשמות שווא ודמוניזציה הן מצד ישראל והן מצד חלק ממדינות ערב הפועלות בשירותה. נראה, כי בניגוד לנרטיב הצבאי, נצראללה מתקשה להציג מענה אפקטיבי לסוג האיום הגלום בלוחמה פסיכולוגית ופיננסית, שכלל הנראה אכן יוצר הרתעה כלפי

הארגון ואף מגביל את חופש פעולתו: "אנו מתמודדים עם ההשחרה הזו באמצעות אמינותנו, המוסר, ההליכות, ההיסטוריה [...] ובעיקר באמצעות ההישגים והניצחונות".⁵ מרחב נוסף בו מפעיל חזבאללה את יכולותיו כדי להרתיע את ישראל הוא הזירה הבינ-לאומית. דפוס פעולה זה אינו חדש ומשמש לאורך השנים אמצעי הרתעה נוסף של הארגון, המתקיים לצדה של ההרתעה במרחב הפיזי הישראלי-לבנוני. לעתים, פעילות חזבאללה בחו"ל, או האיום לפעול בזירה זו, נועד לשמר את יכולת ההרתעה של הארגון בנסיבות בהן יש לו קושי מבצעי לפעול, או כתוצאה משיקול אסטרטגי המחייב אותו להימנע מפעילות במרחב המקומי.

חזבאללה פעל לראשונה נגד ישראל בזירה הבינ-לאומית ב-1992, בעקבות ההתנקשות שלה בשייח' עבאס אל-מוסווי, קודמו של נצראללה כמזכ"ל הארגון, ותקיפתה שנתיים לאחר מכן, מחנה אימונים של חזבאללה בלבנון, שם נהרגו 15 מאנשיו. בתגובה לכך ביצע הארגון שני פיגועי התאבדות קטלניים האחד בשגרירות ישראל בארגנטינה במארס 1992 (29 הרוגים ו-220 פצועים) והשני בבניין הקהילה היהודית בבואנוס איירס, "אמיה", ביולי 1994 (85 הרוגים ומעל 300 פצועים). כבר אז הציב נצראללה את המשוואה של "עין תחת עין", שנועדה לסמן לישראל כי כל פגיעה שלה בלבנון תותיר לארגון חופש פעולה מלא להגיב בכל מקום בעולם שיראה לנכון. הפיגועים נגד יעדים ישראליים בחו"ל הוכיחו, מבחינתו של נצראללה, יכולת הרתעה אפקטיבית.

אבולוציית ההרתעה 2000-2016

הבלטת היתרונות הטמונים באסימטריה (שנות האלפיים)

במהלך שנות התשעים של המאה העשרים הלכה והעמיקה בקרב שחקנים לא מדינתיים אלימים במזרח התיכון, ובראשם חזבאללה, ההכרה בנחיתותם הטכנולוגית ובפער הגדול שנוצר ביכולות הצבאיות בינם ובין ישראל.⁶ בעקבות זאת, התעצבה אצלם תפיסת לחימה שבבסיסה מונחת ההנחה כי ניתן לקיים איזון ושוויון בין שני הצדדים בתחומים אחרים, שאינם מבוססי טכנולוגיה, ואף ליצור חוסר איזון לטובת הצד החלש יותר לכאורה. כך, למשל, הצד הנחות מבחינה טכנולוגית יכול להיות בעל יתרון בפרמטרים כמו גודל השטח והאוכלוסייה, מידת הנחישות, יכולת העמידה והחוסן, הנכונות ליטול סיכונים ורמת הרגישות לאבדות או לנזקים הנגרמים מעימות אלים. בהקשר של חזבאללה, תפיסה זו אפשרה לו ליצור יכולת הרתעה אמינה, בראש ובראשונה כדי למנוע עימות רחב היקף עם ישראל, שנתפס כמנוגד לאינטרסים של הארגון וליכולותיו. יכולת זאת גם נועדה לכך שבמקרה שההרתעה הבסיסית תיכשל, המלחמה תועבר למגרשים הנוחים יותר לצד החלש לכאורה, וכך יקוּזו, ללא קרב, חלק מיתרונותיו של הצד התוקף, בעל העליונות הטכנולוגית.⁷

נאומיו והתבטאויותיו של נצראללה בשנים אלו משקפים את ההכרה בנחיתות הטכנולוגית של חזבאללה ואת יתרונותיו כארגון גרילה. מאוחר יותר, במהלך מלחמת לבנון השנייה, המשיך נצראללה לבסס את ההרתעה נגד ישראל על היתרונות הטמונים בלוחמת הגרילה: "מדיניותנו אינה להיאחז בנקודה כזו או אחרת בעיירה מסוימת וכדומה. הלחימה שלנו אינה לחימה בעלת ממד גיאוגרפי, שהרי איננו צבא מאורגן ואיננו לוחמים כמו צבא מאורגן. אנו לוחמים מלחמת גרילה. לכן, מבחינתנו עדיף לאפשר להם [לצה"ל] להתקדם ולהיכנס לערים ולכפרים, משום שכך יתאפשר לנו להילחם בהם ישירות ולהסב להם נזקים ואבדות בנפש".⁸

השיח על "אסכולת לחימה חדשה" (2006)

לצד ההכרה ביתרונות הגרילה בשיח ההרתעה של נצראללה, החל להתפתח אצלו מרכיב נוסף, המשקף ניסיון לשמר את היתרונות הטמונים בלוחמה האסימטרית כאבני היסוד של ההרתעה, אולם הפעם לצד רכישה ופיתוח של יכולות צבאיות מתקדמות יותר, החורגות מיכולותיו של ארגון גרילה קלאסי. עיקר השינוי, כפי שבא לידי ביטוי בשיח החדש, הוא השימוש בנשק בליסטי תלול מסלול (רקטות וטילי קרקע-קרקע), שיתרונו הגדול הוא ביכולתו לחדור לעומק שטחו של היריב מבלי שזה פיתח אמצעי נגד יעילים, ובקושי שלו לאתר ולתקוף את המשגרים של הנשק הבליסטי עקב חתימתם הנמוכה ומספרם הרב: "המטרה של הרקטות שלנו הינה להרתיע את ישראל מלפגוע באזרחים לבנונים. עובדה היא כי ישראל לא תקפה יעדים אזרחיים. האויב חושש, כל פעם שהוא מתעמת אתנו, פן יפלו קורבנות בשורותינו, בקרב האזרחים הלבנונים, כי הוא יודע שהדבר יביא לירי תגובה של הרקטות שלנו, שמפניהן הוא ירא".⁹

השילוב בין יכולות סדירות לבלתי סדירות קיבל ביטוי ואף התעצם בשיח של נצראללה במהלך מלחמת לבנון השנייה ואחריה. הייתה זו תמיכתן של סוריה ושל איראן בחזבאללה, אשר אפשרה לו להפוך לשחקן ייחודי כארגון טרור בעל יכולות צבאיות מתקדמות: עם תחילת המלחמה נהנה חזבאללה ממלאי גדול של אלף רקטות ארוכות טווח (עד 250 ק"מ); מכמות גדולה מאוד (13,000) של רקטות קצרות טווח; ממערך אווירי שכלל כלי טיס בלתי מאוישים למשימות תקיפה; ממערך ימי, כולל טילים נגד ספינות; ומכוח קרקעי גדול (כ-10,000 לוחמים), שפעל ככוח גרילה, חמוש בטילים אישיים מתקדמים נגד טנקים ונגד מטוסים. בנוסף לכך, חזבאללה הקים בדרום לבנון מערכים שבהם הוצב נשק נגד טנקים, נבנו בונקרים תת-קרקעיים והוכן מערך לוגיסטי ללחימה ממושכת. מערכים אלה היו בחלקם בתוך הכפרים השיעיים, או בשוליהם.¹⁰

הישגי הארגון במלחמת לבנון השנייה, לצד השיח הביקורתי שהתפתח בישראל סביב הישגיה המוגבלים של המערכה נגד חזבאללה, הובילו את נצראללה¹¹ להציג

תפיסת הרתעה משוכללת יותר, שהבליטה את יכולתו של הארגון למזג צורות של לחימה סדירה-קונבנציונלית עם גרילה וטרור, לטשטש גבולות בין חזית לעורף ובין צבאי לאזרחי, ולאתגר בכך אף יותר את המענה הצבאי של ישראל: "אסטרטגיית ההתנגדות הפכה ממלחמת גרילה מסורתית לאסכולת לחימה חדשה, שאין דומה לה, כזו הנמצאת בין הצבא הסדיר למלחמת גרילה [...] הניצחון במלחמת יולי [וההישגים] לאחריה הפכו את ההתנגדות למתקדמת מאוד אל מול יכולותיו, לקראת המלחמה הבאה [...]"¹²

התייחסות ל"מערכה פתוחה": הרחבת הפעילות בחו"ל (2008)

חיסולו של עמאד מע'ניה בדמשק בפברואר 2008, פחות משנתיים לאחר מלחמת לבנון השנייה, אשר יוחס לישראל, היה נקודת מפנה לנצראללה, שבעקבותיה הכריז על חשבון דמים פתוח מול ישראל. נאומיו מאז העידו כי הוא רואה בזירה הבין-לאומית מרחב פעולה משמעותי להתרעת ישראל ולתגובות נקם בה, על מה שנתפס על ידיו כפעולות תוקפניות שלה נגד ארגונו או כפגיעה ב"ריבונות הלבנונית", שבראייתו חזבאללה אמון על שמירתה. הזירה הבין-לאומית הפכה לאחת האופציות של נצראללה לסמן לישראל כי מבחינתו היא "עברה את הגבול" ולאותות לה כי גם אם יש לחזבאללה מגבלות לפעול נגדה מלבנון או מסוריה, הארגון לא יירתע מלפגוע ביעדים שלה בחו"ל. הצגת עמדה זו התבססה כמובן על התקדים של מעשי הגמול שביצע הארגון בבואנוס איירס בשנים 1992 ו-1994.

ואכן, נצראללה הכריז בהלווייתו של עמאד מע'ניה (14 בפברואר 2008) כי ישראל "חצתה את הגבול" וכי מעתה מדובר ב"מערכה פתוחה" אתה, שבה "הארגון יגיב בכל מקום, בכל זמן ובכל צורה אותה יראה לנכון"¹³. מיד לאחר מכן, וברוח זו, החל מנגנון פיגועי חו"ל של חזבאללה במאמצים לממש את האיום. כבר באותה שנה בוצעה שורה של ניסיונות פיגוע מצד אנשיו, לעתים בשיתוף עם "כוח קודס" של "משמרות המהפכה" האיראניים - באזרביג'אן,¹⁴ בטורקיה ובמצרים.¹⁵ חזבאללה המשיך גם לאחר מכן לנסות ולהוציא לפועל פיגועים נגד יעדים ישראלים (ויהודיים) בחו"ל, כמו הפיגוע נגד רכב של דיפלומטים ישראלים בגשר אלנבי על הירדן.¹⁶

בשנת 2011, בנאום המסורתי לציון יום השנה למות מע'ניה, שב נצראללה והדגיש כי דמו של מע'ניה ימשיך לרדוף את ישראל וכי התגובה שטרם מומשה תבוא בזמן ובמקום המתאימים.¹⁷ כחודשיים לאחר מכן, במאי 2011, בוצע ניסיון התנקשות כושל בקונסול ישראל באיסטנבול, על ידי שלושה פעילי חזבאללה שנשלחו מביירות.¹⁸ גם בשנת 2012 עשה חזבאללה מספר ניסיונות פיגוע בזירה הבין-לאומית: בתאריך ה-8 בינואר פורסם כי בסופיה, בירת בולגריה, נחשף בבדיקה שגרתית מטען שהועמס על אוטובוס תיירים ישראליים בטורקיה.¹⁹ האירוע התרחש לאחר שב-5 בינואר 2012

פורסם בתקשורת הישראלית כי חזבאללה מתכוון לבצע פיגוע נגד יעדים תיירותיים ישראלים באירופה.²⁰ באותו חודש גם עצרה משטרת תאילנד לבנוני בעל אזרחות שבדית, שנחשד כקשור לחזבאללה, לאחר שהתקבל מידע על "איום מידי לפיגוע טרור" בשטח הבירה בנגקוק.²¹ בינואר 2012 גם סוכלה מתקפת טרור באזרביג'אן, שיעדה היה שגריר ישראל שם. הרמטכ"ל דאז, בני גנץ, ייחס את ניסיון הפיגוע לחזבאללה. יצוין כי האירוע באזרביג'אן התרחש כשלושה שבועות לפני יום השנה לחיסולו של עמאד מע'ניה.²²

ב-18 ביולי 2012 הצליח חזבאללה במאמציו לממש את איומיו וניסיונותיו לנקום בישראל, כאשר פעיל הארגון פוצץ מטען חבלה באוטובוס של תיירים ישראלים בשדה התעופה בבורגס שבבולגריה. הפיגוע גרם למותם של חמישה ישראלים ושל נהג האוטובוס הבולגרי, ולפציעתם של 36 אזרחים ישראלים.²³ המערכה בחו"ל נמשכה בעקבות חיסולו של חסן אל-לקיס, ראש יחידת התקשורת והטכנולוגיה ואחראי האמל"ח המתקדם בחזבאללה, ב-4 בדצמבר 2013. חזבאללה הטיל את האחריות על ישראל, אף שעיתון כווייתי רמז כי אנשי חזבאללה עצמם עומדים מאחורי החיסול, לאחר שטענו כי אל-לקיס היה מרגל של המוסד הישראלי.²⁴ בהצהרותיו של נצראללה (ב-25 במאי וב-4 בנובמבר 2014) הוא נמנע מלהתייחס ישירות לאחראים למותו של אל-לקיס, ויחד עם זאת שב ואיים כי חזבאללה יגיב על כל תוקפנות בכל עת שיראה לנכון.²⁵ ב-30 בינואר 2015 התייחס נצראללה לחיסול בכיריו בקוניטרה, בהם ג'יהאד מע'ניה, אשר היה לדבריו פעולה צבאית לאור יום, זאת לעומת חיסולו של אל-לקיס מליל ה-3 בדצמבר 2013 אשר בגדר "פעולה ביטחונית מעורפלת".²⁶

חזבאללה המשיך לבצע ניסיונות פיגוע נגד ישראלים בחו"ל גם בשנת 2014. ב-15 באפריל אותה שנה נחשפה חוליית טרור פעילה של הארגון בתאילנד, שעסקה באיסוף מידע מודיעיני ותכננה לבצע פיגוע נגד תיירים ישראלים.²⁷ באוקטובר אותה שנה נעצר בפרו צעיר ממוצא לבנוני, שעל פי החשד הקים תא טרור של חזבאללה ותכנן לבצע פיגועים נגד אתרים יהודיים (בתי חב"ד ואתרים של הקהילה היהודית), מוקדי תיירות ישראלים ושגרירות ישראל בלימה.²⁸

התחקות אחר הפעילות המבצעית הענפה של חזבאללה בחו"ל בעשור השני של שנות האלפיים מעידה על כך, שעל אף קיומה של הרתעה ישראלית מול הארגון בזירה הצפונית (לבנון וסוריה), הדינמיקה האזורית והפנימית משפיעה פחות על ממד ההרתעה כלפי פעילותו בחו"ל. גם במהלך 2015 נשמעו מצד דוברי חזבאללה איומים לנהל "מערכה פתוחה" עם ישראל, קרי להמשיך לפעול בזירה הבין-לאומית כתגובה לפגיעות חריגות שלה בארגון, בעיקר בעקבות חיסולים של פעילי חזבאללה שיוחסו לישראל.²⁹

יצירת דימוי של שוויון אסטרטגי (2011 ואילך)

אם בעשור הראשון של שנות האלפיים התמקדה תפיסת ההרתעה של חזבאללה ביתרונות הטמונים במלחמת גרילה, לצד היכולות הצבאיות המתקדמות (בעיקר הבליסטיות) של הארגון, הרי שבעשור השני, ובעיקר מאז 2015, ניתן לזהות תפנית באיום ובשיח ההרתעה. השיח המיוצג בשנים האחרונות על ידי נצראללה חותר ליצור מצג לא רק של יכולות צבאיות מתקדמות כשל צבאות סדירים, אלא של כאלו המשתוות ליכולותיה הצבאיות של ישראל, או מצג לפיו חזבאללה מסוגל לפחות להשיב מידה כנגד מידה לפעולותיה התוקפניות. ניתן למצוא שני ביטויים מרכזיים לגישה זאת: הראשון הוא האיום של חזבאללה לכבוש שטחים ויישובים ישראלים במסגרת "התוכנית המבצעית לכיבוש הגליל" עליה הכריז נצראללה באירועי יום השנה השלישי לחיסולו של עמאד מע'ניה, ב-16 בפברואר 2011. נצראללה הנחה בדבריו את לוחמיו להיות מוכנים לכך, שאם ישראל תפתח במלחמה נגד חזבאללה, הם יכבשו את הגליל.³⁰ בשנים שלאחר מכן המשיך נצראללה לאיים כמה פעמים "לכבוש את הגליל", וחזבאללה אף פרסם סרטון המפרט את התוכנית המבצעית לכך.³¹ רכיב חדש זה במאזן ההרתעה חזבאללה-ישראל קשור במידה רבה למעורבותו של הארגון במלחמת האזרחים בסוריה. חזבאללה צבר ניסיון קרבי משמעותי בלחימה שם, שכלל את שיטות פעולתו, למד לכבוש שטחים, לטהר שטח בנוי ולהשתמש בטנקים ובארטילריה. זאת, לצד הצטיידותו בנשק מתקדם מתוצרת רוסית.

על השינוי בשיח ההרתעה של חזבאללה ניתן ללמוד גם מהשוואה בין ההתבטאויות של סגן מזכ"ל הארגון, שיח' נעים קאסם, בשנת 2005, ובין אלו של נצראללה בשנת 2015. ב-2005 אמר קאסם: "תפקיד ההתנגדות הוא לא בהכרח לכבוש שטח כלשהו מהאדמות המשוחררות, כפי שהיה במקרה של שחרור סוג'וד, ערמתא, ודבשה, שם הונף דגל חזבאללה. פעולה של ההתנגדות נחשבת למוצלחת כאשר היא פוגעת וגורמת לפגיעה, למוות או לפיצוץ של מוצבי הכובש, ולא בהכרח כזו שכובשת מוצב שלו".³² לעומת זאת, עשור לאחר מכן כבר טען נצראללה: "אין לכך תקדים שכוחות מתואמים של לוחמי ג'יהאד מההתנגדות נכנסים לעיר או משתלטים על אזור גיאוגרפי נרחב עם אמצעים צבאיים. הניסיון הזה לא היה קיים בעבר. עכשיו ההתנגדות הרוויחה את הניסיון הזה [...] ההתנגדות מוכנה עם אנשיה, קציניה ומשאביה להיכנס לגליל. ההתנגדות מוכנה להעביר את המערכה לשטחו של האויב, לא רק באמצעות רקטות, אלא גם באמצעות פעילות בשטח".³³

ביטוי שני לתפיסה של "מידה כנגד מידה" משתקף בנאומו של נצראללה מפברואר 2016, אשר זכה לכינוי "נאום האמוניה". בנאום זה עסק נצראללה במעין משוואה הרתעית בין יכולתו של חזבאללה להביא למותם של עשרות אלפי בני אדם באמצעות ירי של טילים מדויקים לעבר מכל האמוניה במפרץ חיפה ובין יכולתה של ישראל

להסב נזק כבד לד'אחיה (הפרבר הדרומי של ביירות) באמצעות חיל האוויר שלה, במסגרת מה שמכונה "דוקטרינת הד'אחיה". נצראללה אף אמד את היכולת החדשה של הארגון כשוות ערך ל"פצצת גרעין".³⁴

על אף הישאבותו של חזבאללה לזירה הסורית, נראה כי הדבר לא פגע בתפיסת "המערכה הפתוחה" שלו ובהמשך נכונותו לפעול נגד ישראל בזירה הבין-לאומית. כך, בעקבות חיסול ג'יהאד מע'ניה, בנו של עמאד, ב-18 בינואר 2015, יחד עם בכירים נוספים מחזבאללה ומכוח משמרות המהפכה האיראני, נשא נצראללה נאום (30 בינואר), בו ציין כי אין ספק שמדובר בהתנקשות וכי הראיות מצביעות על ישראל כאחראית לה. נצראללה חזר על כך שההתנגדות רשאית להגיב על התנקשות זאת בכל מקום ובכל דרך.³⁵

חיסולו של סמיר קונטאר ב-19 בדצמבר 2015, שיוחס גם הוא לישראל, הביא לתגובה רטורית שגרתית מצד נצראללה (27 בדצמבר 2015), לפיה חזבאללה נחוש להגיב על החיסול "בסמוך לגבול, בתוך ישראל ומחוצה לה [...]".³⁶ חיסול קונטאר הוזכר שוב בנאומו של נצראללה ב-3 בינואר 2016, בו איים שהתגובה עליו תגיע.³⁷ גם בנאום במלאת שמונה שנים לחיסול עמאד מע'ניה (16 בפברואר 2016) חזר נצראללה על כך שהמערכה עם ישראל "פתוחה" וכי הנקמה על מותם של המפקדים השונים של הארגון לא נשכחה, גם לא בשטח.³⁸ גישתו זו מצטרפת לדברים שאמר בראיון שהעניק לרשת "אל-מיאדין", כי חזבאללה אינו מחויב לשום עיקרון וכי יש לו זכות להגיב על התקפות ישראל בכל זמן, בכל מקום ובכל דרך או שיטה.³⁹

חיסולו בדמשק של מוסטפא בד'אדין, גיסו של עמאד מע'ניה ומחליפו הפורמלי בתפקיד "שר הביטחון" של חזבאללה, ב-12 במאי 2016,⁴⁰ זכה לתגובות ראשוניות תוקפניות מצד מקורבי חזבאללה, אך אלו שככו עם חלוף הזמן. בנאום שנשא נצראללה עצמו ב-20 במאי 2016, בטקס האזכרה לבד'אדין שהתקיים בביירות, הוא הצהיר כי חזבאללה לא רואה את ישראל כאחראית לחיסולו והבהיר ש"אנחנו לא מפחדים להאשים את ישראל כשצריך, [אך] אין שום הוכחה שישראל היא אחראית כאן". עוד התייחס נצראללה בנאומו לטענות כי חזבאללה לא האשים את ישראל בחיסול מחשש שהדבר יחייב אותו להגיב, ואמר כי הוא "מצר על כך שהישראלים לא אמרו את זה, אלא ערבים ולבנונים [...] כאשר יש לנו נתונים, אפילו תיאורטיים, שמעידים שישראל היא אחראית, אז אנחנו מאשימים אותה, כמו שקרה במקרה של עמאד מע'ניה". הוא הוסיף: "הזהרנו את הישראלים כי אם ידיהם המלוכלכות ירצחו את לוחמי הג'יהאד שלנו, אז תגובתנו תהיה קשה וישירה ומחוץ להר דב".⁴¹

הפעילות המתמשכת של חזבאללה נגד ישראל בזירה הבין-לאומית מעידה על כך שישראל, אזרחיה, נציגויותיה הרשמיות והאחרות, וכן יהודים ברחבי העולם, ממשיכים להיתפס על ידי הארגון כיעדים לגיטימיים לפגיעה. מהתבטאויותיו של

נצראללה עולה בעקביות כי חזבאללה לא יהסס לפגוע ביעדים אלה בשעת הצורך וכי בידי הכלים הדרושים לממש איומים אלה. עם זאת, ראוי לציין כי חזבאללה פועל בזירה הבין-לאומית רק לאחר קבלת אישור מהמנהיג העליון של איראן, חמנאהי, כי עליו להיות מתואם עם איראן, שבמנגנוניה הוא אף מסתייע לעתים, וכי הוא מושפע מהאילוצים החלים עליה. גורם נוסף התורם לעתים לריסונו של הארגון בחו"ל היא ההכרזה של כמה מדינות, בהן ארצות הברית ומדינות אירופה, על חזבאללה כארגון טרור (לעתים תוך הגבלתה רק לזרוע הצבאית שלו). הכרזה זו גורמת לחזבאללה להיזהר שלא להיתפס כשידיו מגואלות בדם של פיגועים.

סיכום ומשמעויות

מאמר זה בוחן את תפיסת ההרתעה של חזבאללה אל מול ישראל, כפי שהתפתחה בעשור האחרון, וזאת על בסיס נאומים והתבטאויות מרכזיות של מנהיג הארגון, חסן נצראללה. ניתוח השיח המיוצג על ידיו מעיד על שינוי אבולוציוני בתפיסת ההרתעה ובאבני היסוד שלה. שינוי זה משקף את הנסיבות הפנימיות והאזוריות במסגרתן פועל חזבאללה, וכן את תהליך הלמידה ובניין הכוח של הארגון בשנים האחרונות. עד תחילת שנות האלפיים התאפיין שיח ההרתעה של חזבאללה בהבלטת היתרונות הטמונים בלוחמת גרילה ובאוזלת ידה של ישראל להתמודד עם סוג איום זה. החל מ־2006, בעקבות ההישגים של חזבאללה במלחמת לבנון השנייה, הבלטו נאומי נצראללה את יכולתו של הארגון למזג צורת לחימה קונבנציונלית עם גרילה וטרור, והציגו מיוזג זה כתפיסת לחימה חדשה, המתאגרת עוד יותר את יכולות המענה של צבאות סדירים. מאז 2008, ולאור חיסולו של "רמטכ"ל" הארגון עמאד מע'ניה, עסק חלק ניכר משיח ההרתעה של נצראללה בפעילות חזבאללה נגד יעדים ישראליים ויהודיים בחו"ל, במה שהוא מכנה "המערכה הפתוחה". המאמצים לבצע תקיפות נגד ישראל דווקא בזירה הבין-לאומית נבעו לרוב מההרתעה שיוצרת ישראל כלפי הארגון בזירה האזורית, וכן משיקולים פנימיים, שעיקרם רצון להימנע מעימות נוסף ישיר עם ישראל.

נאומי נצראללה מהעשור השני של שנות האלפיים מבליטים את ניסיונו ליצור דימוי של שוויון אסטרטגי עם ישראל, כלומר להציג יכולות התקפיות משוכללות לא פחות מיכולותיה הצבאיות של ישראל, וזאת לצד המשך המאמצים ההתקפיים של הארגון בזירה הבין-לאומית. הסיבה לעיסוק של נצראללה בעיקרון של "מידה כנגד מידה" היא הפגיעה במאזן ההרתעה של הארגון מול ישראל בעקבות מעורבותו העמוקה בלחימה בסוריה, שהביאה להיעדר מאבק ישיר של חזבאללה בצה"ל. על רקע זה, נאומי נצראללה עוסקים, במידה רבה, דווקא ביתרונות האופרטיביים שחזבאללה מפיק מהלחימה בסוריה – יתרונות שמקנים לארגון יכולות התקפיות, כאמור משוכללות לא פחות מאלו

המשויכות לישראל. ואכן, ניסיונו המצטבר של חזבאללה ופיתוח יכולותיו הצבאיות מאז תחילת המלחמה בסוריה מעצימים את האיום הנשקף לישראל מצדו. זאת ועוד, אף שהעיסוק בישראל זוכה למקום מצומצם יותר יחסית בהתבטאויות נצראללה מאז מעורבותו של חזבאללה בלחימה בסוריה, הארגון ממשיך לראות גם במלחמת לבנון השנייה מקור ייחוס להצלחותיו ולהבלטת חולשתה של ישראל. אזכורה של מלחמה זאת ותוצאותיה ממשך להיות רכיב מרכזי בתפיסת ההרתעה שלו.

נאומי נצראללה מעידים על הכרה בקיומה של הרתעה הדדית בין חזבאללה לישראל. כאמור, הארגון אינו מעוניין בסיבוב לחימה נוסף עם ישראל, ולמעשה חושש ממנו, וזאת לא רק בשל הנזקים שספג ב־2006, אלא גם לאור הכרתו בשיפור שחל ביכולת ההתקפית של צה"ל מאז מלחמת לבנון השנייה. הצלחת ההרתעה הישראלית נגד חזבאללה באה לידי ביטוי, בראש ובראשונה, בעמדתו כי אינו מעוניין לצאת למלחמה בנסיבות הנוכחיות, ומהדהדת חזר ושנה בשיח של נצראללה עצמו.

יחד עם זאת, וחרף קיומה של הרתעה בזירה הצפונית של ישראל, פעילותו של חזבאללה בחו"ל, ובכלל זה שיגור חוליות לביצוע פיגועי ראויה בדרום אמריקה ובדרום־מזרח אסיה, וכן מאמצי הארגון לנקום את חיסול מע'ניה, מוכיחים כי אין לישראל הרתעה אפקטיבית מול חזבאללה בזירה הבין־לאומית. הריסונים הפועלים על הארגון שם נובעים בעיקר מהנחיותיה של איראן או משיקולים ארגוניים פנימיים. ההתבטאויות של חזבאללה בדבר אי־רצונו לצאת למלחמה נגד ישראל, לצד המחיר הלא מבוטל בקורבנות אותו משלם הארגון בזירה הסורית, עלולים לקבע בקרב הציבור ומקבלי ההחלטות בישראל תחושה, לפיה ישנה סבירות גבוהה שהשקט בגבול לבנון יישמר לאורך זמן. לקחי העבר מלמדים כי הרתעה היא מושג נויל וכי לעתים די בהסלמה נקודתית או בשינויים בסביבה האזורית או הפנים־לבנונית כדי ליצור הערכת מצב שונה אצל חזבאללה. מצוקותיו הפנימיות של הארגון, לצד חזונו האידיאולוגי והאסטרטגי לשמר את ממד ההתנגדות מול ישראל, עשויים להפוך את הקערה על פיה ולהצית עימות מחודש בין שני הצדדים. אפשרות זו דורשת בחינה מתמדת ותיקוף עתי של הערכות המצב הביטחוניות באשר לשקט הקיים בגזרה הצפונית של מדינת ישראל.

הערות

- 1 חסן נצראללה, **אל־מיאדין**, 15 בינואר 2015, <http://archive.almanar.com.lb/english/article.php?id=190782>
- 2 שם.
- 3 נאום חסן נצראללה מ־16 בפברואר 2016.
- 4 שם.
- 5 שם.

- 6 זאת, בעיקר עקב הבנתם את קטלניותו של החימוש המונחה המדויק ואת השינוי שהוא יצר בשדה הקרב, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בדוקטרינות הצבאיות שהתפתחו בשנים אלו, ובמרכזן "המהפכה בעניינים צבאיים" (RMA).
- 7 Carmit Valensi and Itai Brun, "The Revolution in Military Affairs of the 'Other Side'" in *Contemporary Military Innovations – Between Anticipation and Adaptation*, eds. Dmitry (Dima) Adamsky and Kjell Inge Bjerga (London & New York: Routledge, 2012), pp. 107-129.
- 8 ראו נאום חסן נצראללה, **אל-מנאר**, 16 ביולי 2006, <https://www.youtube.com/watch?v=EjUyFhbeOzU>
- 9 חסן נצראללה, **אל-ספיר**, 17 במאי 2006.
- 10 Valensi and Brun, "The Revolution in Military Affairs", pp. 107-129.
- 11 ובעקבותיו גם חוקרים ואנשי צבא במערב, אשר המשיגו זאת כתיאוריית הלחימה ההיברידית. ראו למשל: Frank G. Hoffman, "Hybrid Warfare and Challenges", *Joint Force Quarterly*, issue 52, 1st quarter (2009), pp. 34-40, <https://goo.gl/UghxaW>.
- 12 חסן נצראללה, **אל-מנאר**, 14 בספטמבר 2008.
- 13 "Al-Sayyed Nasrallah's Speech on the Death of Imad al-Mughneyeh", *Axis of Logic*, March 14, 2008, http://axisoflogic.com/artman/publish/Article_26264.shtml
- 14 "כך סוכל הפיגוע בשגרירות ישראל באזרבייג'ן", *ynet*, 31 במאי 2009, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3723553,00.html>
- 15 "דיוקנו של חיזבאללה כארגון טרור", מסמך יסוד, מרכז המידע למודיעין וטרור על שם אלוף מאיר עמית, המרכז למורשת המודיעין, 28 בנובמבר 2012, <http://www.terrorism-info.org.il/he/article/20436>
- 16 דורון נחום, יונתן גונן ואלון בן דוד, "פיגוע נגד דיפלומטים ישראלים בירדן. אין נפגעים", *Nana10*, 14 בינואר 2010, <http://news.nana10.co.il/Article/?ArticleID=692487>
- 17 "Speech Delivered by Hezbollah Secretary General Sayyed Hassan Nasrallah During a Ceremony Marking the Anniversary of the Martyr Leaders", *Saker Analytics, LLC*, February 20, 2011, goo.gl/3XNifU
- 18 אלון בן דוד, "דיווח: חיזבאללה ניסה להתנקש בקונסול ישראל באיסטנבול", *Nana10*, 18 ביולי 2011, <http://news.nana10.co.il/Article/?ArticleID=815645>
- 19 אמיר בוחבוט, "הותר לפרסום: מטען חשוד נמצא על אוטובוס ישראלים בבולגריה", *וואלה*, 8 בינואר 2012, <http://news.walla.co.il/item/1892253>
- 20 "דיוקנו של חיזבאללה כארגון טרור", **המרכז למורשת המודיעין**.
- 21 שם.
- 22 דודי כהן, "המחבלים שינסו לפגוע בכם. יחידה 400 באיראן", *ynet*, 6 בספטמבר 2012, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4278015,00.html>
- 23 שם.
- 24 אסף גבור, "חיסולים, גיוס דל ומרגלים: הצרות של חיזבאללה", אתר *nrg*, 23 בינואר 2015, www.nrg.co.il/online/1/ART2/671/530.html
- 25 ראו נאום חסן נצראללה, 25 במאי 2014, <https://www.youtube.com/watch?v=e4XerlNLqQQ>
- 26 SyrianFreePress in Al-Quds, "Sayyed Nasrallah's Full Speech in Honor of the Quneitra Martyrs ~ (January 30, 2015)", *the real Syrian Free Press*, February 4, 2015, <https://syrianfreepress.wordpress.com/2015/02/04/report-41839/>
- 27 ברק רביד, "תאילנד: פעילי חיזבאללה שנעצרו הודו כי תכננו פיגוע נגד ישראלים בפסח", **הארץ**, 18 באפריל 2014, <http://www.haaretz.co.il/news/world/asia/1.2299728>
- 28 ברק רביד, "אזרח לבנוני נעצר בפרו בחשד שהתכוון לבצע פיגוע מטעם ארגון חיזבאללה", **הארץ**, 30 באוקטובר 2014, <http://www.haaretz.co.il/news/world/premium-1.2472682>

- 29 כד, למשל, עולה מנאום של חסן נצראללה מ־30 בינואר 2015, אותו נשא בעקבות חיסולו של ג'יהאד מוע'ניה. ראו: גבור, "חיסולים, גיוס דל ומרגלים: הצרות של חיזבאללה".
- 30 ראו נאום חסן נצראללה מ־16 בפברואר 2011, <https://www.youtube.com/watch?v=fkEdgrK5AdM>
- 31 ראו נאום חסן נצראללה, **אל-מנאר**, 15 בינואר 2015, <http://english.almanar.com.lb/adetails.php?eid=190782&cid=23&fromval=1>
- 32 Naim Qassem, *Hizbullah: the Story from Within* (London: Saqi Books, 2010).
- 33 ראו חסן נצראללה בראיון לרשת **אל-מיאדין**, 15 בינואר 2015.
- 34 ראו נאום חסן נצראללה מ־16 בפברואר 2016, https://www.youtube.com/watch?v=ZN5BT5_Gd8I
- 35 "נצראללה על החיסול בסוריה: התנקשות ישראלית לאור יום", וואלה, 31 בינואר 2015, <http://news.walla.co.il/item/2824881>
- 36 Sayyed Hasan Nasrallah, "Retaliation for Kuntar Inevitable Whatever are the Consequences", *Al-Manar*, December 27, 2015; רוצח משפחת הרן, חוסל בתקיפה ישראלית בדמשק", *ynet*, 21 בדצמבר 2015, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4741487,00.html>
- 37 רועי קייס, "המשבר מחריף: סעודיה ניתקה את יחסיה עם איראן", *ynet*, 4 בינואר 2016, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4747957,00.html>; "S. Nasrallah: Al Saud Dynasty Imposed Itself on Arabian Peninsula via Massacres", *Al-Manar*, January 1, 2016, <http://archive.almanar.com.lb/english/article.php?id=247938>
- 38 ראו נאום חסן נצראללה מ־16 בפברואר 2016, https://www.youtube.com/watch?v=ZN5BT5_Gd8I
- 39 חסן נצראללה בראיון לרשת **אל-מיאדין**, 15 בינואר 2015.
- 40 רועי קייס, "דיווח בלבנון: טיל מונחה מתקדם חיסל את בדר א־דין", *ynet*, 14 במאי 2016, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4802782,00.html>
- 41 Haider Moqawama, "Sayyed Nasrallah: Zulfikar's Blood will Keep Us Stronger in Syria. Full Speech Transcript in English" *Martial Arts Archer* from: *Al-Manar*, May 21, 2016. <http://www.martialartsarcher.com/2016/05/sayyed-nasrallah-zulfikars-blood-will.html>;
- רועי קייס, "נצראללה: ישראל לא חיסלה את בדר א־דין, נגביר נוכחות בסוריה", *ynet*, 20 במאי 2015, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4805714,00.html>

איך תיראה המלחמה הבאה?

המלחמה הבאה עם חזבאללה - שיקולים אסטרטגיים ואופרטיביים

אודי דקל ואסף אוריון

צה"ל אינו מסתיר את העובדה שהוא מתכוון למלחמה הבאה בלבנון. הוא עושה זאת על בסיס הלמידה ויישום הלקחים ממלחמת לבנון השנייה, עם ההתאמות הנדרשות לאור השינויים במציאות האסטרטגית, ובפרט בזירה הצפונית. אסטרטגיית צה"ל, שפורסמה ב־2015 ומהווה את המצפן לבניין הכוח הצבאי ולהפעלתו, מציינת כי מלחמה בלבנון היא אחד מתרחישי הייחוס אליהם יש להתכונן. ההישג הנדרש המוגדר לצבא במלחמה כזו הוא הכרעה ברמה האופרטיבית מול כוחות חזבאללה, תוך פגיעה משמעותית ביכולותיו, ניצחון ברמה האסטרטגית שמשמעותו השגת היעדים המדיניים שיקבע הדרג המדיני, והיכולת לכפות על האויב את תנאי ישראל להפסקת אש או להסדרה מדינית. התפיסה המבצעית במלחמה בזירה הצפונית מבוססת על הגנה חזקה המיועדת להשיג ביטחון לעורף ולשמור על חוסנו, בשילוב עם התקפה באש מסיבית ומדויקת וביצוע תמרון קרקעי רב־עוצבתי מהיר, שיאפשר גישה למרכזי הכובד של חזבאללה ופגיעה בהם.

חזבאללה – האיום המרכזי אליו מתכוון צה"ל

הערכת המצב האסטרטגית של ממשלת ישראל סימנה את חזבאללה כזרוע הביצועית של הציר השיעי המונהג על ידי איראן וכאיום הצבאי המרכזי על ישראל. על רקע זה צה"ל נדרש להיערך להתפרצות מלחמה בזירה הצפונית. מהתבטאויות של קצינים בכירים בצה"ל במהלך העשור החולף עולה כי עימות עם חזבאללה הוא רק שאלה של זמן¹. המלחמה בסוריה הביאה לתהליכי היחלשות והתפרקות בפועל של הצבא הסורי. לפיכך, האיום הצבאי העיקרי הנשקף כיום לישראל בזירה הצפונית הוא חזבאללה. הארגון, שלמעשה הוא הכוח הפוליטי והצבאי המרכזי בלבנון, צויד מאז מלחמת לבנון השנייה בעשרות אלפי טילים ורקטות, המכסים את כל שטחה של ישראל, ומעניקים לו יכולות משופרות. אלו נובעות מאספקה איראנית וסורית של טילי קרקע־קרקע

מדויקים יותר, של כלי טיס בלתי מאוישים (כטב"ם) תוקפים, של טילי חוף-ים ושל מערכות הגנה אווירית מתקדמות. בד בבד, לוחמי חזבאללה צוברים ניסיון מבצעי בלחימתם בסוריה, לצד צבאו של בשאר אל-אסד, במורדים וב"מדינה האסלאמית". יש גם סימנים לשיפור ביכולות לוחמת הגרילה של הארגון. זאת ועוד, חזבאללה פיתח יכולות לחימה של כוחות מיוחדים, המסוגלים לחדור לישראל ולהשתלט על יישוב או על מתקן חיוני.

האיום הצבאי הישיר העיקרי הנשקף לישראל ב-2016 הוא, לפיכך, מכיוון חזבאללה (בתמיכה איראנית). ישראל נדרשת להיות מוכנה לתרחישי הסלמה בזירה הצפונית, למרות שחזבאללה מעורב "מעל לראש" במלחמה בסוריה. הידרדרות למלחמה של ישראל עם חזבאללה יכולה להתפתח ממגוון של תרחישים, הקשורים לחוסר היציבות המאפיין את הזירה הצפונית, הן בסוריה והן בלבנון. שני התרחישים המוחשיים ביותר בהקשר זה הם:

תגובה חריפה של חזבאללה על תקיפה ישראלית של נשק מתקדם המועבר משטח סוריה ללבנון. אמנם, לאורך שנות המלחמה בסוריה עוצבו "כללי משחק" בין ישראל לחזבאללה, לפיהם ישראל לא מתערבת בנעשה בסוריה, למעט סיכול איומים מוחשיים והעברות אמצעי לחימה מתקדמים לחזבאללה. במסגרת כללים אלה, תקיפה של ישראל על שיירות בסוריה המובילות נשק לחזבאללה אינה גוררת תגובה של הארגון בצורת תקיפה של מטרות ישראליות. אולם, אם ישראל תתקוף בלבנון, חזבאללה יחוש ככל הנראה מחויב להגיב, בין היתר כדי למנוע את הרחבת חופש הפעולה של צה"ל ושינוי "כללי המשחק".

תרחיש נוסף עלול להתפתח כתוצאה מהחלטת חזבאללה, בגיבוי איראני, לנסות להקים תשתיות טרור נגד ישראל ברמת הגולן. ישראל כבר הודיעה שלא תוכל להשלים עם התפתחות כזו ואם היא תתממש, היא תיאלץ להגיב.²

מזכ"ל חזבאללה, חסן נסראללה, מאמין ככל הנראה כי לישראל אין אסטרטגיה מגובשת להתמודדות מול ארגונו. הוא ניסח תפיסת הפעלה ואסטרטגיה של חזבאללה הנשענת על היסודות הבאים: יצירת מאזן הרתעה מול ישראל, באמצעות יכולת לתקוף את העורף האזרחי והאסטרטגי שלה עם עשרות אלפי טילים, רקטות וכלי טיס לא מאוישים, בעלי יכולות דיוק גבוהות עד כדי פגיעה ישירה במתקנים אסטרטגיים;³ התשתית ישראל מדי יום לאורך תקופה ממושכת (שבועות), ואיום בפגיעה ברציפות התפקודית ושיבוש שגרת החיים של העורף הישראלי – האסטרטגי והאזרחי; יכולת שרידות גבוהה של הארגון ויתירות ביכולותיו. אלו מושגות דרך הקפדה על חשאיות ו"חתימה נמוכה", פיצול הכוחות הלוחמים, הסתרת אמצעי הלחימה בשטח, היטמעות בסביבה האזרחית (מאות משגרים הממוקמים בבתיים וטעונים בטילים) ותשתיות תת-קרקעיות;⁴ תמיכה של איראן כמעצמה אזורית, המעניקה לארגון אורך נשימה, יחד עם

שמירה על עורף אסטרטגי וערוצי אספקה פתוחים מחוץ ללבנון – באיראן, בעיראק ובסוריה; התבססות על לגיטימציה פנים־לבנונית. חזבאללה מהווה מזה שנים רבות שחקן מרכזי במערכת הפוליטית והשלטונית הלבנונית. הארגון נהנה ממעמד מיוחד, כגורם היחיד שיכול להגן ביעילות על לבנון מפני האיום הסלפי־ג'יהאדי, ובראשו "המדינה האסלאמית". עם זאת, תמיכה זו אינה מובטחת במקרה שחזבאללה ייזום הסלמה מול ישראל, כזו שתסב נזק כבד ללבנון.

ההנחיה המדינית

בשנים האחרונות ניכר כי הדרג הפוליטי בישראל בוחר לשמר את המצב הביטחוני האזורי הקיים, תוך מתן עדיפות לשימוש באמצעים תודעתיים. העובדה שמדינת ישראל אינה שואפת להרחיב את תחומי אחיזתה ונמצאת במצב של רווחה יחסית, מובילה למדיניות המעדיפה את הסטטוס קוו על פני אופציות אחרות שיש בהן רמת סיכון ואי־ודאות גבוהה. פעולות צבאיות שמבקשות לתת מענה לשימור הסטטוס קוו ממוקדות בהכרח בהגנה, שכן הן אינן מבקשות להביא לשינוי מהותי במצב הקיים. לכן, המניעים ליציאה לפעולה צבאית יהיו לרוב הצורך להגיב על פעולות עוינות כלפי ישראל כאשר ההרתעה הישראלית נשחקת, ובעיקר כאשר הדרג המדיני יזהה דרישה מצד הציבור לפעול באופן צבאי.

כשהיריב הוא שחקן תת־מדינתי כמו חזבאללה, עליו לא חלים הכללים והסטנדרטים הבין־לאומיים של מדינות, קשה לתרגם הצלחה אופרטיבית להישג מדיני, והקשר הישיר בין השניים בסוג זה של עימותים אסימטריים אף הולך ומיטשטש. בנוסף, כאשר התכלית האסטרטגית היא שימור המצב הקיים, כל אירוע שמסכן אותה – ירי רקטי, חטיפת חייל, חדירה ליישוב ישראלי לפיגוע טרור – מתעצם והופך למשמעותי הרבה יותר מאשר חשיבותו האסטרטגית והשפעתו בפועל. זאת ועוד, כאשר חותרים לשימור הסטטוס קוו, מזינחים באופן טבעי את חיפוש ההזדמנויות המדיניות, ואולי אף מתקשים לזהות אותן.

בנתונים אלה מתקשה הדרג המדיני בישראל להגדיר לצה"ל באופן ממוקד את ציפיותיו לגבי תוצאות המלחמה הבאה עם חזבאללה. זאת, למעט הנחת העבודה הגורסת שעל התוצאות להיות יותר חד־משמעיות ופחות ניתנות למניפולציה של נסראללה משהיה במלחמת לבנון השנייה. כדי לשפר את אופן ההתמודדות של ישראל עם המערכה הבאה, לפנייה ובמהלכה, יש לבחון שתי שאלות מהותיות בתהליך קבלת ההחלטות של הממשלה:

האחת היא: מה נדרש בזמן נתון כדי למנוע את עצם התפרצות המלחמה הבאה? אין להוריד מהפרק בכל עת את האפשרות להחליט על "מלחמת מנע". מימוש אפשרות כזו יהיה מבוסס על הערכה שהמלחמה היא ודאית וכי יחסי הכוחות מהווים הזדמנות

לישראל לפגוע קשות בחזבאללה ולשנות את מאזן הכוחות בלבנון ובסוריה, במיוחד כאשר כוחות הארגון "מתוחים" בין סוריה ללבנון והוא סובל מאבדות ומשחיקה כתוצאה מהלחימה הממושכת בסוריה.

השנייה היא שאלת הסבירות לכך שהמלחמה תתפתח בתהליך של הסלמה והידרדרות. משיקולים של לגיטימציה, עדיף לישראל מצב של הידרדרות למלחמה, כזה שניתן להפנות את האשמה בו כלפי חזבאללה.

הדרג המדיני בישראל מתחמק, ככל הנראה, מבירור של שאלות יסוד אלו, וחשיבתו ושיקוליו נעים סביב שני צירי החלטה: האחד קשור לממד התודעתי מול הממד הפיזי; השני קשור למנעד שבין שימור המצב הקיים ובין שינוי מצבה האסטרטגי של ישראל. צירים אלה אמורים להשפיע על בחירת המתווה האופרטיבי המתאים למטרות המדיניות. ניכר כי בשיח בין הדרג המדיני ובין הדרג הצבאי עולה השאלה איזה דימוי של הישג צבאי נדרש כדי שניתן יהיה למנף אותו להישג מדיני. אפקטיביות הכוח הצבאי ממוקדת יותר בממד הפיזי, ומערכת הביטחון בישראל עדיין לא עשתה את ההתאמה של השימוש בכוח צבאי כחלק ממגוון המאמצים להפעלה רבת-חומית. זאת, בעיקר כאשר הדרג המדיני הבכיר "מוכוון דימויים" ולא מאמין ביכולת להביא לשינוי המצב האסטרטגי מיסודו.

כיצד מגבשים תוכנית אופרטיבית תחת הנחיות מדיניות מעורפלות?

מסקנות ועדות החקירה השונות, בכללן ועדת וינוגרד, לימדו את הדרג המדיני בישראל כי עדיף לו לגבש מדיניות והנחיות עמומות, שיקשו על בחינתן ושיפוטן בתום המלחמה ויאפשרו התחמקות מהשאלה האם הושגו היעדים המדיניים-ביטחוניים שקבעה הממשלה.⁵ על רקע ההנחיות המדיניות הכלליות והמעורפלות, צה"ל נערך לאותם תרחישים שהוא מכיר מהעבר – במקרה זה לאלה של מלחמת לבנון השנייה – תוך ניסיון לתקן את "הקלקולים" של המלחמה הקודמת. אם צה"ל אינו מונחה להביא לשינוי אסטרטגי, אלא לשימור השקט, לחיזוק ההרתעה ולהחזרת המצב שקדם למערכה הצבאית, אפשרויות הפעולה שהוא יתכן ויציע יהיו מוגבלות. על כך משפיעים גם אופי העימותים, חולשת המדינה הלבנונית (שמגבירה את החשש לאי-ציבות וכאוס בתרחישי קיצון), והחשש מ"היתקעות" ממושכת בשטח עוין ומיושב, ללא יכולת "להעביר את המקל" לגורם אחראי. קשיים אלה מצמצמים עד מאוד את התועלת המבצעית הפוטנציאלית מהכרעת האויב, או מכיבוש שטחים שבהם הוא פועל.

ברמה האופרטיבית, עימותים עם שחקנים תת-מדינתיים, ובעיקר חזבאללה, מחייבים לשקול שתי חלופות של רעיונות מערכתיים: החלופה הראשונה היא פירוק מערכת של היריב, בשילוב של מאמצים צבאיים עם מאמצים כלכליים, תודעתיים, משפטיים, חברתיים ועוד; החלופה השנייה היא הבאה לסיום מהיר של הלחימה

וחיזוק ההרתעה, תוך שימת דגש על היכולת לגרום נזק משמעותי ליריב כבר במהלך הפתיחה, ותוך ידיעה ברורה מתי להפסיק את המהלך בטרם יסתגל האויב למצב החדש שנוצר, במקביל להקפדה על השארת מוצא של כבוד עבורו.

אם צה"ל בוחר בגישת הפירוק המערכתי של חזבאללה, עליו לבחון את השאלות הבאות: האם הוא מסוגל לצמצם באופן ניכר את יכולות השיגור של חזבאללה ותומכיו מלבנון ואף מסוריה? יש לזכור שלצה"ל יכולות תקיפה מדויקות ועוצמתיות, המבוססות על מודיעין איכותי, בנוסף ליכולות גבוהות ליירוט טילים ורקטות ("כיפת ברזל" ו"שרביט קסמים"), אך אלו לא מספיקות כדי להביא לנטרול יכולת הפגיעה של חזבאללה בעורף הישראלי.

בהמשך לשאלה הראשונה, האם נדרש תמרון קרקעי לשטח לבנון כדי להרחיק את מאחזי חזבאללה מגבול ישראל ולנקות את השטח מיכולות שיגור ומאיום כלפיה? מה מדיניות הפגיעה במרחבים עירוניים וכפריים, בהם מוסתרות תשתיות השיגור של חזבאללה, וזאת במגבלות הנזק האגבי? האם לצה"ל יש "בנק מטרות" המאפשר פגיעה אפקטיבית במערכי הפיקוד, השליטה והלוגיסטיקה של חזבאללה? מה מידת הסבירות של היפגעות כוחות יוניפי"ל בדרום לבנון וההשלכות האפשריות של לחץ בין-לאומי להפסקת המלחמה בטרם השלימה ישראל את יעדיה הצבאיים? האם להטיל על לבנון את האחריות לנעשה בתחומה, בהתחשב במרכזיותו של חזבאללה במערכת הפוליטית הלבנונית ובהיותו דה פקטו הצבא של המדינה? האם על צה"ל להסב נזק כבד לתשתיות המדינתיות והאזרחיות בלבנון בתגובה לפגיעת של חזבאללה בעורף הישראלי? לחילופין, האם לשקול תקיפת תשתיות לבנוניות, בעיקר בהקשרי גמול והרתעה מפני תקיפת תשתיות בישראל?

אם צה"ל יידרש על ידי הדרג המדיני להביא לסיום מהיר של הלחימה ולחיזוק ההרתעה, עליו לבחון שאלות אחרות: כיצד לגשר בין הרצון לשלוט במדרגות ההסלמה כדי להימנע מהידרדרות למלחמה מלאה, לבין הצורך להקדים ולפגוע במרב היכולות המאיימות של חזבאללה, בטרם יופעלו נגד ישראל בדרך שיש בה פוטנציאל להסלמה מהירה? האם בידי צה"ל תמונת מודיעין איכותי המעניקה לו "בנק מטרות" איכותיות, שתקיפתן בראשית הלחימה תפתיע את חזבאללה ותגרום לו להלם שימחיש כי המחיר של הימשכות הלחימה גבוה מהפסקתה המיידית? האם תקיפת תשתיות מדינתיות לבנוניות תביא לסיום מהיר של המלחמה? בהקשר זה, על צה"ל לקחת בחשבון לחץ חיזוני על ישראל לסיים את הלחימה עוד בטרם היא תסב נזק כבד מאוד ללבנון.

האם יש תכלית לגישה עקיפה של תקיפת מטרות חיוניות וכואבות לאיראן בסוריה ובלבנון, כדי שזו תנחה את חזבאללה להפסיק את הלחימה? האם צה"ל ערוך ומוכן למנוע חדירת קבוצות טרור לפיגועים ביישובים ישראלים ולחטיפת חיילים ואזרחים?

בכל תרחיש, יש לתכנן כבר בתחילת הלחימה את אסטרטגיית היציאה, שתסייע בבחירת עיתוי נכון לסגירת העימות. למרות הרצון לסנכרן בין מיצוי הישגים הצבאיים ובין הישגים מדיניים, יש להימנע מהתאמה בין השעון האופרטיבי, שמתקתק במהירות גבוהה, ובין השעון המדיני, האיטי יותר. הניסיון מלמד כי התיאום בין שני השעונים גורם לפיחות בתפוקות המבצעיות. ניתן גם להעריך, כי לאור מגבלותיהם של מנגנונים בין-לאומיים וכוחות לשמירת שלום, ובשל חולשתם המובנית בתחום האכיפה, לא יהיה זה נכון להאריך את הלחימה בניסיון להשיג החלטות "חזקות" יותר במועצת הביטחון. כישלון ביישום ההגיונות האלה יסייע לאויב להסתגל למצב המלחמה ויהפוך אצלו את המשוואה בין התועלת בהמשך הלחימה ובין מחיר ההפסד. מכאן עשוי להתפתח מתאר התשה הדדי, שיביא למערכות ארוכות מהמתוכנן. לפיכך, יש לתת עדיפות לקביעת עובדות מבצעיות ברורות בשטח, ובהמשך – למינופן להישג מדיני. המעצב העיקרי של המציאות של אחרי המלחמה יהיה מאזן המחירים לצדדים ומאזן הכוחות שיתפתח, ולא הנוסח של החלטת מועצת הביטחון בסיומה.

תפיסת ההפעלה של צה"ל

בסבבי העימותים בלבנון וברצועת עזה ניתנה עדיפות גבוהה למאמץ האש המסיבית ולתקיפה מנגד במסגרת הפעלת הכוח של צה"ל, תוך ניצול יכולות מודיעיניות ומבצעיות מדויקות, ובתוך כך מניעת נזק אגבי וצמצום הפגיעה בחיילי צה"ל. ההסתמכות על יכולות האש – המדויקת וגם המסיבית – הביאה להעדפת גישה של שחיקת האויב באמצעות יכולות מנגד. לפיכך, נדחה התמרון היבשתי לשלב מאוחר ככל הניתן. למעשה, התמרון היבשתי היה צעד כמעט אחרון, שבוצע רק אם צה"ל לא עמד בהישגים הנדרשים בהפעלת האש, ואם נדרש ליצור דימוי של ניצחון, בו צה"ל פועל ואף שולט בשטחי האויב, ומנקה אותם מאיומים ומשתתיות צבא וטרור.

בגישת **פירוק המערכת** של חזבאללה דרוש תמרון מהיר, סמוך לפתיחה המערכה, כדי להפחית ולדכא את השיגורים והאש מהמרחב שנכבש ולהגיע למרכזי כובד שהם הנקודות הקריטיות של הארגון (מרכזי פיקוד ושליטה, היחידה המפעילה את מערך השיגורים, משגרי טק"ק ורק"ק ארוכי טווח, שרובם מוטמעים בשטח בנוי ומאוכלס). מימוש משימות אלו מעורר את השאלה האם הוא דורש בהכרח הפעלת מסה כבדה של סדר כוחות רב-אוגדתי, או שעדיפות דווקא גמישות, ניידות ומהירות, המושגות בהפעלת כוחות במסגרות משולבות ומצומצמות.

אם תיבחר גישת **הסיום המהיר**, יש חשיבות גבוהה למהלך פתיחה מפתיע, שתכליתו תהיה הסבת מכה כואבת ביותר לחזבאללה (גם ברמה הטקטית-אופרטיבית), המבוססת על עליונות מודיעינית והזדמנויות מבצעיות. בגישה זו ראוי להימנע מהפעלה אוטומטית של יכולות אוויריות בתפיסה של "הספקי תקיפה" ולהתמקד בפגיעה מדויקת במטרות

המהוות מרכזי כובד עבור חזבאללה. במקביל, חשוב להפעיל "עוצמה חכמה", הווה אומר ריכוז מאמצים רב־תחומיים שאינם קינטיים בלבד. מדיניות כזו מיועדת לסכל את יעדי חזבאללה ולחזק את ההרתעה הישראלית, ובה בעת לחזק שחקנים במערכת הלבנונית שהם בעלי אינטרסים חופפים לישראל – כאלה שיכולים לחזק את האופוזיציה לחזבאללה בחברה הלבנונית ביום שאחרי המלחמה.

בכל גישה להפעלת כוח שתיבחר, יש תפקיד מרכזי לרגל ההגנה. יכולות היירוט של הרק"ק והטק"ק מאפשרות הגנה על אתרים ואזורים אסטרטגיים, דבר המעניק אורך נשימה ורציפות תפקודית של צה"ל ושל העורף האסטרטגי. בד בבד, נדרשת תשומת לב ייחודית לעורף האזרחי, בדגש על הכנסת האוכלוסייה למשטר של שהייה ממושכת במרחבים ממוגנים, כדי להקטין את הפגיעה בנפש. תוצאות של מלחמה נמדדות גם במספר הנפגעים בעורף, בהלכי רוח ובחוסנה של החברה במהלך המלחמה ולאחריה. במתארי המלחמה הנוכחיים קשה להגיע למצב של הכרעה אסטרטגית מול אויב כמו חזבאללה. עם זאת, עדיין נדרשות יכולות הכרעה טקטיות בכל מפגש עם כוחות חזבאללה בשדה הקרב. הדרג הצבאי חייב להבהיר לדרג המדיני כי אין תכלית להפעלת כוח המוכוונת רק ליצירת דימוי של ניצחון. ישראל צריכה להפעיל את עוצמותיה המגוונות לשם השגת יתרונות אסטרטגיים, הפותחים בפנייה אופציות חדשות ויוצרים אפשרות לעיצוב סביבה נוחה יותר לאחר הלחימה ולאורך זמן.

הצורך בגיבוש תפיסת הפעלה רב־תחומית של מגוון מאמצים – צבאיים, דיפלומטיים, כלכליים, אזרחיים, הומניטריים, משפטיים, תקשורתיים ותשתיתיים – תחת המסגרת המארגנת של "עוצמה חכמה" הוא חיוני, וזאת לפני המלחמה, במהלכה ואחריה. תפיסה זו מתעצבת תוך קיומו של תהליך למידה שיטתי ומתמיד, המתקיים גם במהלך הלחימה, כמענה רלוונטי לאיום ספציפי או למצרך של איומים. בתוך כך, יש לקחת בחשבון שיקולים של יציבות ומשילות, מיתון מצוקות האוכלוסייה, הפחתת מאתרי הגיוס המשמשים לטרור ולרדיקליזציה, וחיזוק גורמי כוח שיש להם פוטנציאל לשותפות אינטרסים עם ישראל. התפיסה הרב־תחומית מחייבת מאמץ מתואם לעיצוב מדיניות יוזמת שנועדה לשפר את מצבה של ישראל במרחב ובעולם, החל ברמה המדינית וכלה בסנכרון כל הגופים המבצעים הנדרשים לפעול, מתוך הבנה משותפת ואחדות מטרה.

השלכות המצב האסטרטגי האזורי

השתנות הסביבה האסטרטגית מאז מלחמת לבנון השנייה היא דרמטית: נוכחותה המחודשת של רוסיה בסוריה מגלמת מגבלה אפשרית על חופש הפעולה האווירי של ישראל בזירה בעימות עתידי, ומחייבת לכל הפחות תיאום. היא גם מצביעה על סבירות למעורבות רוסית, בעיקר כדי למנוע נפילת המשטר הנוכחי בסוריה, וכנגזרת מכך – כדי להביא לסיום מהיר של מלחמה בין ישראל לחזבאללה.

עמדתן העוינת של המדינות הסוניות כלפי חזבאללה ואיראן מגבירה את פוטנציאל תמיכתן בהחלשת איראן ובפגיעה של צה"ל בחזבאללה ובלבנון, כמדינה המזוהה על ידם כ"מדינת חזבאללה". נוכחותו הנרחבת של חזבאללה בסוריה מגבירה את הסיכוי שיילחם בישראל גם משטחה. השותפות המעמיקה של צבא לבנון עם חזבאללה מעלה את הסבירות שגם הוא יילחם בצה"ל, באופן שיחייב לפגוע בו פגיעה משמעותית. נוכחות נרחבת יחסית של כוחות בין-לאומיים הפועלים במסגרת יוניפי"ל, תגביר ותקדים את מעורבותם של האו"ם והמדינות התורמות לסיום המלחמה. קיימת סבירות לשבירת שיווי המשקל הדינמי במלחמה מרובת השחקנים בסוריה, כאשר גורמים סוניים רדיקליים ינצלו את העתקת המאמץ העיקרי של חזבאללה כלפי ישראל כדי להגביר את הלחץ להפלת משטר אסד ולאפשר התפשטות שלהם ברחבי סוריה ואולי אף ללבנון. נוכח אפשרות כזאת, איראן עלולה לשגר כוחות משלה למרחב הצפוני, בהיקף נרחב משעשתה עד כה.

נכון גם להניח ששיקום לאחר המלחמה יתנהל לאט יותר מאשר בעשור שחלף, בשל ההרס הנרחב במזרח התיכון, בעיית הפליטות (בלבנון נמצאים כבר יותר ממיליון פליטים סונים מסוריה), ובשל סדר עדיפות שונה בקהילה הבינלאומית. המלחמה עשויה להביא לחוסר יציבות מעמיק בלבנון, ואולי אף להתעצמות תהליך ההתפרקות של סוריה כמדינה, במיוחד משום שחזבאללה מהווה כיום גורם מייצב מרכזי משני צדדיו של הגבול הסורי-לבנוני. ייצוב מרחב הגבול לאחר הלחימה יהיה תלוי ביכולתו וברצונו של צבא לבנון לעשות כן, ובכונות הקהילה הבין-לאומית להמשיך ולהשקיע מאמצים בכך, בסביבה שרמת הסיכון בה תגבר.

סיכום והערכה

במלאת עשור למלחמת לבנון השנייה מתחדדות זו מול זו שנות השקט חסר התקדים בגבול הצפוני של ישראל והתעצמותו הצבאית של חזבאללה, אשר נותר כעת האיום הצבאי הישיר העיקרי על מדינת ישראל. צה"ל, כצבא מקצועי, בונה את כוחו ומוכנותו לתרחיש של מלחמה עם חזבאללה בלבנון, תוך התאמת התוכניות המבצעיות ליכולותיו העדכניות של הארגון מצד אחד, וליכולותיו של צה"ל עצמו מצד שני. אלו וגם אלו התפתחו וגדלו בשנים האחרונות באופן ניכר.

ההבדלים העיקריים בין מלחמת לבנון השנייה לבין עימות אפשרי עתידי עם חזבאללה נעוצים לא בשינוי יחסי הכוחות, אלא בהשתנות הדרמטית בסביבה האסטרטגית, ובמרכזה מלחמה אזורית רבת משתתפים, שמרכזה בסוריה ובעיראק, ותוצאותיה הן חורבן נרחב, הרג המוני ופליטות המוניות, התחדדות האיבה והיריבות בין המחנות השיעי והסוני, תופעת "המדינה האסלאמית", ונוכחות ופעילות של צבאות מעצמתיים ואזוריים במרחב.

מטרת המינימום של ישראל במלחמה עתידית עם חזבאללה היא לצמצם את היקף הפגיעה בה במהלך הלחימה ואת מחיריה הישירים והעקיפים, להרתיע את חזבאללה מפגיעה בישראל בעתיד, ולמנוע ערעור היציבות בגבולות הזירה הצפונית, גם מצד גורמים אחרים. בסיום המלחמה תשאף ישראל לשמור על חופש הפעולה הצבאי שלה, כגון חופש הפעולה האווירי בשמי לבנון וסוריה. מעבר לרמה זו, עשויה ישראל לחתור לשינוי המציאות הביטחונית בזירה הצפונית באמצעות החלשה משמעותית של חזבאללה ושל השפעת איראן. שינוי כזה יחייב פגיעה קשה בארגון והטיית מאזן הכוחות בלבנון ובאזור לרעתו לאורך זמן.

במצב האסטרטגי הנוכחי, הסבירות לכך שאיראן וחזבאללה ייזמו הסלמה מול ישראל היא נמוכה. לאיראן אין אינטרס לדחוף לעימות צבאי עם ישראל, בעיקר בשל היותה "מתנוחה" ביותר מדי זירות לחימה וסכסוכים אזוריים, ולאור ירידת המתח הגלוי בין שתי המדינות לאחר הסכם הגרעין שחתמה איראן עם הקהילה הבינלאומית בקיץ 2015. חזבאללה, מצדו, השקוע עד צוואר במלחמה בסוריה, יתקשה להתפנות לאורך זמן למלחמה בשתי חזיתות עם יריב כמו ישראל, וחושש להשלכות של מלחמה כזו על מעמדו בלבנון.

גם לממשלת ישראל, שבחרה במדיניות של אי-התערבות בתהפוכות האזוריות, אין אינטרס להסלים את המצב בזירה הצפונית בכלל ובחזית הלבנונית בפרט, במיוחד לאחר שזכתה לעשר שנות רגיעה חסרת תקדים. עם זאת, שני תרחישים יכולים להפר את מאזן ההרתעה ולפגוע באינטרסים ההדדיים להימנע ממלחמה בעת הנוכחית: האחד הוא דינמיקה של הסלמה, שיכולה להתפתח מרצף של אירועים, כאשר כל צד ירגיש מחויב להגיב על פעולה של הצד השני מטעמים של שמירת ההרתעה וחשש מהפרת "כללי המשחק" המקובלים. המדובר במעין חזרה על הטעות של מלחמת לבנון השנייה – הידרדרות למלחמה מבלי ששני הצדדים רוצים להיקלע אליה. התרחיש השני נעוץ בתחושות השוררות בצד הישראלי, העשויות ליצור סחרור בלתי נשלט: הערכה כי העימות הבא עם חזבאללה הוא בלתי נמנע וכי מדובר רק בשאלה של זמן, וכאשר יפרוץ, תהיה זאת הזדמנות לתקן את הפגמים שהתגלו במלחמת לבנון השנייה. ממשלת ישראל חוננה בתבונה, בכוח ובכלים לחיזוק ההרתעה הישראלית ולהפחתת השפעתם של הגורמים המסלימים, במטרה להרחיק ככל הניתן את העימות הבא עם חזבאללה.

הערות

- 1 ראו דבריו של אלוף גדי איזנקוט כשהיה מפקד פיקוד הצפון: אלכס פישמן ואריאלה רינגל-הופמן, "יש לי כוח אדיר, לא יהיו לי תירוצים", **ידיעות אחרונות**, 3 באוקטובר 2008; כן ראו דבריו של סגן הרמטכ"ל יאיר גולן: יוחאי עופר, "סגן הרמטכ"ל: 'במלחמה הבאה יתפוצצו עשרות טילים במרכז'", **nrg**, 27 ביוני 2016, <http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/792/352.html>
- 2 יואב זיתון, איתמר אייכנר, אחיה ראב"ד ורועי קייס, "צה"ל תקף 14 מטורות בסוריה: 'כוח קודס האיראני

- אחראי לירי", ynet, 21 באוגוסט 2015, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4692993,00>.
html
- 3 עמוס הראל, "נאום האמוניה של נסראללה: איום ישן באריזה חדשה", **הארץ**, 17 בפברואר 2016, <http://www.haaretz.co.il/news/politics/.premium-1.2854685>
- 4 גדי איזנקוט, "השתנות האיום? המענה בזירה הצפונית", **צבא ואסטרטגיה**, כרך 2, גיליון 1, יוני 2010, [http://heb.inss.org.il/uploadimages/Import/\(FILE\)1276609650.pdf](http://heb.inss.org.il/uploadimages/Import/(FILE)1276609650.pdf)
- 5 על סוגיית תהליך הצבת היעדים המדיניים בעימות, ראו: אודי דקל ושלמה ברום, "רצועת עזה – 'שיקום תמורת פירוז', שחרור המצור הכלכלי והידוק המצור הביטחוני", **מבט על**, גיליון 580, 27 ביולי 2014, <http://heb.inss.org.il/index.aspx?id=4354&articleid=7360>

הכותבים

העורכים

אודי דקל – מנהל המכון למחקרי ביטחון לאומי. תא"ל (מיל") דקל היה ראש מנהלת המשא ומתן עם הפלסטינים בזמן כהונתו של אהוד אולמרט כראש הממשלה, במסגרת תהליך אנאפוליס. תפקידו האחרון בצה"ל היה ראש החטיבה האסטרטגית באגף התכנון. עמד בראש הוועדה המשולשת לישראל, לאו"ם וללבנון אחרי מלחמת לבנון השנייה, ובראש ועדות צבאיות עם מצרים ועם ירדן. כן היה ראש קבוצת עבודה לתיאום אסטרטגי-אופרטיבי עם ארצות הברית לפיתוח מענה לאיום טילי קרקע-קרקע ולשיתוף פעולה צבאי בינלאומי. השתתף בוועדה לעדכון תפיסת הביטחון (2005/6), שבמסגרתה ריכז את גיבוש אסטרטגיית צה"ל.

גבי סיבוני – חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי, ראש תכנית צבא ואסטרטגיה וביטחון סייבר ועורך כתב העת צבא ואסטרטגיה במכון. ד"ר אל"מ (מיל") סיבוני הצטרף לסגל החוקרים של המכון למחקרי ביטחון לאומי ב-2005, במהלך שירותו הצבאי שירת כלוחם ומפקד בחטיבת גולני. במילואים שירת כראש מטה חטיבת גולני וכראש מטה אוגדה. גבי סיבוני הוא בעל תוארי BSc ו-MSc בהנדסה מאוניברסיטת תל אביב ותואר דוקטור במערכות מידע מאוניברסיטת בן-גוריון בנגב. הוא יועץ לארגוני מדינה, תאגידים, תעשייה וחברות הזנק בתחומי ביטחון סייבר ומידע, פיתוח עסקי וניהול סיכונים ביטחוניים-תפעוליים-טכנולוגיים למערכות מחשוב ותקשורת.

עומר עינב – חוקר במכון למחקרי ביטחון לאומי ודוקטורנט בבית הספר להיסטוריה באוניברסיטת תל אביב. מחקרו במכון מתמקד בסכסוך הישראלי-פלסטיני, בסוריה ובלבנון. עורך את "שורטי" – הבלוג של המכון למחקרי ביטחון לאומי. עבודת הדוקטורט שלו עוסקת בכדורגל ככלי לבחינת היחסים בין יהודים לערבים בפלשתינה-א"י. בעל תואר ראשון בלימודי האסלאם והמזרח התיכון ויחסים בינלאומיים מהאוניברסיטה העברית בירושלים, ותואר שני בהיסטוריה של המזרח התיכון ואפריקה מאוניברסיטת תל אביב. ערך יחד עם יורם שוייצר את הספר **המדינה אסלאמית: דגל שחור מתנוסס מעליה** (2015).

הכותבים

שמואל אבן – חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי. בעל תואר דוקטור למדעים מטעם הטכניון ואוניברסיטת חיפה. לצד עבודתו במכון, עוסק ד"ר אבן במחקר וייעוץ במגזר העסקי, במסגרת חברה שבבעלותו, ומכהן כדירקטור מקצועי בחברות. כתב במסגרת המכון למחקרי ביטחון לאומי מחקרים בתחומים הבאים: כלכלת ישראל, קניין רוחני, משק הגז והנפט, אסטרטגיה בתחומי החוץ והביטחון, הוצאות הביטחון, סייבר, מודיעין, התהליך המדיני עם הפלסטינים ועוד.

אליוט אברמס – עמית מחקר בכיר במכון ללימודי המזרח התיכון במועצה ליחסים בינלאומיים (CFR). מומחה לביטחון לאומי ולמזרח התיכון, אנליסט ועורך. עו"ד אברמס כיהן בעבר כיועץ בכיר בממשלי רייגן ובוש הבן, ופרסם שורה ארוכה של ספרים.

אסף אוריון – חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי, בתוכנית סין. בתפקידו האחרון שירת תא"ל (מיל') אוריון כראש החטיבה האסטרטגית באגף התכנון במטה הכללי של צה"ל, בין השנים 2010–2015, לאחר שני תפקידי ראש מחלקה באג"ת. זאת, בהמשך לכשני עשורים ביחידה 8200 ובאגף המודיעין. בין היתר הוביל את ערוץ הקישור המשולש עם צבא לבנון ויוניפי"ל, הוביל מפגשי מטות עם עמיתים בפנטגון וצבאות מערביים אחרים, נטל חלק בדיאלוג הביטחוני ישראל-ארצות הברית, והיה נציג צה"ל לשיחות עם הפלסטינים. בוגר תואר ראשון בשפה וספרות ערבית והיסטוריה של המזרח התיכון מאוניברסיטת תל-אביב, תואר שני במנהל ציבורי מבית הספר לממשל ע"ש קנדי באוניברסיטת הרווארד, הקורס המערכתי המתקדם לאמנות המערכה והקורס הבינלאומי לדירקטורים למודיעין בבית הספר למודיעין (DISC) בבריטניה. תחומי העניין שלו הם תהליכי למידה, אסטרטגיה ויישומה, ביטחון ישראל וסביבתה ומנהיגות בסביבה מהירת שינויים.

אלכס אלטשולר הינו עמית בתר-דוקטוראט במרכז מינרבה לשלטון החוק במצבי קיצון (הפקולטה למשפטים והחוג לגיאוגרפיה באוניברסיטת חיפה) ועמית מחקר במכון למחקרי ביטחון לאומי. ד"ר אלטשולר זכה במלגת פולברייט לבתר-דוקטוראט בבית-הספר לממשל ע"ש קנדי באוניברסיטת הרווארד וכן ב-21 מלגות תחרותיות ופרסים אקדמיים נוספים. אלכס פרסם עד כה 37 מאמרים (כולל פרסום בעת האחרונה באחד מכתבי העת המובילים בעולם המדע – PNAS (אימפקט פקטור – 9.67)), הציג את מחקריו ב-31 כנסים אקדמיים וזכה ב-3 מענקי מחקר תחרותיים. מחקריו מתמקדים בהיבטים אסטרטגיים, מוכוונני-מדיניות ופסיכו-סוציאליים בתחום ההיערכות למצבי חירום.

מאיר אלרן – חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי זה כעשר שנים. ד"ר אלרן עומד בראש שתי תוכניות מחקר במכון: חקר החזית האזרחית וחקר היחסים בין

הביטחון הלאומי והחברה בישראל. תחום התמחותו הממוקד הוא החוסן (resilience) בתחומים השונים, בדגש על החוסן החברתי וחוסן תשתיות לאומיות. בין הפרסומים שהיה שותף לעריכתם ולכתיבתם: מזכר 148, **השירות הצבאי הישראלי – אתגרים, חלופות ומשמעויות**, המכון למחקרי ביטחון לאומי (2015).

ראובן ארליך – מנהל "מרכז המידע למודיעין ולטרור" במרכז למורשת המודיעין (מ.ל.מ) ומרצה ללימודי מודיעין בביה"ס לאודר לממשל, דיפלומטיה ואסטרטגיה במרכז הבינתחומי הרצליה. ד"ר ארליך שרת בחיל המודיעין של צה"ל בעיקר כאיש מחקר המתמחה בעניינים סוריים, לבנוניים ופלסטינים. פרש משירותו הצבאי בשנת 1994 בדרגת אלוף משנה לאחר 30 שנות שרות בהן שמש בתפקידי מטה ומבצעים: מאז 1985 שמש כסגן לשגריר אורי לובארני, מתאם הפעולות בלבנון מטעם מדינת ישראל; בין השנים 1991-1993 היה חבר במשלחת הישראלית לשיחות השלום בין ישראל-לבנון בוויינגטון. בלימודיו התמקד ד"ר ארליך בסוגיות סוריות-לבנוניות. עבודת הדוקטורט שלו באוניברסיטת תל אביב עסקה ב"מדיניות התנועה הציונית ומדינת ישראל כלפי לבנון (1918-1958)". פרסם חמישה ספרים ומאמרים רבים העוסקים בנושאי התמחותו.

בנדטה ברטי – עמיתת מחקר במכון למחקרי ביטחון לאומי, מרצה באוניברסיטת תל אביב, עמיתת TED ויועצת עצמאית. ד"ר ברטי פרסמה שלושה ספרים, ביניהם: *Armed Political Organizations: From Conflict to Integration* (2013). ומחקריה התפרסמו, בין היתר, בכתבי העת *Foreign Affairs*, *Foreign Policy*, *Studies in Conflict and Terrorism*, *Mediterranean Politics*, *Middle East Journal*.

כרמית ולנסי – עמיתת מחקר במכון למחקרי ביטחון לאומי. ד"ר ולנסי מתמחה בלימודי המזרח התיכון בן זמננו, ארגוני טרור ואלמות פוליטיות ולימודים אסטרטגיים. עבודת הדוקטורט שלה באוניברסיטת תל אביב עסקה בהופעתם של "שחקנים היברידיים אלימים" ובמקרי הבוחן של חמאס, חזבאללה ו-FARC. פרסמה מחקרים ומאמרים בנושאי הטלתה האזורית במזרח התיכון, התפתחותן של תפיסות צבאיות בקרב ארגונים אסלאמיים קיצוניים ומשילות של ארגונים ממושגים.

אייל זיסר – סגן הרקטור אוניברסיטת תל אביב, דקאן הפקולטה למדעי הרוח באוניברסיטה בשנים 2010-2015. קודם לתפקיד זה שימש פרופ' זיסר כראש מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה (2007-2010) וכראש החוג להיסטוריה של המזרח התיכון ואפריקה (2004-2008), שניהם באוניברסיטת תל אביב. תחום התמחותו הוא ההיסטוריה המודרנית של סוריה ולבנון, וכן הסכסוך הישראלי-ערבי. בין ספריו: **סוריה של אסד – על פרשת דרכים** (1999); **פניה של סוריה – משטר,**

חברה ומדינה בסוריה המודרנית (2003); בשם האב, בשאר אל-אסד: שנים ראשונות בשלטון (2004); לבנון: דם בארזים, ממלחמת האזרחים למלחמת לבנון השנייה (2009); סוריה – מחאה, מהפכה, מלחמת אזרחים (2014).

ציפי ישראלי – חוקרת בכירה במכון למחקרי ביטחון לאומי, מתמחה בתקשורת וביטחון לאומי, תקשורת וצבא, דעת קהל וביטחון לאומי, יחסי צבא-חברה, חוסן לאומי, שכול ונפגעים ומחאה וביטחון לאומי. ד"ר ישראלי מרצה בחוג לתקשורת, בתוכנית לתקשורת פוליטית למנהלים, ובחוג למדע המדינה באוניברסיטת תל-אביב, וכן בבית הספר 'לאודר' לממשל במרכז הבין-תחומי בהרצליה. כמו כן, היא מכהנת כחברת הוועד המנהל של אגודת חוקרי צבא-חברה בישראל, וכחברת הוועדה האקדמית של הכנס השנתי של האגודה. בין מאמריה: "תקשורת והיבטים אסטרטגיים של סכסוכים בעצימות נמוכה: מקרה המבחן של ישראל בלבנון 1985-2000"; "סמרטוטות' ואחמ"ים מחפשים כותרת: מחאה, תקשורת וביטחון לאומי"; "תקשורת מגויסת: סיקור תאונות אוויריות בצה"ל" (עם אורבך, י.); "מ'לוחס' ל'בן של אמא"? החייל הישראלי בראי העיתונות".

לירן ענתבי – עמיתת מחקר במכון למחקרי ביטחון לאומי ועמיתת הוראה באוניברסיטת תל אביב. לד"ר ענתבי תואר שלישי מאוניברסיטת תל אביב וכותרת הדיסרטציה שלה היא: רובוטים לוחמים בשירות הדמוקרטיה: השפעת השימוש ברובוטים צבאיים על יכולתן של דמוקרטיות להפעיל כוח בעימותים אסימטריים. עוסקת במספר תחומי מחקר בתחום הביטחון הלאומי והלימודים הצבאיים וביניהם: טכנולוגיה צבאית, השפעת טכנולוגיות מתקדמות על מדיניות, עוצמה ועתיד המלחמה. הקורסים שלה עוסקים במהפכה בעניינים צבאיים ובפרדוקס העוצמה. ד"ר ענתבי משרתת במילואים, בדרגת רס"ן, בחיל האוויר הישראלי מאז שנת 2004. במסגרת עבודתה במכון למחקרי ביטחון לאומי ניהלה את המחקר בחיזוי טכנולוגי ומדיניות והייתה עמיתת מחקר במסגרת מלגת ניובאוור בשנים 2013 ו-2014.

יורם שויצר – חוקר בכיר וראש התכנית לטרור ומלחמה בעצימות נמוכה במכון למחקרי ביטחון לאומי. שרת בקהילת המודיעין בישראל כראש מדור טרור בינלאומי בצה"ל, חבר בכוח המשימה העוסק בנושא השבויים והנעדרים הישראליים במשרד ראש הממשלה. כן שימש כיועץ בתחום הלוחמה בטרור במשרד הביטחון ובמשרד ראש הממשלה ומרבה להרצות בנושא בארץ ובחול. בין פרסומיו: **הפתעה צפויה – אל-קאעדה ומתקפת 11 בספטמבר; גלובליזציה של טרור המתאבדים; אל-קאעדה והאודיסאה אל הג'האד העולמי; המדינה האסלאמית: דגל שחור מתנוסס מעליה.**

יונתן שחם – מתמחה במכון למחקרי ביטחון לאומי, דוקטורנט באוניברסיטת תל אביב ויועץ בתחום ההיערכות לחירום לרשויות וגופים ציבוריים, ראש צוות החיזוי האנליטי בחברת אסף אשכנזי.

INSS Memoranda, September 2015–Present

- No. 162, December 2016, Yoel Guzansky, *Between Resilience and Revolution: The stability of the Gulf Monarchies* [Hebrew].
- No. 161, December 2016, Udi Dekel, Gabi Siboni and Omer Einav, eds., *The Quiet Decade: In the Aftermath of the Second Lebanon War, 2006–2016* [Hebrew].
- No. 160, November 2016, Pnina Sharvit Baruch, *The Report of the Human Rights Council Commission of Inquiry of the 2014 Operation in the Gaza Strip – A Critical Analysis* [Hebrew].
- No. 159, September 2016, Meir Elran and Gabi Sheffer, eds., *Military Service in Israel: Challenges and Ramifications*.
- No. 158, September 2016, Doron Matza, *Patterns of Resistance among Israel's Arab-Palestinian Minority: A Historical Review and a Look to the Future* [Hebrew].
- No. 157, August 2016, Emily B. Landau and Anat Kurz, eds., *Arms Control and Strategic Stability in the Middle East and Europe* [Hebrew].
- No. 156, August 2016, Udi Dekel, Nir Boms, and Ofir Winter, *Syria's New Map and New Actors: Challenges and Opportunities for Israel*.
- No. 155, June 2016, Emily B. Landau and Anat Kurz, eds., *Arms Control and Strategic Stability in the Middle East and Europe*.
- No. 154, June 2016, Nizan Feldman, *In the Shadow of Delegitimization: Israel's Sensitivity to Economic Sanctions* [Hebrew].
- No. 153, March 2016, Gabi Siboni and Ofer Assaf, *Guidelines for a National Cyber Strategy*.
- No. 152, March 2016, Dan Weinstock and Meir Elran, *Securing the Electrical System in Israel: Proposing a Grand Strategy* [Hebrew].
- No. 151, December 2015, Udi Dekel, Nir Boms, and Ofir Winter, *Syria: New Map, New Actors – Challenges and Opportunities for Israel* [Hebrew].
- No. 150, October 2015, Arik Rudnitzky, *Arab Citizens of Israel Early in the Twenty-First Century*.
- No. 149, October 2015, Gabi Siboni and Ofer Assaf, *Guidelines for a National Cyber Strategy* [Hebrew].
- No. 148, September 2015, Meir Elran and Gabi Sheffer, eds., *Military Service in Israel: Challenges and Ramifications* [Hebrew].